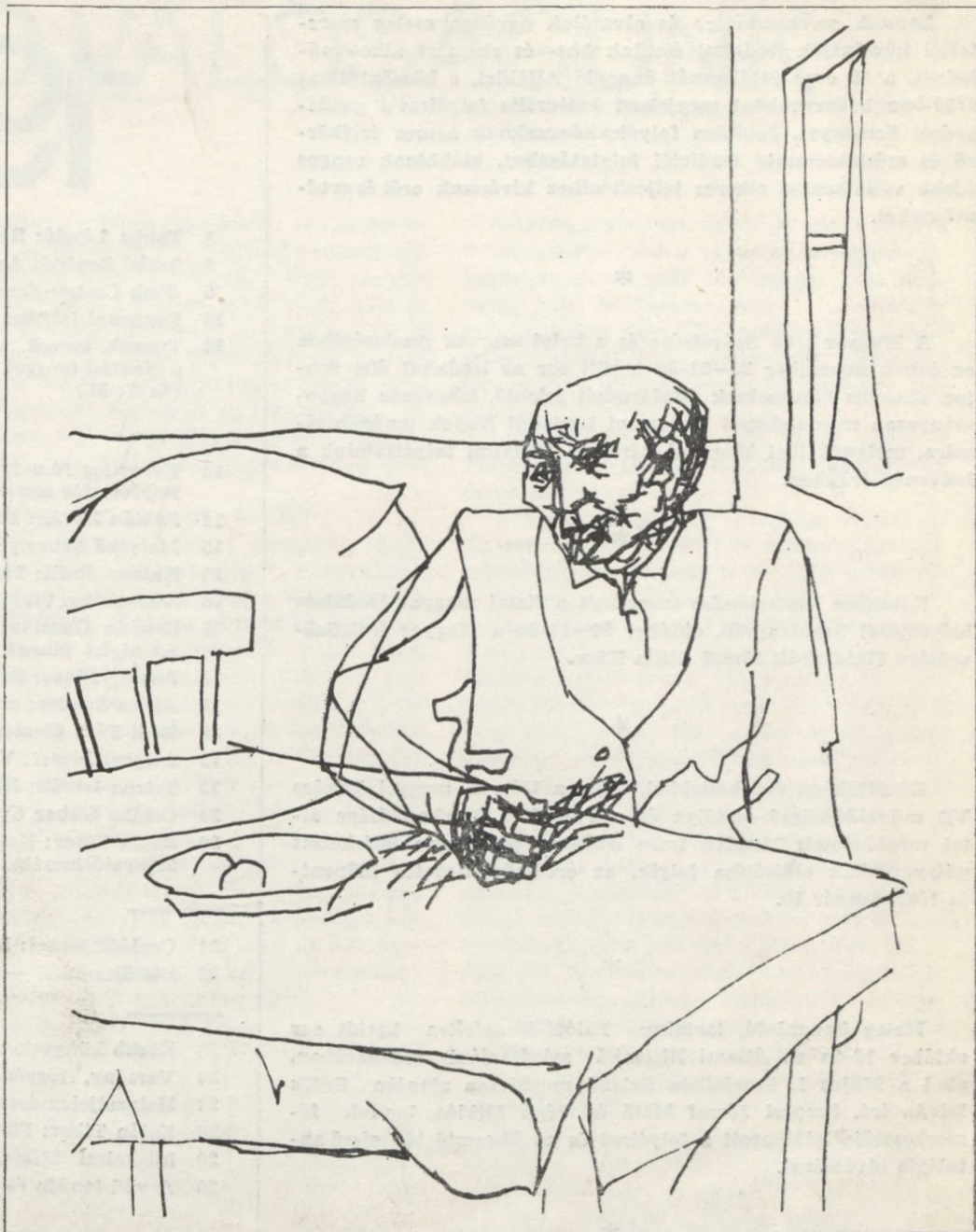

1980/6

Szakmunkástanulók
a startnál
Olvasótáborok
Zenei életünk kis tükre

Agócs Sándor, Bezzeg János,
Bódi Tóth Elemér,
Brunda Gusztáv,
Csajka Gábor Cyprian,
Fábián István, Katona Judit,
Keresztes József,
Matyikó Sebestyén József,
Szepesi József, Trizna István,
Valkó Antal, Zalán Tibor
versei és
Cegléd József,
Szombathy Viktor
prózaírása

PALŐCFÖLD

„A megyeszékhely szakmunkásképző intézetébe főlvételnél kérő esztergályostanulók ötvenhat, a gépszerelek és szerszámkészítők ötven, a leendő ácsok és kőművesek negyvennégy százaléka más szakmát képzelt el magának, mielőtt az általános iskolában kitöltötte volna a jelentkezési lap megfelelő rubrikáját. Noha ez az adat 1979-es keltezésű, a legfrissebb fölmérések is igazolják: a helyzet időközben mit sem változott. S az említett számok részben magyarázatul szolgálhatnak arra is, hogy később, a pályakezdés éveiben, miért változtatnak oly sokan munkahelyet?”

(Tanka László: Buktatók a startnál)

„Zenei területen a támogatási gyakorlat főbb részét a társzművészetekénel: jelentkezik a zeneiskoláknál (hangszervásárlások, technikai berendezések beszerzése formájában), amatőr együtteseknél (kórusok, zenekarok egyszeri támogatásként), a zeneitanárok továbbképzésének megoldásában. Am ha zenéről van szó, általában a zeneiskola, hangszeres és énekes együttesek köré csoportosulnak a fenntartás-támogatás kérdései: sokkal több gondot fordítanak az intézményi, üzemi együttesek létesítésére, fenntartására (mellyel jelesebb ünnepeken reprezentálhatunk), minthogy magát a zenei nevelő-művelő folyamatot megtervezzék és eszközeikkel ezt támogassák.”

(Tóth Csaba: Zenei életünk kis tükre)

„... Ami a megyei tudományos élet közállapotait, lehetőségeit illeti, személyes tapasztalat alapján is mondhatom: kevésbé lehetek elégedett. A számításba vehető intézmények nagyobb része első fokon napi praktikus kívánalmaknak igyekszik ma még eleget tenni. Ami nem tekinthető természetellenesnek mindaddig, míg ez a tevékenység nem kelti a teljesség látszatát, vagy amíg külső és belső kényszerhatások hatására a hivatali teendők nem gátolják az összerdés szerinti, magasabb minőségű feladatok ellátását. (...) Elvekhez igazodó, tudatos és különböző szinteket áttekintő szervezetség szükségére hivatkozom, ha várakozásaim vannak a megyei tudományos életet, a megyei alkotó műhelyeket illetően.”

(Tények, tervek, várakozások)

Lapunk szerkesztősége és olvasóink nevében meleg szeretettel köszöntjük irodalmi életünk köz- és elismert alkotóműhelyét, a 30 éves jubileumát ünneplő Alföldet, s köszöntjük az 1980-ban kéthavonként megjelenő kulturális folyóirattá gazdagodott Somogyot. Jubiláns folyóirattársunknak nemes értékörző és mértékteremtő tradíciói folytatásához, utóbbinak rangos újabb vállalkozása sikeres teljesítéséhez kívánunk erőt és eredményeket.

*

A Magyar Írók Szövetsége és a helyi szervek rendezésében ez évben november 20—21-én került sor az irodalmi élet fontos, aktuális kérdéseinek vitafórumát jelentő, kétévente hagyományosan megrendezett Debreceni Irodalmi Napok tanácskozásaira, melynek idej központi kérdése: Irodalmi folyóirataink a hetvenes években.

*

Kétnapos tanácskozást szervezett a fiatal magyar irodalom helyzetéről Szentendrén, október 30—31-én a Magyar Írók Szövetsége Fiatal Írók József Attila Köre.

*

Közöljük az érdekeltekkel, hogy a Nógrád megyei Tanács VB művelődésügyi osztálya és a Palócföld Szerkesztősége által meghirdetett Madách Imre irodalmi pályázatra beérkezett pályamunkák elbírálása folyik, az eredményhirdetés időpontja 1981. január 20.

*

Meleg hangulatú, tartalmas Palócföld-ankétra került sor október 10-én az Állami Biztosító salgótarjáni székházában, ahol a Május 1. Szocialista Brigád meghívása alapján Erdős István író, Szepesi József költő és Végh Miklós, lapunk főszerkesztője találkozott a folyóirat és az Ébresztő idő című antológia olvasóival.

*

Nemzetközi konferenciát tartottak 1980. november 11—12-13-án Salgótarjában, a TIT Nógrád megyei székházában. A szocialista értékrendszer és a mindennapi kultúra címmel. Előadók voltak: Huszár Tibor (Az érték axiológiai és szociológiai értelmezése), Hankiss Elemér (Értékek és értékhiányok a mai magyar társadalomban) és Köpeczi Béla (A mindennapi kultúra).

*

Az MTA Történettudományi Intézete és a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága 1980. november 17—18-án tudományos konferenciát rendezett a Szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeumban, A magyar köznemesség gazdasági és művelődési viszonyai a XVII. századtól a XX. század elejéig címmel.

*

Az MSZMP Társadalomtudományi Intézete rendezésében a munkásosztály és az értelmiség közeledéséről, az ezzel kapcsolatos nemzetközi kutatások eredményeiről tartottak tudományos tanácskozást Salgótarjában november 18—20-án a szocialista országok tudományos akadémiáinak együttműködése keretében folyó közös kutatásban résztvevő, bolgár, csehszlovák, lengyel, magyar, NDK-beli, román és szovjet szociológusok közreműködésével.

1980|6

- 3 Tanka László: Buktatók a startnál
- 6 Szabó Ernőné: Az élet nem olvasótábor
- 8 Tóth Csaba: Zenei életünk kis tükre
- 10 Rozgonyi István: Egy dalosparlament ürügyén
- 12 Tények, tervek, várakozások — beszélgetés Dr. Horváth Istvánnal, a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatóságának vezetőjével (K. V. M.)

- 13 Keresztes József: Emberöltökön, korokon át, Philoktétesz, Depressziós nyaram, Látod? Ezt érdemelted
- 14 Fábrián István: Erő, Illumináció, Psalmus, 1980
- 15 Matyikó Sebestyén József: Kötözötten, az őszben
- 15 Katona Judit: Testamentum, Elér a csontkezü idő, Virrasztók
- 16 Szombathy Viktor: A kóristáné karácsonya
- 18 Brunda Gusztáv: Halványfehér tájkép, Utolsó szavad, Helyzet, Az utolsó pihenő hazafelé
- 19 Bezzeg János: Szonett őszi háttérrel, Legyen szökés
- 19 Agócs Sándor: országot járó kisdedek, hazavárnak
- 19 Bódi Tóth Elemér: Vityebszk szélén
- 19 Szepesi József: Vers az anyasághoz
- 19 Trizna István: Ki állíthatja
- 20 Csajka Gábor Cyprian: John Coltrane emlékére; szoba (f)
- 20 Zalán Tibor: Kelet-európai kép(zödmény)ek Döbrentei Kornél laboratóriumába Kelet-európai képek Döbrente

- 21 Ceglédi József: Hegyek között
- 22 Dühök nélkül — interjú Csanády János költővel (L. P.)

- 23 Újabb könyvek hid-szerepben (Csongrády Béla)
- 24 Varsány, Nógrádsipek (Bakó Ferenc)
- 27 Helyzetjelentések — versben (Szigeti Csaba)
- 28 Zalán Tibor: Földfogyatkozás (Géczi János)
- 29 Miskolczi Miklós: Város lesz, csakazértis... (Horpácsi Sándor)
- 30 A vád tanúja és a védő (Kerégyártó L. István)

*

A borítókön és belső oldalakon Lóránt János munkái
(fotó: Buda László)

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest, V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 10 Ft, előfizetési díj fél évre 30, egy évre 60 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952
ISSN 0555-8867
80.18876 N. S. 1200 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Buktatók a startnál

„Tegnap az üzembe látogattunk, ahol megismerkedtünk az ott dolgozó emberekkel és a gépekkel. Még ezelőtt az igazgató bácsi elmesélte, hogy régen milyen nehéz sorsuk volt a munkásoknak, és sokat kellett harcolniuk . . . Látuk, hogy készül az üveg, s azt is megmutatták, melyek a legszebb darabok. Minden nagyon tetszett, csak sok volt a por és a piszok, alig vártuk, hogy eljőjjünk a kemencék mellől. Ezután mindenfélét lehetett kérdezni a gyárról. Én azt kérdeztem, mennyi pénzt keresnek itt az emberek, és nem betegek-e? A vezető bácsi erre azt válaszolta, hogy elég sok pénzt keresnek itt az emberek, és egyáltalán nem sokat hiányoznak betegség miatt . . . A végén azt mondták, ha befejezzük az iskolát, mindenkit szívesen látnak az üzemben dolgozni, s megadták a címüket is. Én fölírtam, de nekem más terveim vannak”.

(N. Feri, nyolcadik osztályos tanuló dolgozatából).

*

A megyeszékhely szakmunkásképző intézetébe föl vételüket kérő esztergályos-tanulók ötvenhat, a gépszerezők és szerzőkészítők ötven, a leendő ácsok és kőművesek negyvennégy százaléka más szakmát képzelt el magának, mielőtt az általános iskolában kitöltötte volna a jelentkezési lap megfelelő rubrikáját. Noha ez az adat 1979-es keltezésű, a legfrissebb föl-mérések is igazolják: a helyzet időközben mit sem változott. S az említett számok részben magyarázatul szolgálhatnak arra is, hogy később, a pályakezdés éveiben, miért változtatnak oly sokan munkahelyet?

*

Sz. Sándor eredeti szakmáját nézve műszerész, bár most betanított munkásként dolgozik, az építőiparban. A szakmunkásvizsga óta eltelt három esztendő alatt volt benzinkutas, taxisofőr, s négy hónapot Líbiában is eltöltött vendégmunkásként.

— Vándormadárnak neveztek el a haverok, pedig nem hiszem, hogy az vagyok, csupán én mindig azt csinálom, amihez van kedvem és jól megfizetik — mondja, mikor az építkezésen, az ősz végi nap sugaraiban egy félreeső földkupacon süt-kérezve beszélgetünk. Mellettünk serényen dolgozik a kubikosbrigád. Néha tréfálkozva odaszólnak: „az igazat mond”!, meg „nehogy kubikusnak írja a brigádot”, később, mivel meglehetősen hosszúra nyúlik a beszélgetésünk, már nem „félnek” az idegentől, rágyújtanak, maguk is kiadós „szieszlát” tartanak. — Mikor elvégeztem

a nyolcat — folytatja Sándor —, mindenáron műszerésznek vágytam, merthogy az egy elit szakma... Ugye, nem vagyok reggeltől estig a sárban, mint a gépjavitók, aztán egy kis mellékest is összeszedhettek a faluban . . . Úgy különösebben nem tudtam semmit arról, mihez is fogok érteni. Négyessel végeztem az iskolát, de az üzemben már nem bírtam tovább hat hónapnál . . ., meg aztán nagyon kevés volt a pénz.

— Mennyi az a nagyon kevés?

— Ha kétezer forintot kerestem, sokat mondok! Mire volt az elég? Haverokkal, ha összejöttünk, arra, meg a cigire, aztán semmi többre. S akkor elment az egész napom lófrálással, csavargással, mert ugye, annyi pénzért dolgozni sem illik . . . Később sikerült egy állást szerezni a benzinkútnál, de ott rövid időn belül összejött egy kis gikszer . . . Ezt ne ird be! Azt hittem, csak úgy ömlik a pénz literszámba . . . A főnököm időben figyelmeztetett, ha gyorsan fölmondok, még megúszom szárazon. Fölmondtam. Megúsztam. Aztán a taxinál próbálkoztam, de az idegeim egy évig bírták. Így jött Líbia, ott pedig a hőség készítet ki . . . Most meg az ász nyelét fogom — jegyzi meg száraz humorral.

— Es mi lesz a műszerekkel?

Enyhén pózolt válaszában érződik, különösebben nem izgatja választott szakmájának sorsa:

— Sokat felejtettem, pedig talán egy jó maszek is lehetnék. Tudod, oda megyek, ahol jól megfizetnek a munkámért. Őszintén szólva, itt az öregek között nincs rossz sorom, négy-ötezer megvan, s nem hajtom agyon magam, jut erőm a mellékesre is.

*

N. Évánál más a helyzet, ő még alig mártózott meg a munkakezdés első hónapjaiban mint pályakezdő varrónő — helyreigazit: kötő-hurkoló —, máris megfogalmazta fölmondását:

„Tisztelt Igazgató Elvtárs!

Kérem, hogy munkaviszonyomat október elsejei hatállyal föl bontani szíveskedjék. Indokom: nem tudom elvégezni a követelményeknek megfelelően a munkámat . . .”

E szokatlan fölmondólevél keveseket lepett meg, hiszen Eva munkatempója közismert a Finomkötöttáru-gyárban. A főnök szerint évek óta nem volt ilyen gyenge munkaerő a vállalatnál: „Egyszerűen nem képes a fejlődésre”.

— Negyven-ötven százalékokat teljesítek, rajtam röhögött az egész szalag . . . De mi a fenét csináljak, ha egyszer nem tudom jobban?! — haborodik föl Éva. Szőke hosszú hajával, babaarcával, ápolt körmeivel inkább illene manőkennek, mintsem varrónőnek. Persze, ehhez az indulat ráncait el kellene simítania.

— Még a suliban valahogy elevickéltem — mondja —, sőt a vizsgám közepesre sikeredett, de itt már nem megy. Se kedvem, se tehetségem hozzá . . . Nemrég megüresedett egy hely a falumbeli preszszóban, szóltak, ha kedvem van, mehetek... Olyan . . . mindenesnek Na, nehogy félreértse!

— Nem értem félre, de akkor végül is kidob három évet az életéből. Lényegében erről van szó nem?

— Mi más tegyek? — kérdez vissza. — En már ez iskola előtt is utáltam, amikor esténként anyám leült a tévé elé, aztán éjszakákon át ócska vacokot varrt . . . Tudtam, hogy a gépek mellett egészen más a helyzet, de sem akkor, sem most nem fülött a fogam hozzá. Hogy mégis ide jelentkeztem? Egyszerű oka van: máshová nem vettek volna föl. — Grimaszol, s úgy mondja: — Az osztályfőnök mindig figyelmeztetett, „hármás bizonyítvánnyal csak varrónő lehet, Évike”. Hetedikben és nyolcadikban már valóságos kasztok voltak az osztályban. Akiket gimnáziumba szántak, azokkal „kiemelten” foglalkoztak az órákon, a leendő szakközepesekkel már kevésbé, velünk meg jóformán senki nem törődött . . . Persze, mi ezen nem bánkódtunk különösebben. Akkor pedig most az ember lépten-nyomon szükségét látná . . . Ha sikerül a preszszóban maradnom, akkor — úgy tervezem — jövőre jelentkeznek a vendéglátóipari szakközépiskolába . . .

Visszakísérem a varrógépe mellé, megmutatja a fölmondólevél másolatát. Szép, fehér borítékban az asztalfiók kacatjai között őrizi. Ő maga a szalag legvégén kapott helyet, s társai mosolygósan szánakozó tekintetéből is látni, a teljesítmény emberei kivetik maguk közül a leggyengébbet. Azt mondja, még a keservesen kattogó gép hangja is arra biztatja: innen menni kell.

Pedig ez a gép „kattoghatna” mást is.

*

Sz. Sándor és N. Éva szülei egyébként betanított munkásokként dolgoznak a megyeszékhely tűzhelyeket készítő gyárában. Esetük is igazolja azt a szélesebb körben készült föl-mérést, mely szerint ma a szakmunkásképző intézet lényegében a fizikai dolgozók gyerekeinek iskolája. Sőt a szülők foglalkozási adatainak vizsgálata során kiderült, többségük a fizikai dolgozók közül az úgynevezett „alsóbb rétegekhez” tartozik, így a szakmunkásképzés jelenlegi egyik mobilizáló szerepe, hogy a szakképzetlen fizikai munkát végző, alacsony iskolázott szülők gyerekeit bejuttassa a szakmunkásrétegbe.

Gyakorta sok-sok bukdácsolással, kudarccal megy végbe ez a „moduláció”. Vagy éppen nem is sikerül.

— Tizennyolc százalékos a lemorzsolódási arányuk, s ez valamivel jobb az országosnál — mondja a szakmunkásképző intézet igazgatója, aki fölmérést végzett arra nézve, hogy milyen szerepet játszik az iskola három esztendeje a tanulók későbbi munkássá válásában. — Jelentősen csökkenne a kiesések száma, ha a gyerekek eleve nem próbálkoznának a számukra magas követelményeket támaztó iskolával. Nem, nem a magasra emelt mércével van baj, sokkal inkább az ide jelentkezők fölkészültségének hiányosságaival. . . Sajnos, gyakorta „fiktív bizonyítványok” alapján kell döntenünk, s ezt hamar „kideríti” az élet. Hogyan értem ezt? Akad olyan gyerekek, aki az első félévben hat-nyolc tárgyból is bukik. . . A lemorzsolódók zöme az első hat hónapban távozik, de így is mély az a kudarcélmény, amit innen visznek magukkal. Ez legtöbb esetben elkerülhető lenne, ha a szülők és a tanárok szívügyüknek tekintenék gyerekeik, illetve diákjaik pályaválasztásának sorsát.

— Ha az intézet másik kapuját nézzük: az üzemek, vállalatok „sorban állnak” a szakmunkástanulókért. S mivel a keresletkínálat ösi törvényét megváltoztatni ők sem képesek, így megelégszenek azzal, ami jut számukra. . .

— A vállalati iskolázási igényeknek évek óta mindössze negyven-ötven százalékat tudjuk kielégíteni, hiszen mi is csak abból „gazdálkodhatunk”, ami van. Például: míg az öntő-, kovács-, üvegiűvőszakmákra nem kapunk jelentkezőket, addig az autószerelőknél háromszoros a túljelentkezés.

— Visszatérve az elemzésre, ön azt írja: „a szakmunkásképzés három éve döntő jelentőségű. . .”

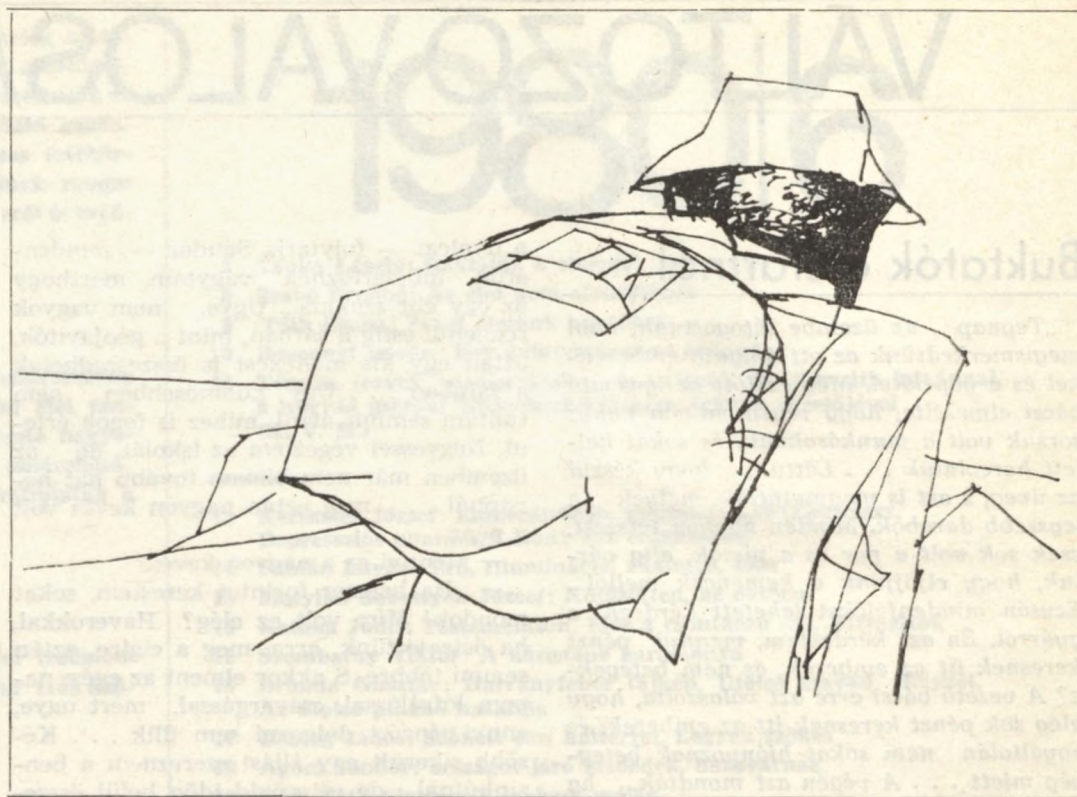
— . . . a munkássá válás szempontjából. De ez idő alatt még nem válnak munkásokká a fiatalok! Hiszen csak szakmájuk alapjait sajátították el. A munkahelyi közösségbe történő beilleszkedés, a kellő szakmai jártasság megszerzése csak a pályakezdés éveiben lehetséges, s végső soron ekkor formálódik-alakul nagykorúvá a munkásfiatal. De, hogy egyáltalán kap-e elegendő szakembert a „kitaníttató” gyár, s főként, milyeneket, az jórészt attól függ, mennyire sikerül a tanulóévek alatt az érdekeket közös nevezőre hozni, megszerette-e a munkát, a közösséget a tanuló, s kezdéskor „jól” megfizetik-e?

— Megfizetik?

— Nézze, erre általános választ nem lehet adni. Tény, hogy a kezdők nem túl sokat keresnek. Órabérük tíz forint negyven és tizennyolc forint között mozog, noha ez a fölső határ elérhetné a tizenöt-tizenhatot is — ha éppen a hiányszakmákban lennének pályakezdők. A legmagasabb összeget, bőven négyezer forint havi fizetés fölé, az üvegfúvók kapják, ugyanakkor az időbérben dolgozó lakatos-, vagy autószerelő szakmunkások fizetése átlagban két és fél ezer forint.

★

Ki miért marad a vállalatnál — ki miért megy el? A kérdésre egyértelműen egységes válasz nem adható. Annyi azon-

ban bizonyos, hogy a pályakezdő szakmunkások döntésében három szempont főszerepet játszik: a végzendő munka minősége, az érte járó pénz mennyisége, s a munkatársakhoz való viszony jellege.

★

Az Állami Ifjúsági Bizottság fölmérésének alapján a helyzet üdvöztetőnek tetszik: „erősödött az a tendencia, hogy a kereset nagyságát, a munkában eltöltött idő mellett a szakképzettség szintje és az elért teljesítmény határozza meg. . . a fiatalok átlagkeresete az idősebbekéhez viszonyítva mintegy nyolcvanszázalékos, és teljesítményük arányában ez kielégítőnek mondható, mivel harmincadik életévük körül már általában elérik csoportjuk átlagkeresetét”.

— Csak ki kell várni — feleli ezzel szemben a k.-i üzem műszerésze, mikor felemlítem neki az előbb említett fölmérés megállapításait. S mintegy magyarázkodásképpen hozzáfűzi: — Sokan az első buktatók után föladják, otthagyják nem csak a munkahelyüket, hanem a szakmájukat is. . . Talán ekkor kelne el több bátorítás, segítség. Én építőipari szakközépiskolában végeztem, onnan a szakmunkásképzőre mentem műszerésznek, egy éve dolgozom, s a penzem tizenegy forint ötven fillér. Nem sok, de biztos vagyok benne, hogy idővel emelkedik majd, jobban, mint ha cserélgetném a munkahelyeket. . . Néhány hete hívtak a bányához, tizenöt forintot ígértek, de nem mentem, mert nekem többet ér az, hogy amit csinállok, azt kedvtelésből tegyem, ne pedig az órát nézzem ötpercenként, mikor lesz már vége a műszaknak. Félreértés ne essék, nem hagyom én figyelmen kívül a fizetést, persze, hogy többet szeretnék, de úgy látom, hosszabb távon emelik azt is.

— Nehogy azt hidd barátocskám — szól közbe a villanyszerelő, aki 1962-ben végzett a szakmunkásképző iskolában, aztán áthelyezték a műszerészek közé, s tulajdonképpen itt jött meg a tanulási vágya: előbb elvégezte a szakközépiskolát, majd műszaki főiskolára jelentkezett — most harmadéves. — Az én órabérem tizenkilenc forint, engem is éppen a napokban hívtak az egyik gyárrészlegünkhöz huszonegy forintért. Jömagam is ottani lakos vagyok, három gyermekemmel, feleségemmel. . . és mögsem mentem! Mert annyit megtanultam, hogy a legfontosabb: az ember azt csinálja, amihez a legjobban ért. Ez pedig nem üres duma. Nem szabad másképp csinálni. . . Egy kicsit félek is attól, ha elvégzem az iskolát, engem is „kiemelnek”, széket adnak alám. . . Én a műszerésműhelyben akarok maradni, bármilyen áron. A bérezésről pedig: csak beszélünk beszélünk a differenciálásról, a valóságban viszont egy kalap alá vesszünk jót és rosszat, pályakezdőket és a régieket.

— Ezt mint szakszervezeti bizalmi is mondja. . .

Nem lepődik meg a közbeszóláson. túl sokat tett már ahhoz az asztalra, hogysem „takargatnivalója” lehetne. Mondják róla, kicsit túlzásba is viszi a hadakozást.

— Mikor arról tanácskozunk, hogy a jó munkának a keresetben is látszódnia kell, mindenki számára világos és közérthető, „követendő” az elv. Ám, amikor valaki kimarad a jutalomosztásból, a prémiumokból, végig sértődik. . . Így aztán az a sorrend, hogy tegnap te kaptál, ma én, holnap ő. . . és nincs harag. De a munka. . . nincs tisztességgel elismerve!

★

A műszerészek után vajon hogyan vélekednek a pénzről, pontosabban szólva: a

munka díjazásáról a kőművesek? A fővároshoz közeli megyék örök bánata ugyanis, hogy az utánpótlás jó részét „elszipantja” Budapest; több pénzt, jobb munkalehetőséget, kellemesebb szabadidős-programokat nyújt a főváros, mint vetélytársai, így aztán az ifjú szakmunkások hamar kalapot emelnek a tanoncidők alatt melegágyul szolgált munkahelytől búcsúzva, s szegődnek el jobb reményű vállalatokhoz.

— Őt kőműves volt a kezem alatt, közülük három Pestre ment — fakad ki az építőiparban dolgozó M. János brigádvezető. — Igazán nem állítottunk velük szemben magas követelményeket. Valósággal dédelgettük őket, aztán egyik napról a másikra elmentek. Egyikük azt mondta: itt tizenhárom forint ötven fillért ígértek, ott pedig tizenkilencet! Ezenkívül, reggel érte jön a vállalati kisbusz, beviszi a munkahelyre, majd délután visszahozza. Mit ér emellett a mi gyözködésünk, agitációnk...? Ráolvasással nem lehet szakmunkásokat megtartani.

★

Szombat délutánra beszélünk meg találkozózt Tiborral a község jóformán egyetlen „kultúr-helyén”, a főtéri presszóban. Tibor szemlátomást népszerűségnek örvendő itteni környezetében, elegánsan öltözik, viselkedése könnyed. Szűkebb baráti körben beszélgetünk a dohányfüsttől feketére változott presszózugban a munkáról, a szóra-kozásról.

— Annyi biztos, nem szakadok meg a munkától — hangoztatja többször is —, s hazudnék, ha azt mondanám. A megye „tanított” ki, ezért nekem itt kellett volna maradnom, ha tetszik, ha nem... Ami hülyeség. Azért dolgoznak a gyárban a vezetők, meg akiknek munkaköri kötelességük, hogy olyan feltételeket adjanak, amelyek megfelelnek azoknak, akik mun-

kát keresnek, nem? Ott kevesebb munkáért több pénzt kapok... Túl van beszélve...

Barátai árgus szemekkel figyelnek; egyik a nyáron végzett, a másik jövőre fog, mindketten a kőművesszakmát választották, s abban is egyetértenek, hogy a környéken működő szövetkezetben próbálkoznak. Úgy látszik, Tibor példája nem túl ragadós, legalábbis környezetében.

— Szükség van a fiúkra itthon — igazítja ki ő is végül. — A szülők nem is engednék őket, mert akkor egyedül nem tudnák a ház körüli munkákat elvégezni... Szerintem, ha az öregek nem ágálnának ellene, a srácok is följönének...

Kérdőn rájuk néz, de mivel nem hangzik el lelkesedett egyetértés, másra terelődik a szó.

★

Mikor az úgynevezett patronálási rendszert „kitalálták”, sokan megkönnyebbülten sóhajtottak föl. Az ifjúsági törvény ugyanis kötelezővé tette, hogy az új munkába lépőket megkülönböztetett figyelemmel kell kísérni az első öt évben; évenként vizsgálni helyzetüket, s a beilleszkedés végett patronust állítani melléjük, aki az első lépéstől végigkíséri őket, *elmond, elmagyaráz, megmutat, megismertet, megtanít mindent*, amit csak egy pályakezdőnek illik tudnia. S, hogy a patronus ezt ne csupán jó szándékból végezze, megállapították: ösztönzésként havonta néhány száz forintot is kaphat.

Tíz év múltán azonban az országban a pályakezdő fiataloknak kimutathatóan csak körülbelül egyharmada végzi munkáját patronus segítségével, de még ennél is rosszabb az arány a segéd-, betanított és szakmunkások esetében. Pedig a vizsgálat azt is igazolta, hogy szembetűnően különbözik a patronáltak és a segítség nélkül dolgozók „minősége”.

— Számokban ugyan nem lehet kifejezni, de egy jó patronus sok pénzt megtakarít a vállalatnak — mondja a könnyűipari üzem oktatási előadója. — A sok selejt, a pályakezdőknél elkerülhetetlen bukácso-lás okozta „pénzkihátás” tetemes, sajnos, mégis gyakran formális a gondoskodás; a patronus szerepe arra szűkül, hogy alkalmanként válaszoljon az új dolgozó kérdéseire, vagy útbaigazítsa, ha az kéri.

Sok bába közt elvész a gyermek, tartja a mondás. Ami a pályakezdőkre vonatkoztatva úgy értelmezhető, hogy a szocialista brigád, a KISZ, a párt feltételezett, vagy létező patronusai között a tényleges törődés elsikkad.

★

— Én teljesítménybérben dolgozom, zsebre megy minden percem! — mondja az elismert esztergályos, aki brigádvállalásként három ifjú szakmunkást is patronál, már amennyiben a naplóbejegyzésekhez igazodunk... — Ha megfizetik a különbséget, akkor többet törődök velük. De így? Nem jut rá több idő.

— Mindig kap jutalmat, Sanyi bácsi — szól közbe halkán az egyik patronált.

— Azt a munkámért kapom, mert időben és jó minőségben adom le.

E vállalatnál a kollektív szerződésben rögzítették, hogy a fizetése öt-husz százalékát kaphatja az a dolgozó, aki „szívügyének” tekinti a pályakezdőkkel való törődést. Ezt időnként minősítik és e szerint jutalmaznak havonként-kéthavonként.

— Sanyi bácsitól előbb több odafigyelést kívánunk — jegyzi meg finoman a személyzeti vezető —, aztán magasabb lesz a jutalom összege is.

Az öreg a rendíthetetlen magabiztosság fölényével teszi zsebre a fricskát. Senki nem vitatja, mestere a szakmájának, mindent tud, amit az esztergagéppel lehet és kell kezdeni. A fiatalok azonban „csak” tisztelik — de nem szeretik. Ezért azután nem is követik.

— Pedig a példaképek éppen a legjobb patronusok — sóhajtja el hiányérzetét a személyzetis, miután Sanyi bácsi becsukja maga mögött az iroda párnázott ajtaját.

★

— Már a szakmai képzés során csaknem egészen átveszi a stafétabotot az iskolától az üzem — vélekedik a szakoktató. — A gyerekek a munkásoktól, a „mesterektől” lesik el a szakmai fogásokat... és szeretik is a műhelyt, az üzemet. Ha megnézne a jelenléti ívet, láthatná, hogy a gyakorlati foglalkozásokról jóval kevesebben hiányoznak, mint az iskolából. Aki onnan hiányzik, ide már bejön... Azért is szeretik, mert a tanulóévek alatt gyakoribbak a sikerélmények, ők saját maguk ké-szítenek el egy-egy mintadarabot, amit aztán osztályoznak, minősítenek is... Sokuk később, szakmunkásként, egy „uni-formizált” üzembe, műhelybe kerül, ahol nem az egyéni, hanem a közös produktum számít. Ami leggyakrabban azt jelenti,

hogy nyakra-főre gyártja a szabványtermékeket, elvész az önállósága... A pályakezdés első éveitől lehetőséget kellene adni a bizonyításra, a sikerélményekre. Szóval, nem elég az iskolában, üzemben megszerettetni a szakmát, arra is kell vigyázni, ne ábránduljanak ki belőle.

Csoda-e, hogy fülemben cseng egy nemrégiben rendezett üzemi ifjúsági parlament beszámolójának néhány „tézise”, melyek sorában a vállalat igazgatója azt bizonygatta, mennyire „komolyan” veszik a kezdők társadalmi megbízatásait, szakmai fejlődését. Hiszen őket küldik a tüzrendészeti továbbképzésre, a munkavédelmi tanfolyamokra, s a fiatalokra lehet számítani, mondta, bizonyítja ezt, hogy szívesen vállalnak társadalmi munkát, kommunista műszakot, s részt vesznek az önkéntes véradáson... Jóllehet, szép cselekedet az önzetlen segítségnyújtás, ám ezzel még nem merül ki az ifjúságpolitikai teendőkhöz tárháza, gondolhatták ott és akkor sokan. Noha ezt szóban nem mondták, mert „az idő előrehaladtával a parlamentet rövidre kellett fogni”.

*

Ha régi dolgozókat faggat az ember arról, milyenek voltak a pályakezdés gyötrélmői, legtöbbször a szigort, a fegyelmet, a rendet említik. illetve az ehhez történő „igazodást”. Es némi irigységgel sorolják, hogy ma törvény, számos rendelet, intézkedés védi az újonnan munkába lépőket, sőt fizetett patronusok „örzik” őket.

Meghallgatva a most „debütálókat”, buktatók sora követi egymást: csalódás az elitzakmában, a tintaszagú munkakönyv kikerése, téves önismeret, vékonyka boríték, a nagyváros ígéretei, s félelem a kiábrándulástól — mintha az intézkedések ellenére rosszabbodna a helyzetük. Pedig ezek az intézkedések éppen értük születtek.

*

Még az elmúlt esztendő márciusában született egy SZOT-elnökségi határozat, mely szorgalmazta, hogy a szakmunkásképző intézetekben, már tanulmányaik kezdetén, alakítsanak alapszervezeteket a tanulók. „A cél elősegíteni a szakmunkástanulók szervezett munkásságát. Vagyis a munkásság válás kezdeti lépéseit idején melléjük szegődni; szervezőerővel, az összefogás eszközével, módszerével.” — olvasom a kommentárban.

— Nem vitatom. jó szándék vezette azokat, akik „kitalálták” az iskolai szakszervezetet, de szerintem ezzel még jobban elszakadnak a gyerekek tőlünk — állítja az üzemi szakszervezet titkára. — Miért? Mert nem az iskolában, hanem itt az üzemben, történetesen a szakszervezetben kellene megtanulnia a gyerekeknek, hogy mibe szólhat bele... ugye, a bérbe, a prémiumokba, a segélyekbe, a termelési ügyekbe — sorolja szertartászerűen, miközben a többiek arcán enyhén gúnyos mosoly fakad. Egyikük közbe is szól:

— Ugyan már, mit tud egy tizennégy éves gyerek az üzemi feladatokról...?

— Amennyit mi elmondunk neki! — replikáz a titkár. — Te, én meg a többiek... munka közben, amikor jut rá idő. Crak, tudja, az a baj — címezi nekem mondandóját —, hogy mindenki a maga aprólékos ügyeivel foglalkozik, nyúgnek veszi azt a néhány jó szót is, amit alkalmanként el-elejt.

— Nem egészen így van az, titkár elvtárs — védi a „mundér becsületét” az előbbi közbeszóló, de ezzel a megjegyzéssel meg is elégszik, vagy (persze) nincs ellenérve.

— Magam sem értem — töpreng a titkár —, miért vagyunk ennyire közömbösek egymás iránt. Azt hiszem, nem érezzük az emberekkel eléggé, mennyire érdekelték abban, hogy ne átjáróház legyen a munkahely, hogy egy jó szakember megtartása, megbecsülése nyereség a közösségnek...

Mindannyian bólogatunk e megállapításra, aztán hirtelen csengőszó jelzi, vége a reggeliszünetnek.

— No, megyünk patronálni — jegyzi meg búcsúzóul a titkár.

*

Hosszú ideje várakoztam már a KISZ-szobában, van időm átböngészgetni az asztalon szanaszét heverő, mindent elárasztó broszurahalmazt. Kezembe akad az akcióprogram is, ebben hat szó szerepel a pályakezdekről, ime: „Figyelemmel kísérik a pályakezdeket munkahelyi beilleszkedésükben.” Ennyi.

— Ez csak az irányelv — mentegetőzik az éppen megérkező KISZ-titkár, aki — mint mondja — az üzemi négyszög „észveszejtően” lényeges tanácskozásáról jött. — Sokan elmennek a cégtől, főként fiatalok... De hidd el nekem, ha a csillogokat lehoznám az égről, akkor sem lehetne ezeket itt tartani! Öszintén szólva, mi állandóan mondjuk az alapszervezeteknek, az ifjúsági brigádoknak, hogy patronálják a munkába lépőket, törődjenek velük stb., de ennek nincs különösebb tartalma. Ahogy a többi „szerv” patronálása is akadozik. Gondolom, ők pedig ránk hivatkoznak...

*

Olvassunk még bele N. Feri nyolcadik osztályos tanuló bevezetőben idézett dolgozatába:

„...már többször elképzelttem magam, amint autószerelőként a műhelyben Lada, Dácia, meg Mercedes kocsikat javítok. Szüleim mondták, nem könnyű mesterség, de meg lehet belőle élni, s ha eleinte nem megy a munka, később belevölnek... A pénzről nem tudok semmit, csak azt látom, hogy a szomszédom, aki szintén autószerelő, nagyon jól él, nagy háza, két autója van... Már most figyelem a kocsikat, én úgy szeretnék dolgozni, hogyha valamit egyszer megcsinálok, akkor az többet sose romoljon el. mert tudom, milyen rossz az, amikor a mi Wartburgunk az országút kellős közepén bedöglik, pedig az előző héten hoztuk ki a szervizből.”

Tanka László

Az élet nem olvasótábor

A szakmunkás- és szakközépiskolai tanulók 5. Nógrád megyei olvasótáborának zárásán hangzott el ez a mondat: — „Az élet nem olvasótábor” — a résztvevőktől azóta érkezett levelekben ezt nagyon sok gyerek idézi és magyarázza. Többek között ez készített arra, hogy az olvasótáborok munkáját, eredményeit főként ne az ismeretek, az általában méltatható és sokak által méltatott eredmények, hanem inkább a táborlakó gyerekek érzelmei felől közelítsem meg. Ezt a szűkítést azért is jogosnak tartom, mert az eddigi olvasótáborok munkája során meggyőződünk arról, hogy az olvasótábori módszerekkel nyújtott ismeretek erős érzelmi hatásokat, kötédségeket váltanak ki a gyerekekből, s ez a tényező nagymértékben — mondhatni döntően — segíti az olvasótábori célok valóra váltását; így többek között az ismeretanyag befogadását, a közösség érdekeinek felismerését, benne az egyén lehetőségeinek, felelősségének tisztázását.

*

Amikor három évvel ezelőtt megkérdezték tőlem, lenne-e kedvem elvállalni a szakmunkástanulók olvasótáborának vezetését, s az új feladattól fellelkesülve, tapasztaltabb kollégáimat, ismerőseimet faggattam az olvasótáborok hangulatáról, eredményeiről, nem sok jóval kecsegtettek.

Újra hallottam mindazt, amit a szakmunkástanulókról általában hallani lehet (hogy ti, nincs igényük az elmélyülésre, hogy lehetetlen a fegyelmezésük, érzelmileg sivárak, hogy még olvasni sem tudnak kielégítően). Az időközben összegyűjtött olvasótábori publikációk viszont ezeknek az ítéleteknek éppen az ellenkezőjét állították (ami megnyugtató lett volna, ha beszélgető partnereim egy része nem azonos egy-egy cikk szerzőjével).

Kétségeim támadtak, s hogy ezeken úrrá lehessenek, aprólékos gonddal kezdtem elkészíteni a tábor programját. Mindenekelőtt látni akartam, meg akartam ismerni a táborba jelentkező gyerekeket, még a táborkezdet megelőzően. Végigjártam hát a szakmunkásképző intézeteket: tetszik-e a gyerekeknek a program, tudják-e, mi az olvasótábor célja. Kerestem az arcon, a tekintetben a félelmeimet feloldó bizalmat. Az iskolából már valamelyest megnyugodva jöttem el.

Reális, racionális elhatározással kezdtek a munkát: az volt a célunk, hogy ha a gyerekek és a valóság között valamilyen okból áthághatatlan fal áll, rést és réseket üssünk ezen a falon, hogy a résztvevők egyre többet ismerhessenek meg a valóságból, illetve tudatosodjék meglévő nem lebecsülendő valóságismeretük. Ehhez a megismeréshez hivatuk segítségül az irodalmat, a művészeteket, a természettudományokat.

Csakhogy a „szellem”, amit az olvasótábor második-harmadik napján kieresztettünk a palackból — egyre többet követelt tőlünk! Önmagunkat követelte. Nem volt elég a remek könyvtár, a megfontolt program, a racionális tudás, a példás példamutatás. Teljes személyiségünk mozgósítására volt szükség.

Felnyíltak a gyermekekben a lelki zsilipek. Áradt belőlük rövid életük ezernyi baja, bánata, öröme, kétsége. Választ vártak, tanácsot, együttérzést — nagyon sokan csak meghallgatást.

Az első napok gátlásai után nem volt a programnak egyetlen olyan témája sem, amelyik meg ne szólaltatta volna a gyerekeket. És úgy, ahogyan mi vártuk, kívántuk, reméltük. Nem műelemzésre számítottunk, hanem a művek és a valóság közötti viszony felfedezését reméltük. Pontosan azt, amit produkáltak.

Áradtak a vallomások családról, iskoláról, önmagukról, aztán visszatértek oda, ahonnan elindultak, és összekapcsolódott, elvált, újra találkoztak az irodalom, a művészet életükkel, gondjaikkal.

A nap minden órájában együtt voltunk a gyerekekkel. Nyugtalanító kérdésekre válaszoltunk, saját tapasztalataink és meggyőződésünk felmutatása mellett kölcsönvettük írók, költők, tudósok, művészek tudását és érzelmeit. Szétszedtük és összeraktuk a világot, és szétszedtük és összeraktuk a gyerekekkel is. Éjjel pedig folytattuk ugyanezt mi, felnőttek. Minden végrehajtott és végrehajtandó feladatot pedagógiai, metodikai elemzéssel értékeltünk és terveztünk meg. Programunk „tényanyaga” ezeken a beszélgetéseken ötvöződött igazán eredményessé. Megtanultunk mi is „olvasni” az olvasótáborban: a gyerekeinket „olvastuk”, hogy értsük őket.

*

Három éve dolgozik együtt az olvasótábor vezetősége, többen az előző kettőben is részt vettek. Szervezésben, tervezésben, kialakult szokásaink, módszereink vannak, a végrehajtás azonban állandó rugalmasságot követel, merev formákat nem alkalmazhatunk, hiszen nagyon sokszor a pillanatnyi szituáció dönti el a továbbhaladás mikéntjét. Közös kialakított programjaink nem „szakmunkástanulói”, hanem emberi léptékűek. Az olvasótáborok kulcsbereként végül is a kiscsoportvezetők, a mi hároméves sikorsorozatunk is rajtuk múlott. Költők, írók, művészek, pedagógusok, népművelők vállalkoztak erre a munkára, de igazán csak az érezte a sikert — bármilyen széles körű ismeretekkel rendelkezett is —, aki nemcsak az irodalommal, művészetekkel tudott azonosulni, hanem a gyerekekkel is.

Két éve szakközépiskolai tanulókkal bővült az olvasótábor résztvevőinek köre, de nem változtak a gyerekek érzelmi igényei, nem változott tudásszomjuk és örömük önmaguk képességeinek felismerésében.

Három év tapasztalatai alapján állíthatjuk, hogy a szakmunkás- és szakközépiskolai tanulók általános megítélése helytelen; és mindazok álláspontja, akik feloldozást keresnek az eredménytelenségekért — rendkívül kényelmes. Mert nem a csonttá száradt szivacs hibája, ha nem juthat vízhez.

*

Mit jelent a gyerekek számára az élet, s hogyan ütközik vagy ötvöződik ez azokkal a tapasztalatokkal, amelyeket az olvasótáborban szereznek?

A szakmunkástanulók élettere tágabb, mint a szakközépiskolásoké: számukra a család és a lakóközösség, az iskola és a munkahely alkotja a modellt. A szakközépiskolásoknak munkahelyi tapasztalataik nincsenek, illetve másodlagosak, számukra az élettapasztalatoknak ezt a részét felnőttközösségek vagy egyének közvetítik, így ezek a szakmunkástanulókétól annyiban térnek el, hogy nem saját élményként kerülnek felszínre.

A fizikai és szellemi munka ilyenfajta elkülönítésében — és ebből fakadóan az „élet nem olvasótábor” kijelentésben — két tényező játszik közre erőteljesen.

Az egyik: az iskolának mint életük szerkesztésének más módja van arra, hogy olyan mélységben teremtesse meg az oktatás (tanítás-tanulás) és a nevelés egyidejű hatásrendszerét, mint az olvasótábor. Ennek következménye, hogy a számukra ismeretlen, a szellemi munka eredményeként létrejövő önmegvalósítást egyszerűnek, esetlegesnek, az élettől távolinak tekintik.

A másik tényező: a szakmunkástanulók háromnegyed része — a szociológia tanúsága és a nekünk elmondott vallomások szerint is — kényszerpályára került, így a szakmájához kapcsolódó fizikai munka nem okoz

számára örömet, de nagyon sokszor jelent szenvedést, a legjobb esetben „csinálni csak kell valamit” jellegű beletörődést.

A család, a munkahely, az iskola sok esetben másfajta közösségi tapasztalatokat nyújt a gyerekeknek, mint az olvasótábor. „Egyik este, amikor apu megint részegen jött haza, kezdtem kifúzni a cipőjét, mint máskor. Akkor belém rúgott. Én akkor nagyon sírtam...”

„Irtózatos, ha kiabálnak. Nálunk is, ha a nadrág derekát elrontjuk. Ha visszaszólunk hazaküldenek és hiányzót írnak.”

„Az egyik gyerek felolvasott az újságból egy új eljárást, a mester meg azt mondta, hogy ez nem igaz, mert ő még olyanról nem is hallott. Megharagudott nagyon a gyerekre.”

„Nem tudom, szolt-e az Ildi néni valamit, hogy én a kiscsoportos foglalkozásokon mindig csak hallgattam. Jövőre ez már nem így lesz. Én meg sem merek szólalni, mert hogyha valami rosszat mondtam az iskolában, mindig rám kiáltottak. Ezért még mindig félek.”

... itt az olvasótáborban mindent megmagyaráztak nekünk, és bármi probléma adódott, rögtön minden tudásukkal segítettek nekünk. De ez az élet területein nincsen így. Nincs ki megfogja a kezünket és segítsen.”

Ezekből a töredékes vallomásokból is kitapintható, hogy az olvasótáborok nagy érdeme a demokratikus közösségek megteremtése. A jogok és kötelességek azonos mértékű gyakorlása aktivitást, egymás iránti felelősségérzetet vált ki a gyerekekből. A vitakészség kialakulása és fejlődése, az érvek korrekt felsorakoztatása megváltoztatja az egymás közt megszokott hangnemet, egyre inkább kialakul bennük a másik megértésének igénye és a türelem.

A kiscsoportokban szerveződő, kialakuló makroközösségek sohasem élnek elszigetelten, sohasem érezhető a csoportok között egészségtelen rivalizálás vagy lekicsinylő megkülönböztetés. Itt senkire sem kiáltanak rá, ha rosszat mond, itt a kiscsoportvezető is „bevallja”, ha valamit nem tud, de példát mutat arra, hogy nem szabad belenyugodnunk tévedéseinkbe.

Mivel a kiscsoportok közösségi tudata azonos és erőteljes, természetes tulajdonságukká válik a nyitottság, amely a makroközösség kialakulásának alapfeltétele és lényege. Így jön létre a tábori közösség, amely megsokszorozza a kiscsoportokban megélt pozitív közösségi élményeket.

Idézzük ismét a tábor lakóit!

„Mi az alatt a két hét alatt úgy éltünk, ahogy a »paradicsomban« sem jobban. Mint egy nagy család. Ha valaki örült, együtt örültünk vele, ha búsult, mi is szomorúak lettünk, de vigasztaltuk. És ez az ÉLETBEN nincs így. Állítom, hogy az olvasótáborban az alatt a röpke két hét alatt jobban összekovacsolódtunk, mint az osztályban egy év alatt.”

„Főképpen a táboron belüli vezetők adták a legtöbbet, akik közelhoztak egymáshoz bennünket. A barátságot, a szeretetet adták nekünk és ezzel tanítottak minket. Azt hiszem a célja ennek a tábornak nem is annyira az ismeretek bővítése, hanem inkább az egymáshoz való közelség megteremtése, vagyis az ezzel való tanítás volt a cél.”

*

Felmerülhet az a kérdés, hogy ha az olvasótáborok ismeretnyújtó szokásai, módszerei, légköre, hangulata, érzelmi élete ennnyire elkülöníthető és megkülönböztethető az általunk gyakorolt és megszokott, mégis sokszor nagybetűvel írt életétől, akkor szabad-e így csinálni. Nem kellene-e jobban közelíteni a mindennapokhoz, nem kellene-e inkább edzeni a gyerekeket, hogy biflázni tudjanak,

hogy el tudják tűrni felnőttközösségeink rossz szokásait: az intrikát, a hatalomvágyat, a közönyt, a kérkedő butaságot?

Valóban! Így is fel lehetne oldani a kettős kötet! Csakhogy életünk gyakorlatától eltérőek az elveink, és szerencsénkre gyermekeink igényeit még elveink éltetik. Ezért is hasonlítják össze az életet az olvasótáborral, mert úgy érzik, hogy mindaz, amit két hét alatt megélték, szebb mint eddigi életük, mert érzelmeiben, tudásban gyarapodtak, életmintát, családmódot, társadalmi közönségekre kötelező normákat fedeztek fel. Mindezt megfogalmazzák a tábor után otthonról küldött leveleikben.

„A táborban nagyon sok minden megváltozott bennem. Más szemmel nézem a világot. Rájöttem, hogy mit jelent a művészet és az irodalom számomra.”

„Többet tudok, mint azelőtt. Jobban érdekelnek József Attila versei. De nemcsak az övé, más költőé is. Néha úgy érzem, hogy én is szeretnék költő lenni. Nem azért, hogy híres legyek. Nem is tudom miért.”

„Beléptem az irodalmi színpadba is, mert úgy érzem, képes vagyok én is arra, hogy úgy előadjak valamit, hogy aki megnézi az előadásunkat, megértse, hogy mit akartunk műsorunkkal kifejezni.”

„Úgy érzem, több van bennem, mint amit eddig kihoztak belőlem, s ez meghatározza életem egész folyását. Elültették bennem a többre, jobbra, a szebbre való törekvés palántáit, s azt hiszem, én soha nem lehetek elégedett ember.”

Sokan vannak a megértők, befogadók és továbbgondolók, olyanok, akik jól látják, hogy az olvasótábor csak része, kiegészítője az életnek, különbözőségeit ütköztetik, de megérik a közelítés lehetőségeit is: „... az élet nem olvasótábor, ezt mindenki tudja. Nem olyan könnyű és örömteli. Az olvasótábor csak kikapcsolódás, az élet viszont tele van nehézségekkel, akadályokkal. A tábor kiegészíti azt, amit máskor nem tudnánk elérni.”

„Sajnos, igaz. AZ ÉLET NEM OLVASÓTÁBOR. Valóban nem, de tehetünk érte, hogy hasonlítson.”

Életük — életünk — megváltoztatásának igénye, az olvasótábori mintához való közelítés lehetőségeinek felismerése az élet és az olvasótábor élményeinek különbözőségeiből fakad.

Az olvasótáborban az aktív munka örömforrás, önkifejezés, az önmegvalósítás potenciája.

A felnőttek és a gyerekek kapcsolata az ideális szülő-gyermek, nevelő-tanuló partnerkapcsolat.

A gyerekközösségben mindenki egyenrangú: a másikért, önmagáért, a közösségért felelős egyén.

Mindezek eredményeként boldogan fedezik föl önmagukban a változásokat, s gondolnak arra, hogy az életet (családot, lakóhelyi közösséget, iskolát, munkahelyet) valahogy ilyenné kellene formálni: „Vajon az életben el lehet-e képzelni egy olvasótábor, amikor majd mindenhol egyformán, együttérzésben, a hibákat nem félrelökve, hanem megoldva fognak élni az emberek? Amikor mindenki fogja egymás kezét, úgy, ahogy mi a kör-táncban?”

„Az élet nem olvasótábor... de nem áll meg itt a mondat, hanem folytatódik: hogyha nem is ilyen szépen és jól, de alakítsuk az életünket hasonlóvá. Igaz, a hasonlóság távoli, de a közömbösségből kevesebb kell. Valahogy az életben is jobban kéne egymáshoz közelíteni, és a szembetűzőkéséknél (amiből nagyon sok van) helytállni, és bizony nagyon sok mindent elviselni. Nem feladni, hanem megoldást találni, ha ez lehetséges.”

Szabó Ernőné

Nógrád megye szellemi kultúráját elemző dokumentumok, tanácskozások, kiújuló helyi viták témája a művészeti élet helyzete, minősége. Legutóbb a megyei napilap hasábjain lefolyt eszmecsere tárta fel ismételtelen az e területen érzékelhető gondokat. A szerkesztőségünkhöz érkezett alábbi két írás bizonyossága szerint — legalábbis a bennük érintett zenei élet vonatkozásában — kevés problémamegoldó elmozdulás történt az utóbbi időben. Azért is bocsátjuk Olvasóink elé mindkettőt (Tóth Csaba szerzőnkéét a — bár vázlatos — áttekintés igénye okán különösen vitára ingerlőnek tartva), hogy e szűkebb ágazaton belül lehetséges és szükséges teendők felrajzolásához nyilvános fórumot teremtsünk. (A szerk.)

Zenei életünk kis tükre

Zenei életünk áttekintő elemzése is adott természetesen kritikai szempontokat, ezeken túl mégis hagy' hivatkozom arra a két konkrét apropóra, mely végül is írásra sarkallt!

Másfél évvel ezelőtt a megyei napilap hasábjain „Tünődés a művészetek támogatásáról” címmel vita zajlott a helyi mecénáló gyakorlatról. Elénk, szenvedélyes hangú hozzászólások jelezték a téma aktualitását, a megoldást kereső szándékot. Vajon másfél esztendőnyi távolságból megnyit. mit őrzött meg aktualitásából a vita — leszűkítve most itt a művészetek támogatásának problémakörét a zeneire.

A *Muzsika* című folyóirat hasábjain. Szabó Helga cikke nyomán, széles körű vita bontakozott ki az általános iskolai énekzene tanítás gondjairól. A „Torzulások a kodályi zenei nevelés általános iskolai alkalmazásában” címet viselő Szabó Helga-referátum problémafelvetései tágabb térben is érvényesek, hiszen következményei — többek között — az amatőr kóruszenei mozgalmat is károsan befolyásolják.

(Kóruskultúránk)

Célszerű tehát mindjárt az alapoknál: az ének-zenei nevelő-oktató tevékenységnél kezdeni. Kötődött, hogy Magyarországon — a művészeti nevelés részeként — az ének-zenei nevelő munka céltudatosan felépített rendszert képez: az óvodai nevelés, az általános és középfokú iskolák, az ének-zenei tagozatú általános iskolák és gimnáziumok, valamint a kiterjedt zeneiskolai intézményhálózat.

Az általános és középfokú iskolai ének-zenei nevelést itt most csupán egyetlen szemszögből, a kóruskultúránk jövőjét megalapozó feladatokat tekintve érintem. Az „Éneklő ifjúság” és más területi kórusbemutatók szomorú tapasztalata, hogy általános iskolai kórusaink tevékenysége nem folyamatos. Szakemberhiánnyal is magyarázható, ám sokkal inkább szemléleti fogyatékosnak tudható be a kórusnevelő munkának ez a fogyatékosága. Az iskolai kórus legtöbbször csupán a helyi négy-öt rendezvény kiszolgálására szerveződik, és ha csak ezt az igényt támasztja az iskolavezetés és énektanár az énekkarral szemben, ebből nyilván nem lesz kórusépítés. Az első „rostán” így kiesnek azok az iskolák, ahol eleve nincs, vagy csak alkalmi énekkar működik; a második szűrőnél azok, amelyekben a többé-kevésbé rendszeresen működő kórusok belső munkájának eredendő fogyatékoságai, a szakvezetés hiánya vagy igénytelensége „hatnak”. Az „álva maradó” énekkarok száma, ahol ugyanis rendszeres és a kórusvezető kvalitásának megfelelő színvonalú munka folyik, igen csekély. Két-három kórusunk ült meg azt a mércét, amit országos szintnek neveznek, és amitől még mindig legalább egy klasszissal előbb vannak a legjobbak. A középfokú iskolákban sem sokkal kedvezőbb a kép, (az egyetlen kivétel a Bolyai Gimnázium, ahol mintegy évtizede megalapozott kórusmunka és zenei nevelés folyik, éveken keresztül kiválóan szerepeltek az országos zenei műveltségi versenyeken, és a leánykar az egyetlen, hazai viszonylatban is számon tartott megyei középfokú kórusunk), bár az elmúlt években valamelyest javult a helyzet, a gimnáziumokban, szakközépiskolákban és a szakmunkásképző intézetekben egyaránt

történtek kezdeményezések, s ez különösen a szakközépiskolák és szakmunkásképzők esetében fontos, ahol az ének-zenei nevelés tantervben nem szerepel.

Felnőttkórusaink fogyatékoságairól, az utánpótlás gondjairól szólva, természetesen nem szabad megfeledkeznünk az alsó- és középfokú iskolák kórusnevelő munkájának hiányosságairól, hiszen az itt tapasztalható problémák továbbgyűrűznek, kihatnak a felnőttkórusok tevékenységére. Ahol nincs meg az alapozó, általános és középfokú kórusnevelő háttér, ott természetesen nem jöhet létre — vagy csak nagy erőfeszítés árán — felnőttkórus. Ilyen értelemben tekinthető fehér foltnak Pásztó, Nagybátony, Rétság, Kisterenye, ahol évek óta képtelenek a felnőttkórus létesítési-működési feltételeit megteremteni. Sokkal összetettebb a gond Salgótarján esetében, ahol a jelentős ipari háttér és munkáskulturális hagyományok ellenére sincs színvonalas felnőtt munkáskórus, a Bányász férfikar utánpótlási, szereplési nehézségei ismertek, a kohászati üzemek, az üveggyárak, a ZIM és a fiatalabb üzemek sem külön-külön, sem közösen nem próbálkoznak kórust szervezni. Nem csoda hát, hogy a gyakorta emlegetett tradícióink ellenére, ma nem rendelkezünk egyetlen olyan munkáskórusral sem, amely az országos élvonalba sorolható.

(Zeneoktatás, hangszeres kultúra)

A kétirányú zeneiskolai nevelő-művelő program céljai: egyrészt a szakzenés-utánpótlás biztosítása (azaz a zenei pályára készülő felkészítése), másrészt az ún. közművelődési funkciókból következő feladatok (amatőr zenei mozgalom támogatása, utánpótlásának biztosítása, a fiatalok zenét szerető, értő, művelő emberré nevelése). Az első funkció célja világos — a hivatásos zenés-utánpótlás nevelése —, ennek a követelménynek általában meg is felelnek az iskolák. (Sőt, a zenepedagógussal szemben támasztott vezetői követelmény szerint gyakran az egyetlen objektív mércé, hogy hány növendékét vették fel magasabb zenei intézményekbe, holott a zenei pályára készülő legfeljebb az öszlészámát öt százalékát teszi ki.) A második funkcióból eredő feladatok lényege viszont nem egyértelmű, tartalma kidolgozatlan.

Tehát, a zenei pályára nem készülő zeneiskolai tanulókat nevelő-művelő gyakorlat vitatható. Nem elégíti ki őket az, amit a zeneiskola adhat, zenei érdeklődésük és ízlésük gyakran nem adekvát a hivatalos tananyaggal. Emiatt gyakori a zenei tanulmányok megszakítása.

Tekintettel arra, hogy a zeneiskolai oktatás néhány alapvető dokumentuma (rendtartás, általános és szakfelügyeleti útmutató stb.) több éves vajúdás ellenére sem jött a világra, nagyobb helyi önállóságot és kezdeményező-készséget feltételez a megyei és fenntartói feladatokat ellátó tanácsok részéről, de mindennek előtt a zeneiskolák vezetőitől, tantestületeitől. Nyilvánvaló, hogy amatőr képzésen nem dilettáns, illetve laikus zenészképzést, hanem a zenei pályára nem készülő, zenét tanuló fiatalok hangszeres és elméleti műveltséggyarapító nevelését értjük. Ennek során bizonyos színvonalon képessé válnak a hangszeren játszani (elsősorban saját örömeikre), és így mint tá-

mogató közönség aktivizálhatók lehetnek. Más megközelítésből: a gyermek és az ifjú, a tömegkommunikációs eszközök és szűkebb környezete (család, baráti kör), valamint egyéni érdeklődése folytán — az iskolai ének-zenei képzés „dacára” — érzelmileg sokkal szorosabb szálakkal kötődik olyan zenefajtákhoz, amelyek nem találhatóak a zeneiskola falai között: a szórakoztató, illetve könnyűzenéről van szó, vagy ahogy a mindennapi szóhasználatban ismert: a beat-, pop-, rockzenéről... (Már csupán zárójelben említem meg, hogy a zeneiskolai tananyagot kívül rekedt a kreatív zenei készségeket kibontó-fejlesztő jazz és a hangszeres népzene is.)

Vajon kikre, mely intézményre hárul (hárulhat) a feszítő feladatok megoldása jelenlegi közművelődési és művészetoktatási intézménystruktúráinkban?

Ha a zeneiskola helyét-szerepét keressük kulturális intézmény- és tevékenységrendszerünkben, mindenképpen a település vagy terület zenei életének fókuszában találhatjuk meg. Szükséges tehát, hogy a zeneiskola ne egyszerűen csak helyt adjon a zeneiskolán kívüli hangversenyeknek, zenei eseményeknek, hanem a hangszeres és kórusmuzsika alkotó műhelye legyen, magába integrálva mindazt a tevékenységet, ami zenei nevelési és közművelődési téren az adott településen (területen) létezik. Meggyőződésem, hogy ez a feladat a zeneiskoláknak hosszú távon nem egyszerűen presztízs-kérdés lesz, hanem lét-feltételük.

Hangszeres kultúránkat a megyei szimfonikusok, egy kamarazenekar és öt fúvószenekar reprezentálja. A szimfonikus zenekar azonban például a filharmóniai szereplésen kívül viszonylag kevés koncertezési helyet és lehetőséget tudhat magáénak; s ennek egyfelől anyagi, technikai oka van: rendkívül költséges a zenekar szállítása, a művelődési ház állapota, nagysága, színpadi mérete ritkán felel meg a fogadás kritériumainak. A másik az ún. műsorpolitikai aggály: a koncerteket meg kell előznie az illető településen egyfajta sokrétű érzelmi és értelmi felkészítésnek, elfogadtatni, kulturális szükségletté tenni olyan zenei eseményt, aminek semmilyen (zenei) előzménye nincs. További általános jellegű technikai probléma, hogy a nyár a szabadtéri megoldás révén nagyobb lehetőséget adhat, viszont a klasszikus nyári idő a zenekarnál is pihenőidő, vakáció. Aztán: a nagybátonyi vonós kamarazenekar méreténél fogva is jobban mozgatható, szerepléseik részben felkérések teljesítése, másrészt önszervező munka eredményei. A fúvószenekarok létét meghatározó és jövőjét veszélyeztető probléma, hogy egyik zeneiskolánk sem rendelkezik teljes rézfúvós tanszakkal (tanári feltételek hiánya) — így aztán belátható időn belül nem várható olyan számszerű és színvonalú utánpótlás, ami ezeknek az egvűtteknek a létszámogondját megoldhatná. (Köz tudott, hogy fúvós zenészeink szívesen kiségitik egymást — értem ezalatt a zenekarokat —, mégis eretnek a gondolatfelvetés, hogy egy színvonalas városi fúvószenekar a Kohász és Bányász fúvósainak fúziójából lehetséges (?), s még inkább ez a helyzet Balassagyarmat és Szécsény esetében!! A fenntartó szervek figyelmére és megértésére apellálok, amikor álláspontjuk felülvizsgálatát kérem.)

(Hangversenyélet, zenei ismeretterjesztés)

Zenészek és népművelők szájából gyakran elhangzó panasz, hogy Nógrád megyében nincs számottevő közönsége a komoly zenének, egy-egy hangversenyre valósággal toborozni kell a hallgatóságot, a filharmóniai koncerteken is jóval több az eladott bérletek száma, mint a tényleges közönség.

S, hogy vajon mennyiben helytálló ez a panasz, és ha igen, hol keresendők a hibák forrásai, okai...?

Filharmóniai koncertellátottságunk szűkösségének és a megfelelő hangversenyközönség hiányának ismeretében paradoxul hat,

hogy iskoláink, művelődési otthonaink nem szerveznek ún. hangverseny-előkészítő foglalkozásokat (bár, tudom, vannak kivételek — s tisztelet e nagyon keveseknek). Vitathatatlan ugyanis, hogy az élő koncertet, a legjobb minőségű gépzene — sztereo- vagy kvadrafon-felvétel — sem pótolhatja. A közvetlen kontaktus zenész (kórus, zenekar, szólista) és közönség között meghatározó, mert kölcsönhatásukban az elhangzó mű egyszeri és megismételhetetlen: ehhez a kölcsönhatáshoz viszont mindkét komponensre — jó muzikusokra és értő hallgatóságokra — egyaránt szükség van. Alapjaiban téves tehát az a szemlélet, hogy a feladatok így eloszthatók: a muzikusok (zenetanárok) feladata csupán az, hogy hangversenyeken közreműködjenek, hiszen a népművelők úgyis arra valók, hogy biztosítsák a publikumot! Légvárakat építünk, amikor a közönségnevelést rólcsereéljük a közönségfogással, amikor azt hisszük, hogy emberek becsalogatása — „majd megszokja” jelszóval — bármit is megoldhat. Szükség van olyan, hangversenyeket megelőző foglalkozásokra, ahol mag-

nón vagy lemezjátszón megszólaltatható az élő koncert zenei anyaga, ahol — a résztvevők felkészültségéhez mérten — a zene-művek értelmezésére, elemzésére sor kerülhet. És ahol akár az is magyarázható, hogy a több tételű zenemű szüneteiben azért ne tapsoljunk, mert megszakítjuk a zene folyamatát, nem pedig illik — nem illik kérdése. Ez természetesen ének-zene tanárok és népművelők, valamint intézmények (művelődési központ, zenei könyvtár, zeneiskola, általános- és középfokú iskolák) összehangolt munkáját feltételezi.

Ismert tény, hogy a filharmónia-koncertek számát tekintve Nógrád megye, messze lezszakadva, az utolsó helyen áll. Ezen a helyzeten az Országos Filharmónia segítségére csak akkor számíthatunk, ha megteremtjük ennek a közönségfeltételeit. Közbülső és hiánypótló megoldásként, egy-egy akció erejéig, megyei együtteseink és zeneiskolai tanáraink szóló- és kamarakoncertjei kínálkoznak. A közművelődési szolgáltatási program zenei része és az „élő zenét a falusi iskoláknak” akció jó lehetőség (a komolyzene

szolgáltatásán túl) arra, hogy a zenei nevelés-művelés ismeretterjesztő és népszerűsítő feladatai is érvényesüljenek.

(Szórakoztató zene)

A szórakoztató művészet társadalmi megítélése azt a tudati állapotot tükrözi, ami az autonóm (magas) és szórakoztató (közhasználatú) kultúra történelmileg kialakult kettészakítottóságából következik. Ennek tudati fölszámolása sem látszik kisebb és rövidebb távú feladatnak, mint a két kultúra közötti szakadék megszüntetése. A szórakoztatás a közművelődés integráns része, de a gyakorlatban, a közművelődési intézmények mindennapos tevékenységében ez még nem mutatkozik.

A szórakoztató kultúra, szűkebb értelemben a szórakoztató zene, művelődéspolitikai megítélése nem kedvezett a műfaj színvonalbeli fejlődésének. Megtűrt műfaj lévén e szakma művelőinek (a szórakoztató zenészek) intézményes képzése-továbbképzése az országos gyakorlatból hiányzott! Jelenleg az Országos Szórakoztatózenei Központ stúdiói látják el a képzést, a kategóriaszerző és -javító vizsgára való felkészítés feladatát. Megyénkben második éve működik stúdió vendégtanárokkal, igaz, ennek hatása a szórakoztató zenészek szakképzettségi szintjén még nem mérhető. Ebben a szakmában, ahol A, B, C kategóriás és „ideiglenes engedély” minősítések vannak, a vendéglátóipari egységekben dolgozó zenészek mintegy 63 százaléka nem rendelkezik kategóriával, csupán ideiglenes regiszterrel, a képzett muzikusok között is mindössze egy „A”-kategóriás zenész dolgozik a megyében.

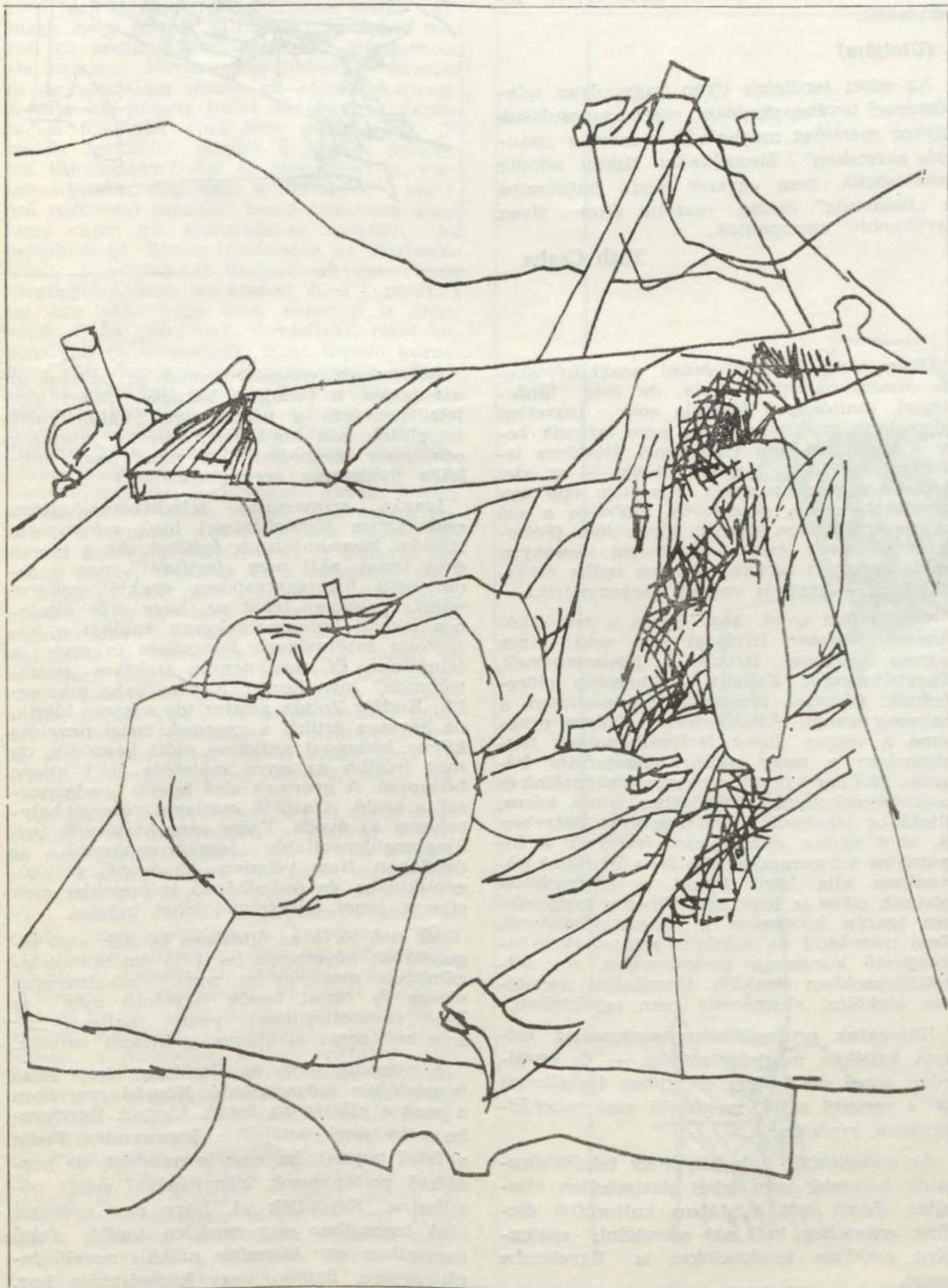
A hatvanas években elszaporodott beatzenekarok — melyek a művelődési házak táncmulatságain szolgáltattak zenét — száma a hetvenes évek második felére erősen lecsökkent. Nem a tánc szokása, divatja szűnt meg, hanem az előzenét szorította ki a gépzene, a disco. A jelenleg szórványosan működő együttesek egyike sem rendelkezik hivatásos ORI vagy OSZK működési engedéllyel.

A szórakozóhelyek (éttermek, presszók) zeneszolgáltatásait hallgatva gyakran viszatérő kérdések a következők. Kiket, milyen rétegeket és mennyiben szórakoztat ez a zene (az színvonalbeli, de ízlésbeli kérdés is)? Valódi vagy vélt igényeket elégít-e ki ez a fajta zenei gyakorlat? Beszélhetünk-e igényezetről? Lehet-e igényük a sokszor alkoholtól befolyásolt jelenlétűeknek? És a terület gazdait vajon milyen szempontok vezérlik, nyilván az anyagiakon túl? Érdeklük-e a színvonalas, műfajilag választékos, igényes zeneszolgáltatás, — vagy csak a fogvasztás mértéke? Nincs-e ebben a szemléletben jó adag közömbösség, cinikusság, önámítás és mások becsapása? Miért nem bír el ez a terület konkurrenciát?

Az igénytelenség körülbástyázta műfaj szemű affinitást nem mutat más zenefajtákkal; pl. a jazz-zenével, a reneszánsz, vagy klasszikus kamaramuzsikával. Tanulni lehet és kell a korábbi századok zenekultúrájából, ahol a szórakoztató funkció természetes része volt a műnek, a zeneművészetnek.

(Mecenatúra, sajtó)

Zenei területen a támogatási gyakorlat többrétűbb a társ művészetekénél: jelentkezik a zeneiskoláknál (hangszervásárlások, technikai berendezések beszerzése formájában), amatőr együtteseknél (kórusok, zenekarok egyszeri és folyamatos támogatásként), a zenetanárok továbbképzésének megoldásában. Am ha zenéről van szó, általában a zeneiskola, hangszeres és énekes együttesek köré csoportosulnak a fenntartás-támogatás kérdései: sokkal több gondot fordítanak az intézményi, üzemi együttesek létesítésére, fenntartására (melyekkel jelesebb ünnepeken reprezentálhatunk), minthogy magát a zenei nevelő-művelő folyamatot megtervezzék és eszkö-

zeikkel ezt támogassák. A két város tanácsa a közelmúltban tárgyalta a művészeti élet helyzetéről szóló előterjesztést. Az anyagból is kiderül, hogy a fenntartó-működtető feladaton kívül (és egy-egy akción túl) nincs még a mecenatúrának megfelelően kialakult gyakorlata.

A szakszervezetek mecenáló szerepe korábban két sarkalatos kérdésnél is fölmerült: 1. általában a munkáskörök helyzete kapcsán — külön figyelemmel a salgótarjáni üzemek részéről tapasztalható érdektelenségre; 2. a fúvószenekarok kapcsán — a Kohász és Bányász zenekar esetleges fúziójáról szólva. (Ez utóbbi elsősorban koordináló, meggyőző feladatokat jelent. melyekben a partikuláris érdekek háttérbe szorítása az egyes szakszervezeteknél agitativ munkát kíván.)

Zeneművészetünk állami támogatási gyakorlatának javítása mellett a gazdasági és társadalmi szervektől, szervezetektől számon kérhető nagyobb művészetpolitikai érzékenység, hatékonyabb kezdeményező, koordináló és támogató mecenatúra.

Mikor zenei életünk periférikus volta kerül szóba, a sajtóval kapcsolatos hiányérzet is az elsők között szerepel. Az elemző munka nélkül is leszűrhető általánosság, hogy hiányzik a jelentősebb koncertekről, bemutatókról rendszeres érdemi elemzést elvégző kritikai igényű publikáció. A zenei tárgyú írások nagy része kishír, zenei események bejelentése tájékoztató céllal, és az eseményt követően pedig általában méltató, erősen túlzó, szubjektív hangot megütő, tartalmában mélységek nélküli munkák jelennek meg.

(És végül)

A mecenatúrának meg kell találni azokat a támogatási formákat és eszközöket, ame-

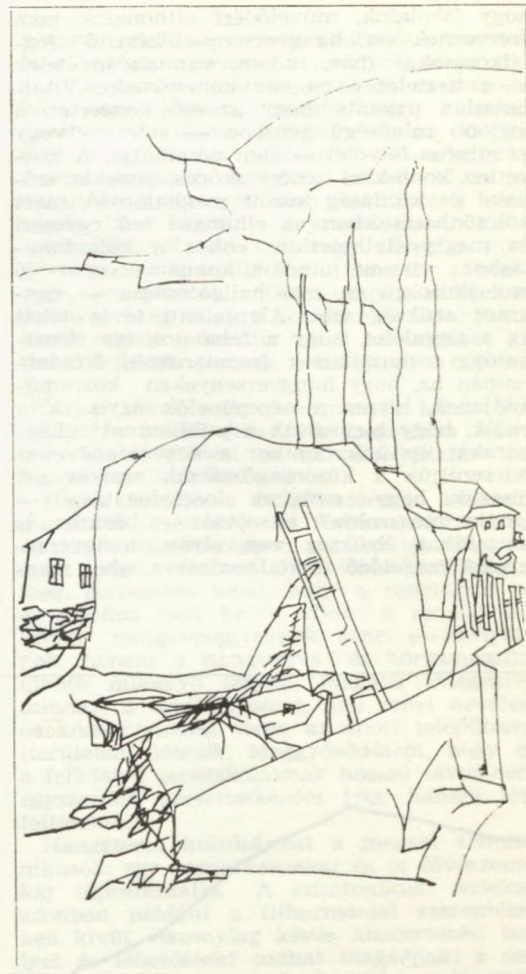
lyek a csírájában meglevő zenei alkotómunkát és tudományos tevékenységet felfröcskoltatják és további feladatokra inspirálják, hiszen élnek Nógrád megyében zeneszerzők, ambíciózus fiatal előadóművészek, zenetudományos igényű munkák is születtek megyénkben (elég, ha Réti Zoltán Rózsavölgyi-monográfijára és Nagy Zoltán népzenei füzeteire utalok). További személyes ösztönzésre van tehát szükség. Olyan fajta zenei alkotó műhelymunka kialakítására, amely révén a zenetudomány, a zenét szerző és azt előadó művészek egymást ösztönző-segítő tevékenysége egymásra és otthonra talál.

Zenei közművelődésünk új formái (a zenei könyvtárak, Ifjú Zenebarát klubok, a beinduló jazzoktatás, a kóruszenei és popzenei [műveltségi] táborok, országos rézfúvós-találkozó és továbbképzés, a hangszeres népzene művelése iránti igény kielégítésének lehetőségei) mind-mind magukban hordozzák annak a lehetőségét, hogy zenekultúránk gazdagodó eszköz- és formatarából színvonalas, tartalmas és pezsgő zenei életet teremtsünk.

(Utoljára)

Az adott területen ilyen vagy olyan teljességgel tevékenykedőket, mert azonosulásuk olykor mértéket meghaladó, s mert a „pozíciós kereteken” átemelkedni ritkán adódik lehetőségük, nem egyszer keriti hatalmába a „bezártság” érzése, vezérlik őket ilyen „szűkkeblű” szempontok.

Tóth Csaba

Egy dalosparlament ürügyén

1980. június 14-én Salgótarjában a KÓTA (Kórusok Országos Tanácsa) megyei bizottságának kezdeményezésére rendeztük meg felnőtt kórusaink dalosparlamentjét, melyre meghívást kapott minden érdekelt kórus karánya, a kórustagok, a fenntartó szervek képviselői, a megye kóruséletét irányító szak- és nem szakemberek, az ifjúsági szervezetek. Mivel azonban a meghívásra sokan nem jöttek el, lehangoló tényként kell megállapítanunk, hogy kevesek szívügye az amatőr mozgalom e nagyon fontos területe. Mindez paradox módon végül mégis a parlament összehívásának időszerezését igazolja. Őszintén szembe kell nézni tehát azzal a ténnyel, hogy Nógrád kórusélete nem nevezhető éppen virágzósnak (sajnos, már régóta nem). A hetvenes évek elejétől stagnál, de ha szigorúbbak vagyunk, azt is mondhatjuk, hogy — bár nem egyenletesen, de — hanyatló tendenciát mutat.

E sorokat olvasva bizonyára bárki érvelhet azzal, hogy kórusaink különböző országos fórumokon kaptak, nem is egyszer, kiváló minősítést, nógrádi kórusok is szerepelnek a Magyar Rádió *Kóruspódium*, illetve *Eneklő ifjúság* adásaiban. Ez persze igaz. Mégis tény, hogy Nógrádban egy olyan kórus sincs, amellyel bátran kiállhatnánk (szó szerint) ország-világ elé, reprezentálva megyénk kóruséletét. A debreceni nemzetközi kórusversenyek történetében (az idén kilencedszer rendezték meg, s miután két évvel ezelőtt került erre sor, ami 18 év) még nógrádi kórus részvételét nem örököltette meg a krónika. Az ideai verseny friss élményével a fülemben állíthatom, hogy jelenlegi kórusaink közül bizony egy sem lett volna képes tisztes helytállásra. Igaz. Nógr-

rádiban nincs zeneművészeti szakközépiskola, zeneművészeti főiskola, de még tanárképző, tanítóképző főiskola sem (egyetlen főiskolánk profiljába pedig nem tartozik bele a zene), de van ének-zenei általános iskolánk, van három zeneiskolánk —, az ideai debreceni verseny egyik díjazottja épp egy zeneiskolai és a résztvevők többsége a szó szoros értelmében amatőr kórus volt. (Félreértés ne essék, nem a debreceni versenyen való részvételt tartom egyetlen reális értékmérőnek — nem is vagyok versenypárti.)

Legégetőbb gond, hogy kevés a felnőttkórus megyénkben (ifjúsági sem sok): nincs kórusa Pásztónak, Rétságnak, Kisterenyének, Nagybatonyinak. Felnőtt énekkaraink előregednek. (Kivételek, legalábbis tendenciában, a balassagyarmati AFÉSZ-kórus.) Súlyos probléma a vegyes karok férfiszólamainak foghíjassága; a nagy múltú salgótarjáni bányász férfikar halódik, szakmunkásképzőink és szakközépiskoláink többségében nincs kórus, általános iskoláink közül még olyan helyeken is, ahol szakos ellátás van, hiányzik a folyamatos kórusmunka, általános iskoláink kórusaiban alig látni fiúkat, a középiskolai kórusok zöme is leánykar. Nincs a megyénkben igazán közönsége a kórusmuzsikának. Nem megoldott az időnként színvonalban kiemelkedő kórusaink menedzselése. A felnőttkórusokban éneklő társadalmi megítélése (erkölcsi elismerése) nem egyértelmű.

Kórusaink propagálására, szakmailag igényes kritikák megjelentetésére — és egyáltalán zenei életünkkel érdemben foglalkozni — a megyei sajtó, megfelelő szakember hiányában, képtelen.

Az eddigiekből kiderült, hogy felnőttkórusaink helyzetét nem lehet elszigetelten vizsgálni. Zenei (sőt általában kulturális) életünk egészében kell azt szemlélni, esetenként országos tendenciákat is figyelembe venni.

Refránként visszatérő gondolat például az utánpótlás, a fiatalítás kérdése. (Miért kellett megvárni a vészharangot? Miért nem figyeltünk oda korábban? Miért jutottunk oda, hogy megoldást, úgy tűnik, csak radikális módszerek eredményeznek?)

Igazán színvonalas felnőttkórus-kultúra csak széles tömegbázissal bír, színvonalas ifjúsági kóruskultúrára épülhet. Az a 17–18 éves fiatal, akit nem „fertőzött” meg a zene, nem fog egycsapásra éneklő emberre válni. A lényeg tehát az, hogy erős általános iskolai kórusmozgalomra épülhet a középfokú intézmények kórusélete és erre a felnőttké. És most nem a szokásos „passz-technika” következik! A felelősség megoszlik. Kodály Zoltán szerint (de sokszor idézik, de kevesen értik!) a gyermek zenei nevelése kilenc hónappal születése előtt kezdődik, de még inkább az anya születése előtt kilenc hónappal. A gyermek első felelős „pedagógusa” a szülő. A szülők esetleges vétségét helyrehozza az óvoda. Egész zeneoktatásunk legkiegyensúlyozottabb, legszínvonalasabb az óvodában. Nem véletlen. Az óvónői szakközépiskolába és óvónőképző intézetekbe csak sikeres zenei felvétellel lehet bejutni.

Az első törés az általános iskolák alsó tagozatában következik be. 1975 óta tanítóképzőinkben megszűnt a zenei alkalmassági vizsga és (most tessék figyelni!) még az ének szakkollégiumot végző hallgatóknak sem kell zenei alkalmassági vizsgát tenniük.

A második törés az általános iskola felső tagozatában tapasztalható. Nógrád megyében a szakos ellátás az összes tárgyat figyelembe véve ének-zenéből a legrosszabb. Pedig a felső tagozat, ha nem is mindent, de hozzáértő pedagógusok irányításával sokat pótolhatna. Képzelnék el, hogy egy gyereket alsó tagozatban egy zenétlen tanító, felső tagozatban egy képesítés nélküli nevelő tanít zenére. Ezután vagy középiskolás lesz,

vagy nem. Ha nem, zenei nevelése befejező-
dött. Ennyi ugyanis a gimnazisták és óvó-
nőképző szakközépiskoláink aránya, akik
még részesülnek zenei oktatásban. A szak-
munkásképző intézetekben, szakközépiskolák-
ban (a továbbtanulók nyolcvan százaléka)
semmilyen zenei képzés nincs. Fialtaljaink
túlnyomó részének zenei ízlése nem alapoz-
ódik meg tizennégy éves korára. Hogyan is
tudnának eligazodni a rádió, a televízió, a
lemezcégek zenei dömpingjében? Így jutunk
oda, hogy sokuk kizárólagos zenei tápláléka
kommersz, értéktelen, durva muzsika. Az
elmúlt években sikerült ugyan néhány szak-
munkásképző intézetet és szakközépiskolát
az Országos Filharmónia vérkeringésébe be-
vonni. Ez azonban önmagában kevés... Ilyen
körülmények között aztán születhet-e szín-
vonalas ifjúsági kóruskultúra?

Van itt azonban más probléma is. A me-
gyének 121 általános iskolája van. A szakos
ellátás ének-zenéből 63,6 százalékos. Tehát
121 iskolából kb. nyolcvanban van ének-ze-
ne szakos pedagógus. Van a megyének 80
általános iskolai kórusa? Nincsen. (Pedig
néhány nem szakos kolléga is vezet kórust.)
Az Éneklő ifjúság 1980. évi hangversenye-
in húsz általános és középiskolai kórus vett
részt. Ebből hat középiskolai kórus; a sal-
gótarjáni Mártírok úti Általános Iskola egy-
maga négy kórust állított ki — tehát ma-
rad tíz kórus. Ehhez nem kell kommentár.
De mégis... Kevés megyénkben a zeneileg
és pedagógiaileg igazán jól képzett karnagy.
Évente két-három fiatal kerül ki a tanár-
képző főiskolák ének-zene tanszékeiről. Jó
részük „eltűnik”. Megint a képzés minősé-
gét kifogásolom? Azt is, meg mást is. Par-
lamentünkön épp egy, a szakmától távol
első résztvevő meditatált hozzászólásában azon,
hogy vajon mi, szakemberek mindent jól
csinálunk-e? Bizony szükséges az önvizsgáló-
lás. A kóruszenét hallgatónak van ideje
megfigyelni, hogy az énekes éli-e a zenét, s
ha úgy látja, hogy nem, akkor ő is unat-
kozik. S ha unatkozik, elveszítjük, mint kö-
zönséget, és elveszítjük, mint leendő kórus-
tagot. Minden gyakorló karnagnak szüksé-
ges az időnkénti szakmai felfrissülés. A ta-
nárképző főiskolák (eltérő színvonalú ének-
zene tanszékekkel) nem mondhatják el, hogy a
diploma kész karvezetőt is jelent. Az alap-
képzés megtörténik, de, aki komolyan akar
kórusművészettel foglalkozni, annak bizony
tovább kell képeznie magát. Megvannak en-
nek is a fórumai: a Népművelési Intézet fel-
sőfokú karnagyi tanfolyamát (1 plusz 3 év)
eddig négyen végezték el a megyéből (ket-
tő közülük már nem Nógrádban dolgozik!),
jelenleg öten tanulnak e tanfolyamon (mind
salgótarjániak!). Azaz: bár nincs országos
statisztika a kezemben, gyanítom mégis (e
tanfolyam népszerűségét ismerve), hogy Nó-
grád a résztvevők számát tekintve a sereg-
hajtók között van... A továbbképzési kabi-
net is teremt lehetőséget a továbbképzésre:
az idei évben olyan neves szakembert si-
került megnyerniük az ügynek, mint Ugrin
Gábor.

Az igazság kedvéért szólni kell olyan problé-
mákról is, amelyekben a szakma vétlen,
ha úgy tetszik, amelyeknek ki van szolgál-
tatva. Korunk amatőr művészeti mozgalmá-
ról hibás, torz képet kapunk, ha történelmi-
ellen módon, csupán a számszerű adatokat
vetjük össze mondjuk a harmincas, vagy
akár ötvenes, hatvanas évek amatőr mozgalmá-
val. A társadalmi, politikai, gazdasági
változások új életformát, életvitelt alakítottak
ki. Ennek következtében megváltozott az
amatőr mozgalom funkciója, struktúrája,
jellege. A mozgalom jövőjét tekintve szá-
molni kell azzal a ténnyel, hogy társadal-
munk figyelme, ereje elsősorban gazdasági
gondjaink megoldására összpontosul. Parla-
mentünk hozzászólói részben a megváltozott
körülményekben látják problémáink gyöke-
rét. Valamikor a szabad idő értelmese eltöl-
tésének szinte egyetlen fórumai voltak az
öntevékeny művészeti csoportok, ma meg-
nőtt a választék (könyvtárak, színház, mozi,
hangverseny, rádió, televízió, sport, telek,
szórakozóhelyek stb.). Valószínű felgyorsult

életritmusunkkal magyarázható, hogy sza-
bad idejüket legtöbbször otthon, családi kör-
ben szeretik eltölteni. A jó, vagy nem jó
munkahelyi kollektívákon kívül nem vágya-
koznak más emberi közösségekbe. Ennek
vizsgálata a szociológia gondja, de úgy ér-
zem, van benne igazság. És veszély is, lévén
a mi embereszményünk a közösségi ember.

Egyik hozzászóló mondta el, hogy kórus-
tagsága kimondottan hátrányos helyzetbe
hozta munkahelyén. S bizony, a kórusmun-
ka (társadalmi munka!) időnként kikérése-
ket is jelent, távolmaradást a termeléstől, a
munkahelytől, amit nem minden munkahe-
lyi vezető „néz jó szemmel” — és meg-
lehet, neki is igaza van. (Mindezen a tenden-
ciák persze nem nógrádi specialitások.)

Néhány szót még a közönségről. Bizony
egyre gyakoribb jelenség, hogy kórusaink
egymásnak énekelnek. Meggyőződésem, hogy
ennek egyik alapvető oka a megfelelő propa-
ganda hiánya. És persze a színvonal, his-
zen a színvonal és a közönség kölcsönha-
tásban vannak. Manapság, amikor oly' könny-
en lehet magas színvonalú zenéhez hozzá-
jutni, nehéz dolguk van az amatőr kórusok-

nak. A ma szinte kizárólagos hangversenyen
kívül tehát keresni kellene olyan formákat,
teremteti olyan körülményeket, amelyek a
közönséggel szorosabb kontaktust eredmé-
nyeznek, amire a táncművészet területén jó
példa a táncház.

Néhány szót még az irányításról. Öt év-
re visszamenően olvastam át azokat a do-
kumentumokat, amelyek az amatőr művé-
szeti mozgalmakkal, ezen belül énekkari
mozgalmunk helyzetével foglalkoznak. A
helyzetelemzésekből kiderül, hogy művészeti
életünk irányítói ismerik a valós helyzetet,
zenei életünk mennyiségi és minőségi muta-
tói tette sarkallnak. A feladatok kitűzése
azonban megmarad a „fokozott gondot kell
fordítani”, „általában hatékonyabb segítséget
kell nyújtani”, „átfogó, elemző vizsgálatot
kell indítani” stb. általánosságoknál.

1980 elején alakult újjá a megyei KÖTA,
az a társadalmi szervezet, mely arra hiva-
tott, hogy összefogja mindazokat, akik józan
ésszel, akik nem mindig józan ésszel, de
megszállottként tehetnek, tenni akarnak ze-
nei műveltségünk színvonalának emeléséért.
Úgy legyen!

Rozgonyi István

Tények, tervek, várakozások

Beszélgetés Dr. Horváth Istvánnal, a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatóságának vezetőjével

— Salgótarjánról szólva szinte kötelességszerűen hivatkozunk a megyeszékhely példát teremtően nagyszerű városépítészeti eredményeire. Mi, akik „belaktuk”, az új városközpont és lakónegyedek középületeit, jól ismerjük, mert megtapasztaltuk (tárgyunkhoz ragaszkodva emlitem itt éppen ezeket) az új művelődési központ, az új filmszínház, az új megyei könyvtár ilyesfajta erényeit és fogyatékosságait. S vártuk türelmetlenül a tudomásom szerint Magyarországon évtizedek óta először, kifejezetten múzeum céljára tervezett és tető alá hozott létesítmény átadását. . .

— Valóban, ezt megelőzően Magyarországon legutóbb a Debreceni Déry Múzeum épületét tervezték kifejezetten múzeum számára, valamikor a század húszas éveiben. Persze, ne feledkezzünk meg a sokkal közelebbi példáról, a balassagyarmati Palóc Múzeumról sem, amely szintén „eredeti rendeltetésű”: tekintélyes summát tett ki a helyi közadakozás, ami az állami támogatással együtt lehetővé tette építésének megkezdését, bár az I. világháború viharos évei meglehetősen késleltették a tényleges birtokbavétel időpontját.

Tekintettel arra, hogy új múzeumi épülettel kapcsolatos tapasztalataink nem túlságosan gazdagok, s hogy alig néhány hónapja dolgozunk a jelenlegi körülmények között, elsősorban reményeink vannak arra, hogy az első időszak kedvező tapasztalatai hosszú távon is különösen kedvezőek maradnak.

— A salgótarjáni új létesítmény — Nógrádi Sándor nevét viseli. — „Létesülése” változatlanul hagyja, netán átrendezi-e a megyei múzeumi kiállítóhelyek „tematikus térképét”?

— Említést érdemlő változást semmiképpen nem jelent. Központi intézményeink gyűjtő, feldolgozó, kiállító és közművelő tevékenysége továbbra is a korábban kialakult gyakorlathoz igazodik. A balassagyarmati Palóc Múzeum feladatköre a palóc etnográfia (kifejezetten nem megyei határokkal zárva le az érdeklődést), a balassagyarmati történelmi kérdések vizsgálata. A szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum, amely 1975-től működik eredményesen, a régészet, a megyei közép- és újkori történet tárgykörével foglalkozik. A salgótarjáni intézmény a legújabb kori történelmi muzeológia otthona, túl a művelődéstörténelmi, irodalomtörténelmi, művészettörténelmi értékek gyűjtése is feladatuk. Első kiállításaink során ezekre is figyelemmel voltunk; napjainkban a *Munkásélet Nógrádban a XIX—XX. században* címet viselő történelmi, valamint a *Salgótarjáni üveg, a Nógrádi képzőművészek* című kiállítások tekinthetők meg.

— A helyi múzeum — amely egyben a múzeumok megyei központja is — a korábbi szűkös adottságok után látványosan és követelően gazdagította a kitarulkozást, a tömegkapcsolatteremtés lehetőségeit. Kikre, milyen eszközök, formák mozgósítása révén számítottok a közeli és távoli jövőben?

— Erre a kérdésre csak akkor adhatok pontos választ, ha az érdeklődőket és érdekeltiségünket alkalmilag két szférára osztom. Így aztán először is arról kell szólnom, hogy a szó gazdag és sokrétű tartalmának megfelelő múzeum Salgótarjánban eddig nem működött — így nem beszélgetünk annak tömeges használatával kapcsolatban kialakult szokásról sem. Ilyen módon tehát nem feledkezhetünk meg arról a kritikus időszakról (többek mellett), amit a másfél évtizede felépült megyei művelődési központnak kellett átélnie addig, míg végül is kialakult a látogatók elfogadó és elfogadható viselkedés- és szokásrendje. . . Azaz: egy általunk ugyan tudatosan szervezett és irányított, de semmiképpen nem napokon belül eredményre vezető folyamattal számolunk, melynek során (foglalkozás, életkor, érdeklődés, stb. szerint) differenciált lehetőségeket építünk ki és így értő és támogató látogatók köre alakulhat ki. Mindezek pontos kidolgozásában a voluntarista meg gondolatlanság ellenében a reális körülményeket tekintjük vezérelvünknek.

Ezzel egyidőben és hangsúlyozott felelősséggel törekszünk arra, hogy gyűjteményeink feldolgozottsági fokát a tudományos igényeik kielégítésére alkalmassá tegyük. Feladatunk ez ügyben: a gyűjtemény rendszerezésének, feldolgozásának, kartonozásának gyorsítása e tevékenységhez szükséges szakkönyvtár célzatos építésének továbbfolytatása. Így jutunk el a közművelődési indítékú közönségkapcsolatteremtés szándékától a magasabb rendű, érdemibb kontaktusok lehetőségéig, amikor is múzeumbarát körök, művészetpártoló körök, érdeklődési körök megalakítására gondolhatunk. . . „Hegymenetben” azonban már a főállású munkatársak tevékenységén alapuló tudományos munka teljes feltételeinek kiépítését is el kell végeznünk. Ez utóbbinak egyik szervezeti kerete a szinte a napokban megalakult múzeumi tudományos tanács, mely kettős feladatot kísérel meg ellátni: egyrészt a megyében élő a történettudományban kutató, feldolgozó és közlő készségű személyeket kívánja mozgósítani, másrészt — mint társadalmi erő — az a szándéka, hogy véleményezze a múzeumi szervezet keretei között folyó tudományos munkát: a két szempont alkotó együttléte révén legyen magja egy formációnak, amit közhasznúan műhelynek nevezünk.

— Zárószóval következő kérdésemet előzték meg, pontosabban egy kérdés-sort. Sajnálatosan gyakran mutatunk arra hajlandóságot, hogy bármely, kedvező tárgyú feltételek között működő intézményt (pusztán ennek okán, és mert elsődleges tevékenységét — oktat, nevel, publikál stb. — tervszerűen, rendeltetészerűen végzi), körvonalazatlan megfontolások szerint, szellemi életünk műhelyének tituláljunk. Hogyan vélekedsz ezt tekintve megyénk tudományos életéről, fejlesztésének lehetőségeiről. S végül: milyennek látod a múzeumi szervezeten belül — új körülmények között — egy nem provinciális értelemben vett alkotóműhely kialakításának esélyeit?

— Ha profánnak tűnik is a példa, érvényesnek tekintem, ha arra emlékeztetek: egy suszterműhely működéséhez is illő az alábbi három feltétel jelenléte: a szakmáját elismerten értő mester, a munkavégzéshez kellő szerszámok, valamint (de hangsúlyosan legfontosabbnak), hogy a keresetten igényes munka vevőre találjon.

Nos, ami ezt illeti, főállású muzeológusaink öt-tíz éves szakmai gyakorlattal rendelkező, helyi születésű fiatalok. Elsőgenerációs értelmiségiek akik számára — előfeltevésem is volt ez, de személyes tapasztalatom is erősíti bennem a meggyőződést — a vissza- és előretéteként egyaránt ambicionáló forrás. Igényes tevékenységükhöz szükséges eszközeink azonban ma még nem mindenben kielégítőek — mondhatni: kezdetlegesnek tekinthetők. Azaz, hiányoznak az alkalmas szerszámok, s a beszerzés lehetőségei igencsak korlátozottak. Tudomásul kell vennünk: az intézmény, a munkatársak is pályájuk kezdetén állnak. Ezt látva kell a feladatokat megszabnunk, és ennek következményeivel kell számolnunk, amikor kutatómunkánk „fogasztóinak” mennyiségére, minőségére hivatkozunk.

Mindezek figyelembevételével — mondjam így: mindezek ellenére — sem lehet más célunk, mint, hogy *eleve nem provinciális értéket* teremtő munkát kívánjunk el magunktól. Ennek formai biztosítéka lehet, hogy országos kutatási tervek részesei vagyunk, elvi biztosítéka, hogy eredményeink jogosítsanak fel az „országban otthon” megérdemelt jó érzésére.

Ennyit hát házunk tájáról. . . Ami a megyei tudományos élet köz-állapotait, lehetőségeit illeti, személyes tapasztalataim alapján is mondhatom: kevésbé lehetek elégedett. A számításba vehető intézmények nagyobb része első fokon napi praktikus kívánalmaknak igyekszik ma még eleget tenni. Ami nem tekinthető természetellenesnek mindaddig, míg ez a tevékenység nem kelti a teljesség látszatát, vagy amíg külső és belső kényszerképzetek hatására a hivatali teendők nem gátolják az összérdek szerinti magasabb minőségű feladatok ellátását. Számos intézményünk tárgyi-technikai felkészültsége reménykeltő ugyanis, s személyi állomány felkészültségét sincs módomban megkérdőjelezni. Elvekhez igazodó, tudatos és különböző szinteket áttekintő szervezethez szükségére hivatkozom, ha várakozásaim vannak a megyei tudományos életet, a megyei alkotó műhelyeket illetően.

— Köszönöm a beszélgetést.

K. V. M.

Keresztes József

Emberöltőkön, korokon át

Lehettem volna láplakó
halász-pákász zombék tudója
nyers halat nyárson sütegető
magyar tatár török német elől bújó
lehettem volna pásztor zsíros

gubában

tinót titkon leütő
esikós ménét úzó
karikást rittyentető

lesunyt fejű szláv
facke után ballagó
szép szomorú szemű asszonyomat
idegenektől bújtató
lehettem volna

nem tudom
a nyelvem magyar
őseim sokat szenvedett alja-nép
között

kereshetők
akik úgy nőttek
százados fák alatt
emberöltőkön korokon át
kiirthatatlanul
mint a fű vagy a bogáncs

Philoktétész

Íme hát házamból kiragadtok
akik korábban megtagadtatok

szükségtek van rám
mert csak általam magasodtok

legyen hát

a szem a cél a szerszám s a néző
töltse be rendelését

Depressziós nyaram

Megint az eső
s előtte az a félelmetes morgás
mosléksárga sötét

talán jég
letört fejű dáliák
sáros pipacsok

és a búza
földre simulva
összeborzolt kalásszal
futások
a szemetet sodró aszfalt-folyón

ingekbe tapadó
gőzölgő testek a buszon

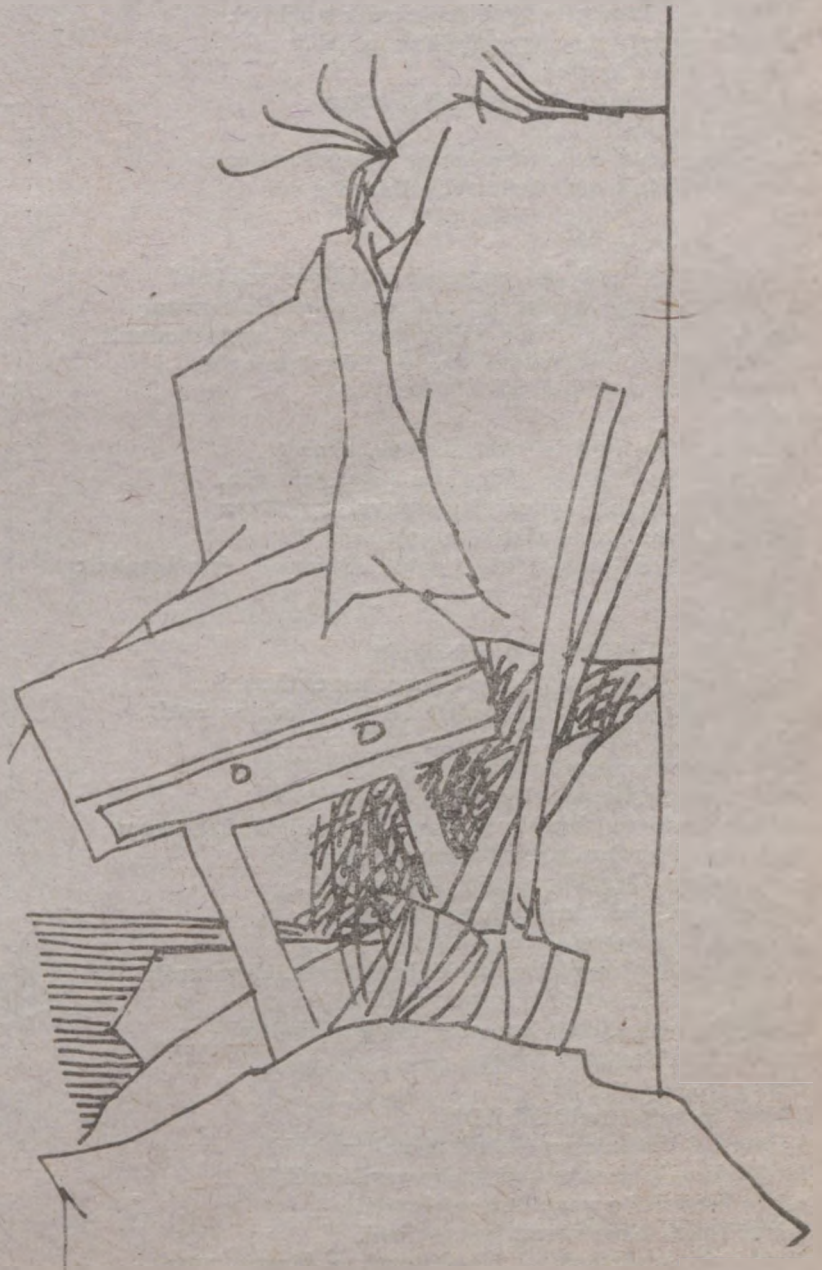
sírás kívül és belül

Látod? Ezt érdemelted

Látod?
Ezt érdemelted.
Ezt a sikoltó feszítsd meg-et.
Ezt a fuldokló sírást,
lábadról leverő ütést.
(A melledet szorító görcsöt.)

És most feküdj:
légszomjjal,
sápadtan,
nyeldesve torkodban
az „üvegcserepet”. —

Kint zápor van.
Kis buborékok úsznak a vízen.

Fábián István

Erő

a pupilla
kicsike koporsó
ma született kisbaba
első-utolsó
sohanapja

erős aki a szemét összehúzza
szembogarát aki elapasztja
erős akibe nem harapnak
erős aki nyugodtan alhat

a pupilla
kicsi koporsó

Illumináció

Eső után
elgondolat? Íme, ragyog fölöttünk ákombák jel.
Micsoda vereségekig ügyeskedünk, a halált
délkeleti okos kezünk,
likőrös multságba érkezünk, álldogálunk
meszelt falaknál.
Kicsodák vagyunk, kérdezzük, de fölemel kacagás
s aztán leejt, ah, rózsafodorral csikland a vér
már.
nevetni de jó, de jó!
Kicsodák vagyunk? mi vagyunk a lámpás szívűek?
a vakság világít ujjainkon, vad és csöndes akarattal
lopjuk magunk, körömgig fehér szorítással ragaszkodunk
a szerelemhez: mirákulum ez, amit könnyörtelenül
felmutatunk.
Lássák!
lássanak, akik a Mi időnkét kezdték, s most
fekete madarakként fogódnak a város gerincén,
utcákon lobognak kanmacska-vággal nyújtózva
éjszakai égre: bámul a Hold a volt-erőn.
Hol vannak a hűségesek? Anyánk kihurcolt, ártatlanokat:
ártsunk!
Miértünk
bronzból szakadó lobogók zuhannak,
fehér toronyból zuhog valami zene: novemberrel
rontott tavasz. És nem szakad fel bennünk az ének.
Miféle ígéket tudunk? víz ütése,
kövek fordulása, ember hallgatása,
ember kuporgása,
rádió bomlása, fogak romlása, vér akadása, kedvesem
testét egy liter borért megveszem, magam
nevetető vereségekig osztom. Mi lennénk
a lámpás szívűek? magunk nevetséges
magányig kaszaboljuk: akaratunk
esontig nehéz kupoláiba bárki behatolhat, denaturált
álomban áznak sebeink, korán plakáttá
feszítjük sejtéseinket, íme, magunk is plakátnyi
arabeszek kimeszelt falon.
Címer itt, aki nem kell.
Miféle szavakat tudunk? hétfő
hajnalig félfordulaton elakadt gépek, skizoid
körök és elliptikus csudák néma rendszeréből
végre kiemelni a vonatkozását bontott
jelentéseket. Nem verset írni, de írni.
Nézd! ablaksörrenéssel köszöntenek a fényes napok.

Psalmus, 1980

álcafordulattal,
résekhez szorított szemekkel elgyere!
cinezett kürtödet hozdad, vele részeg
spinkók trombitáljanak,
kacagással, savanyú borokkal lépdelj
gellért hordót dobáló sziklafalán,
hóhérok harsonázzanak ide,
talán harsogó fehérek vagyunk mi is.
az elítéltek meg nem nevezetnek úgy sem.
villants reánk arctalanokra petárda-fényt:
mézeskalácstükörben lássuk magunk
s ha már ilyen egyedül vagyunk,
karácsony gyertyáit hagyd a tenyerünkre
égni!

Kötözöttek, az őszben

Vérzik a Nap, e lyukas sisak,
mohácsi-ősz madárkiáltás-ége —
tejelő tehén tőgye csupa vér:
csont, cserép közt fecskék teteme.

Rőzserakásnak fényes lobogót!?
Operett-tantermes házaink!
S a vasútpart — véres kard a vas —,
rókabukfences kerítésein
betározva a sötét. Úti az időt
gally-szűrűk üszkén lengő nyájkolomp.
Betömött kutak keresztje, válla —
Besztercei-kék szilvakoszorú:
befelé cukrosodom!

Testamentum

Fák könnye buggyan, fölveszi
csontkemény ingét a világ,
takarja, óvja védtelen
szendergő, újszülött fiát.

Fagyok árbócán csillag ül,
kék esőndet lép a béke most,
lebbenő függönyök mögül
gyermekszem mécsese lobog.

Elér a csontkezű idő

Cinkékkel kelek, hű sereggel,
feketedek sötét egekkel,
világosodom kelő nappal,
tusakodom szárnyas szavakkal.

Viaskodom erős igékkel,
harcolok sárkány-fényességgel,
csontkezű idő nyúl utánam
s beroppantja lét-csigaházam.

Alatta hordozom halálom,
cipelem fénylő mézskő-házam,
gond horzsol, néha bánt a fény is,
de lakom ház-házám azért is.

Virrasztók

Üsvényre fut a gyom. Az estikék
kék szoknyája még meglebben, ahogy
becsukódnak a kerti kikapuk.
Már csönd tapintja szűk szobák szemét.

Mint olvasón, az időn: kéz szemez,
tárgyak közül felrebbenti az árnyat.
Nem sűg vissza sötétben száj a szájnak.
Sehogy se jó. A kar s láb nehezebb.

Szakadt nyakláncként titkon könny gurul.
Forgolódnak. Az óra perceret üt
s mert senki sem jön, kis asszonyfejük
csak tartogatják. Ébren, szótlantul.

A kóristáné karácsonya

Édesanyám lesimitotta a vacsora abroszt. A kenyérmorzskákat Ancsa szórta le a kékcsikos vászonnól a veranda lépcsőjén; Ancsa, aki tanulóban volt nálunk, s ha kedvez neki a szerencse, innen fog férjhez menni. Furcsa esték voltak ezek, pillogva vibráltak a hideg csillagok s a Szinyec fenyői felől mégis hópamátokat kergetett a szél. Apám rágyújtott a Szultán cigarettára, s elővette az újságot, esti mulatságát. Szeretett volna kiolvasni belőle fizetésemelést, de csak parlamenti ex-lex fenyegetett a boszniai háború. Wekerlében nem nagyon bízott már.

Édesanyám visszatette a lámpát az asztalra, az üvegbúra mindig muzikásan csörrent ilyenkor.

— Szigetinét meghívom karácsony másodnapjára uzsonnára — ült le kézimunkája mellé.

Szeccessziós iriszek, lánglila tulipánok, hullámozó szőlőindák virágoztak ki ujjai alól. Apám fölpillantott Wekerle mögül:

— A kóristánét? — kérdezte.

— Azt. Nagyon sajnálom mindegyiket ilyen egyedül, számkivetetten ezekben a vidám ünnepekben. A színigazgatónak könnyű, betegy a városba, disznótorba hívták. És Thurzó Margót, a primadonna és a komikus és a bonviván, meg a szubrett, valamennyi előkészítette már magának a boldog ünnepeket. De ezek a kóristák, ahogy nekitámaszkodnak a kulisszáknak, ezek rég nem éltek meg csillagos karácsonyt. Legalább egyiküket meghívom, ezt a Szigetinét, ennek kisfia is van, rendes asszony. Ha nincs jelenése, horgol.

— A te dolgod — lapozott át apám Justh Gyulára —, engem nem zavartok. Ismered legalább?

Anyám kezéből újabb szíromlevél pattant ki.

— Nem. A Cigányszerelemben hármójuk közül a bal oldalon áll kék selyemben, az a szomorúszemű asszony, néha rekedtes a hangja, amikor megiramlik a szél az öltöző felől. Az ura nincs vele, valahol a nagyvilágban bolyong, azt mondja a sűgő. Maga mos, maga főz, talán nem is színésznő, hanem polgárasszony, úgy állt be csak szerencsét próbálni.

— A sűgő? — suhogtatta meg az újságot apám egy láthatatlan pénzügyminiszter fölött, mert még mindig Wekerlével bajlódott.

— Szigetiné — mosolygott édesanyám megbocsátón —, a kóristáné! Gondolom, szerzek neki egy jó napot. A Bródy Sándor Medikusát adják, ebben nincs szerepe.

A Medikus hallatára kissé megborzongtam. Tegnapelőtt, amikor az apró, barnabársony-ruhás Szigeti gyerek bevonszolt kettőnk a falnak döntött kulisszák közé, elsőtül a medikus sárgásfehér papíroscontváza zizegett elénk, s teljes hosszában ránkdőlt. Visítva rohantunk ki a nagyvendéglőből. A Szigeti gyerek csúfolkodva üvöltött.

És most ezzel a Szigeti gyerekekkel lesz találkozásunk.

Édesanyám ilyen volt. A színigazgatóné előkelősége hi-degen hagyta, a primadonna lenge kalandja az állatorvossal nem érdekelte, a bonviván széptevéseinek nevetett. Csak sugalmazni szerette volna a Színpartoló Egyesület elnökének, az állomásfőnöknek, hogy ne csak a gárda előkelőit jutalmazza majdan, ha a háromhetes évad lezárul, hanem juttasson a hátrább állóknak is. A szegényebbjének, a megviseltebbjének, akik három ruhával járják a havas falvakat és az álomban ringó városkákat itt, a hegyek alatt, s e három rend toalett egyképpen alkalmas a Heidelbergi diákok végjelenetéhez, mint a Víg özvegy kórusához, de igézetes és pompázatos a Cigányszerelemhez is, hogy a Peleskei nótáriusról ne is beszéljünk. A virágokat szeret-e édesanyám, és a szegény emberek okoztak gondot neki.

Anyám másnap a hentes küszöbén szólította meg a művésznőt, ketten alkudtak egy rózsás kis malacra, de Szigetiné csak a felét akarta megvenni. A meghívást finom, társasági meghajlással köszönte meg a művésznő, s azt is elárulta, hogy a csokoládétorta ízlik legjobban a fiának. A malac a mi kosarunkba került.

A művésznő ünnep másodnapján háromkor érkezett, hogy az esti előadásról le ne késsen nyolckor. A völgyben s a méltóságos hegyeken már megült a vastag, puha hó, az árkok vize megfagyott, a hópárna a vonatfütyöket is elnyelte. Csilingelő szánkó állt meg a házunk előtt, apámat vette föl. A tarokk-kártya figurái táncoltak már a zsebében.

Ebéd végezte óta vártam izgatottan a művésznőt meg a fiát. Nem lengett hajlékony nádszálként, mint időköntűli utódai, a majdani görölök, hiszen az apró falusi színpadon Gömör vármegyében még egy gülbabai háremhez is erős hang kellett inkább, mint lenge röpt meg fátyol. A mi vendégünk, elvirágozott hajtása a művészet télikertjének, lemosta magáról a festéket, némi rizsport kent arcára, szappanszaga volt és patentharisnyája. Kötött kesztyűje fölött csuklóvédőt is viselt. Kendőt kötött fáradt kontyára s szinte iramlott a havas úton, vonszolta magával kisfiát.

— Bocsánatot kérek, hogy mégis eljöttem — esett be.

Anyám lesegítette a kabátját. Fiát gyanakvó tekintetekkel méregettük — a szomszédból segítséget is hoztam, Lacit, hogy ketten legyünk. Laci barátom azonnal lesállásba helyezkedett, de a művészet zsenge palántája már készült a találkozásra, és elsőnek ő rügött. Laci, a segítségül hívott, csak visszarúghatott. Pillanatok alatt végeztünk a vendégfogadással.

A vendégasszony ijedten rántotta magához egyszem fiát, mi azonban megpróbáltuk visszaszerezni, mert még nem készültünk el a fogadással teljesen.

Anyám választott szét. A karácsonyfa felé penderített hár-munkat egyszerre, ama szívbeli reménnyel, hogy a zizegő-csilingelő szeretetfa megbékít. De a vendéggyerek összeszorította két kis öklét — fejétől talpáig csokoládészagú volt, s hangtalanul, váratlan lendülettel, mint valami kis bika, rohant fej-jel anyám gyomrának. Anyám sápadtan szorította gyomrára tenyerét. A karosszéknek dőlt.

— Szeretem ezt a nénit — közölte a vendéggyerek.
Anyja ijedten ugrott föl, hátrarántotta a csemetét:
— Azonnal hazamegyünk — mondta inkább kérve, mint parancsolón, és a dióskalácsra vetette kék tekintetét.
— Gyerekek — mosolygott kínlódván anyám —, hadd játszanak csak.

Láttam az arcán, mennyire szenved. A kölyköt a második szeretetroham előtt kaptuk fülön s vonszoltuk el. A karácsonyfa tövestől ingott meg. Hullottak a cukrok, a diók. Vendégünk jobbra-balra rúgott s megvetően sziszegte:

— Civilek!

Ezt nem értettük, csak a megvetést éreztük ki szavából, a közpolgár iránti sértést. Jött később idő, amikor, hallván e szót, védekező állásba vágtam magam s vártam, honnan ér az ütés, ami efféle civilnek kijár. Egy apró kölyök tanított meg rá, havas rima-völgyi hegyek alatt, s ilyenkor az avas csokoládészagot még most is érzem.

A kóristáné elfogódottan majszolta a kalácsot, emelte a kávécsészét, messzire tartván kisujját a csésze fülétől, ahogy az előkelő körökben szokás. Mosta a kisfiát, a lelkes gyomrozót.

— Ez hatesztendő korára, kérem, többet tud, mint egy kíváncsi bakfis. Minden ott folyik előtte, karcolja, vési minden szó. Minden hónapban más város, más falu, mi jót hall el kérem az ő kis életében? Ki nevelje kérem? Ki az az egy, aki nevelje? Mert mindenki neveli.

Ahogy azonban a tűz egyre vidámítóbban pattogott a barna cserépkályhában, a diskurzus és az anyai tapasztalatok

tisztázása mind élénkebbé vált, anyám elővette kézimunkáját, a vendégasszony kötőtűkkel szorgalmaszkodott, vastag barna harisnyát gyártott a fiának, egy sort simán, egy sort fordítottan.

— És melyek a kedvenc szerepei? — kérdezte halkán az anyám, mert illetlyenekről érdeklődni.

Szigetiné szeme most lábadt könnybe.

— Á, kérem, hol vannak az álmok és hol a kedvenc szerepek! Valamikor a gerolsteini nagyhercegnőt szerettem volna eljátszani, meg a Sasfiók képe lebegett előttem s most, tetszik látni, leghátul állok a sorban hatodmagammal, s csak arra vigyázok, ha a zongorista beint, ne tévesszem el a taktust.

Letörölte könnyét a harisnyával, mosolygott már. Dúdolt egy kis Lehárt.

— Én nagy, nagy kertet szeretnék, tele rózsával, akkorát, hogy a hegytetőig érjen, mert mind kevés, ami virágom van — álmodozott anyám.

A vendég gyomra hallhatóan megkordult, s lám-e, asztalon illatozott a bőrös kismalac, a csokoládés sütemény. Beszólítottak bennünket is. A vendéggyerek felborított egy csészét, és zsebét azonnal teletömte cukorral. Cipője sarkával ütemesen harangozott az asztal lábán.

— Jól verekedtünk — mondta elégedetten, és cuppogva szopogatta a csontokat.

E pillanatban valaki topogva rázta le a havat a lábáról odakint a lépcsőn, aztán belökte az előszoba ajtaját. Morzsa, a házőrző, éles vakkanással ugrott neki. Mély, morgó hang szólalt meg. Csitítani próbált.

A kóristáné elsápadt, letette a kötést. A gyerek megdermedt, abbahagyta a csontot. Az ajtóban magas, hólepte férfi jelent meg. Cipőjéről patakban olvadt le a hó. Enyhe borovicska-illat úszkált a kályha melegében.

— Magát keresem — nézett a vendégre —, meg téged, gyerekek. Most érkeztem Brassóból, illik, hogy a karácsonyt együtt töltsük.

Brassó olyan messze volt a mi északi hegyeinktől, hogy akár Párizst is mondhatott volna, azt a messziséget sem bírtuk volna ésszel felfogni.

A kóristáné a zavar, a tanácstalanság köde vette körül.

— Bocsánatot kérek, mi most elmegyünk... — dünyögte.

— Miért mennénk el? — dobta kucsmáját a sarokba az ember —, miért, ha ilyen vendégszerető a ház!

— De magát senki sem hívta — bátorodott föl az asszony.

— Mert nem tudták, hogy érkezem, úgy-e, asszonyom?

Édesanyám hidegen nézett rá:

— Nem tudom, kihez van szerencsém.

— Elnézést kérek, Szigeti vagyok, téhá és ipszilón nélkül, az igaziaknak egy oldalhajtása. E kis család feje. Kaphatnék egy kis harapnivalót?

— Mi már mindent megharaptunk! — a durcás hang a fiáé volt.

Szigetin negyednapos szakáll szökélt, bajsza vége gyöngyözött, kabátja vásott, nadrágja gyúrt. Széket ragadott, nagykabátostul ült az asztalhoz. Várta a kínálást, de sebtiben segített magán. A rumot rögtön megtalálta, elégedetten zúdított belőle háromszoros adagot a teáscsészébe. A kávé után, malac mellé ezt is adott anyám.

A vendég hamar végzett a malaccal. Dermedten bámultuk. A felesége sírt.

— Hagyjon nekünk is! — rivallt rá a fia.

Az apa nagyot rántott fia üstökén. A gyerek visított.

— Idegen házban viselkedjék rendesen! — kapott erőre az asszony.

— A magam fia — tette le a villát Szigeti —, egyébként is, számolnivalónk van. Maga megszökött. Bánkot játszottam volna!

— Ne itt — rimázkodott az asszony.

— Utánvétellel jöttem Kolozsvártól, Miskolcon eladtam a Bánk csizmáját.

— Nincs pénzem — folytatta a kóristáné.

— Hazudsz! — ütött az asztalra a borostás vendég.

— Gyerekek, ki! — szólt ránk anyám szokatlan szigorúan.

Nem mozdultunk. Rebbenetlen pillákkal meredtünk a braszói Bánkra. Ha ugyan Bánkot játszott Brassón.

— Gázsit csak elsején kapunk — emelte fel a hangját az asszony.

A brassói Bánk mélyet lélegzett, már öntötte volna a lábát: anyám felemelte az ujját, a rendreutasítót:

— Ne folytassa. A feleségét hívtam meg, s nem önt.

Szigeti egy süteményt dobott magába s még egyet, majd felállott. Talpa körül tó csillogott.

— Rendben van. Kölyök, szedd össze magad, megyünk!

— Hová? — ugrott föl rémülten az asszony —, az ég szerelmére!

— Az ég majd megmondja. A gyereket zálogba adom, utánvéttel jöttem, utánvéttel utazom. Zólyomba, vagy Pestre. Pakolj!

Az apró vendéggyerek szöpögve húzta fülére a turbánképű sapkát, rémülten rángatta magát bele a kabátba. Ámde, nyilván szokva volt az ilyen jelenetekhez, mert félszájjal már vigyorgott. Kalandra indult. Szigeti, a brassói Bánk bán, kitárta az ajtót, a Szinyec jeges üzenete csapott be.

— Köszönök mindent, s bocsánat! — lengette meg fejfedőjét a bánki csoda, s viharzott máris el, hóna alatt a gyerekekkel.

A vendégasszony ekkor talált először szavakat:

— Ezerszer, tizezerszer kérek bocsánatot. Nem vártam őt, azt hittem, többet elő sem kerül Erdélyből, összeállt valakivel. Ez a gazember...

Végre sírvafakadt. Nagy, erős, zokogó sírással, minden bánata, szeretete, csalódása, egész fiatal élete benne. Édesanyám megsimogatta a haját. A haj sima volt, az esti előadásra vendég-hajat várt. A gyári duda felbögött, hat órát hirdetett. A vendég összerázkódott, mint akinek jelt adott a világ, sietnie kell. Felugrott, magára dobálta kendőit, kabátját, kalapját, táskába szórta a kötötűket, a félharisnyát.

— Bocsánat — lihegte —, képes kivinni a vonathoz a gyereket, s elmenni vele.

Rohant le a verandának lépcsőin ő is, a kutya kettőt vakantott utána, s az asszony léptei elvesztek a puha hóban. A söpörtlen utcán bukdácsolt, a fia nevét kiáltozta. Sötét árnya imbolygott csak az ablakok sárga fényében. A saroknál megállt. Tétovázott egy kicsinyt, megfordult, sietve lépdelt ennen nyomában visszafelé. Halkan nyitotta a kaput, bekopogtatott.

— Ne haragudjék, asszonyom — állt meg a küszöbön — valami nagyon-nagyot szeretnék kérni, ha már ilyen jók voltak hozzánk. Lehet, hogy ez az ember elutazott, de lehet, hogy csak bosszantani akar, s egy óra múlva visszatér a gyerekekkel. Asszonyom, kérem, adjon egy szál gyertyát, egy kicsi karácsonyfadíszet, hogy asztalra tehessem. A karácsony végett, egy szál gyertyácskát...

Anyám bement a másik szobába, s egy kenyérvágó késsel hosszan, türelemmel kezdte nyiszálni az egyik törzsökös ágat. S aztán úgy, cukrostól, gyertyástól, díszestől, szikraszóróstól az asszony kezébe nyomta. Aranyos dió, üvegharang, még egy narancs is akadt rajta. S aztán egy fiókhöz szaladt. Dobozokat forgatott ki, kézimunka-szakajtókat zörgetett, s az egyik szakajtóban megtalálta az öreg bőrbugyellárist, a nefelejcs-koszorúsat. Fénylő tizkoronás aranyat hámozott ki a virágos bugyellárisból. Ferenc József képe díszítette az aranyat, a magyar szent koronával.

Egyik kezébe a fenyőágot, a másikba az aranyat nyomta.

— Ne szóljon semmit, ne köszönje. Tegye el.

Szél rohant le a hegytetőről, kavarta a havat, nekivágta a főispán — Fáy Gyulának — csűrjének. Apró fénypontok gyuladtak ki itt is, ott is az ablakokban, újra gyűjtogatták a karácsonygyertyákat. A doktor szánja csilingelt, beteghez hívták. Polomec, a harangozó, fél hétre csöndített.

Ment a kóristáné lefelé a lépcsőn, puhán puffogott a vastagodó hóban. Kabátja nyitva lengett a szélben, s ő csak tartotta maga előtt a csengettyűs ágat, a gyűjtendő gyertyát, az angyalhajjal s a narancssal.

Maga is úgy tűnt el a Szudorék házsarkán, mint egy elkésett angyal.

Brunda Gusztáv

Halványfehér tájkép

Jóságos ég, milyen csendes minden!
Hurrikán gyerek futott át a réten.
Embernek nincs cincogásnyi mersze,
elhagyatva hever a mese cinege cipője.
Fűz alatt a pimpó megkötötte a szöszet,
az öreg gallyak közül egy se nyöszörög.
Csend van. Üres, süket, hontalan csend.

Utolsó szavad

Halálod oly hétköznapi volt,
mint a bogarak roppanása
súlyos talpak közönye alatt.
Megzavart lelkünk kocsonyává
szégyenült a gyógyulásunktól,
s ha arra gondolok, utolsó

szavad is a hitetlenséget
kellette a vízeletszagú kék
szobában, kigyúl bennem a kétség.

Hol kezdődik a hit,
és hol ér véget a tudás?

Helyzet

Tocsogós vágyakkal és bizarr
erkölcsökkel barátkozunk,
s szégyenlősen bújunk,
ha talpra ránt bennünket
keljfeljancsi agyunk.

Lábszárak és csizmák között
telnek vérekes napjaink,
s ha pihenni kell, úszunk,
elvetve testünk a lét vizén.
Valóságot és tisztességet koplalunk.

Az utolsó pihenő hazafelé

lázszongást parázslok
ércincegésre figyelek
fölénkállva várnak
a csóro falevelek

megérkeztem
imhol puha testem
e foszlányos nyárban
semmiségem nyarán

nem kell szédelegnem
egy utóvirágzásban
itt lelem meg hazám
ágyam s lázálmom

a legszebb tájat
ez édeskés világom

Bezzeg János

Szonett ősz háttérrel

ahogy a hajnali fény hintál arcodon
ahogy a csillagok hozzák a lázat
útrakel bennem boldog alázat
testedhez amíg elérek asszonyom

s merülök édes örvénylő kútba —
bárha a tengert mások bérlik
együtt csillaglunk akár az égig
és világos melled holdja

ezt a háborút csak ezt a ringatást
tűzvészről izzó fáradt hallgatást
míg békésen szikrázik Európa —

gesztenye-sortűz kivégző század
ősz könnyezetteti a fákat —
míg álmunk az ébrenlét befonja

Legyen szökés

vesztőhely-reggel — hiába
értem jönnek elárult szavak
csak álruhás hajnal — teszi:
szerelemmel hogy meglátogat

teszi: megvesztegetett béke aranylik
a földről-szöktetett csillagok
hiába — ellene vallanak megsalt-
tekintetű papír-reflektorok

hazaérni — már hazaérni se
legyen hát tükrökkel elárult szökés
de sohase körözve sohase vissza —
s hóhér arcán a sápadt rettegés

Agócs Sándor

országot járó kisdedek

szétaprítva buzog sorsunk —
városokban
száradó ruhaként
lebeg

hol nincsenek vágtazó buszok
mennyei tájjá szépül
a hely

némán köszönnék útjaink

belehülyülő
portyázó seregünk

ha esztendő ünnepre
talál,
kőkerthbe szökött lelkekért
zengedez
foghíjas zsoltár

hazavárnak

esztendők óta
más táj
szorongat —
lármás szerető

elrabolt
csönd vagyok:
órákra bár, de
visszamenekvő

hazavárnak —
abroszunkon
most szegett kenyér:
egyedüli öröm

— messze
vonaton zötykölődöm

Bódi Tóth Elemér

Vityebszk szélén

Nyugovó nap süt a falra,
domborműve tolláskodva
angyalát fényébe meríti,
múltat mondó Dvinán
vad felhők tornya áll,
hasadékaiból szakad ki

a vérvörös nap. Csóka raj
száll. Homokgödröket takar
amott a kékre festett faház.
Chagall hegedűit
a zöld álmok nyúvik,
szarmata szél vonó kaparász.

Szepesi József

Vers az Anyasághoz

Áldott türelmek álma,
ó boldog Anyaság,
új gyönyört hozz világra
— az Értelem fiát!

Kis népem gyöngye vértjén
hadd legyen ő a fény,
nyugalmat gyújtó élmény,
derű, vigasz s remény.

Feledni bűnt, keservet
szívünk, lásd, végre kész.
Kell hát, már kell e gyermek.
(A neve: Józan Ész).

Hozd hát őt, hozd világra
az értelem fiát,
áldott türelmek álma,
ó holdog Anyaság!

Valkó Antal

Pórusok

Csukott szememből
kimerítet az álmat
de fáradt testem
már az éjszakáké
térdeid fénye
az egyetlen bizonyosság
terítsd rám
hűs csillag-szoknyád

Állomás

A vonatok meghozták
az éjszakát
dermedt végtagokkal
a padlókoppanások réseiben
lehajtom fejem
indul a föld hidege értem

Trizna István

Ki állíthatja

ha nyelv és a fog némasága
pipacsot ültet a lábak köré

ha pohárforma kezek kelyhében
tejfogú lányok ringanak

ha szitkok
imák ütötte foghíjas szájából
tolvaj-nyál csordul
kiflivé lopni a Holdat
ki állíthatja
hogy kéznyújtásnyira a holnap

Csajka Gábor Cyprian

John Coltrane emlékére

el
egy lassú dal motorjával a szájban
szállongani a hűvösségben a teljes
elfinomodásban
el
immár nagyszótárnyi csöndekkel az arcon

tényekből a törvényt az eszméletig oldva
megnyugodva
mintha zsebedben pisztoly lapulna
csak el
télblábolni az óceánon át

tán olcsó vendéghajjára hervad a kötél
s tán zöld helikopter lesz a nagyvilágból —:
kiröppen magából s újra visszatér

akkorra gerinced már ezüst szobor:
isten szájában lógó szaxofon
mely jeges ajka közt tovább zenél — —

szoba (f)

magányos radiátor (m) harapdálja
a fehérhúsú unott délutánt

közelfényeitől nyáladzik az ablak
a szem vívómesterként háritja
villanásait
betör az utcazaj bukfencezik
fölborítja a levegőt mely mindig
a távol felé tántorodik

robotpilótára kapcsol át a lét (m)
miközben kéréllhetetlenül simogatni
kezd a hiány
és elindulsz ilyenkor
füledben vér kolompszavával — —

Zalán Tibor

Kelet-európai kép(ződmény)ek Döbrentei Kornél laboratóriumába Kelet-európai képek Döbrente

1. s fejünk a kékes úri porban. majd. szánkba
n elrohad az orosz hússaláta. megszegett böjt
ökért enged az isten minket földbe-verní. sál
unk sztolipin piros nyakkendője. csattog rett
enetes szélben. néhány napos hullák vigyázzme
netét megőrzi az elme. hallgatod. hallom. meg
int a hallgatás. miénk. miféle ország verme a
pánk doni mellsebe. hol van a don. elég dunán
túl. a kés a csizma szárban. a nyalka magyar
királyi testőr. a horthy fehér lova horkanása
az alkonyi csendben. elég a ház a kert a kéz
hol egykor. a hősnek megbocsáttatik (ha) győz
edelme. veresége. az álom visszaadja a lelkük
et nekik. s a nikkelezett nagy harckocsi elro-
bog velük elegánsan. mi a névsor elején s vég
én. fejünk a szomjas földi porban. majd. kopo
nyánkban bőszi lilium fészkel. szirmán férgek

2. férgek szirmán fészkel lilium. bőszi kopony
ánk majd a porban földi. szomjas a fejünk. vé
gén s elején névsora. mi elegánsan velük. elr
obog harckocsi. nagy nikkelezett a. s nekik l
elküket visszaadja az álom veresége. győzedel
me (ha) megbocsáttatik a hősnek. egykor. hol
a kéz. a kert. a ház. elég. csendben. alkonyi
horkanása. lova fehér horthy. a testőr király
i. magyar nyalka. a szárban csizma. a kés a.
túl dunán. elég don. hol van mellsebe doni a
pánk. verme ország. miféle. miénk. hallgatása
megint. hallom hallgatod. az elme megőrzi vig
yázzmenetét. hullák. néhány napos szélben. re
ttenetes csattog. nyakkendője piros. sztolipi
n sálunk. földbe-verní minket az isten enged.
böjtkért megszegett hússaláta. orosz. elrohad
szánkban majd. porban. úri kékes a fejünk. s

Hegyek között

— Beszélgetünk, és most maga, uram, azt kérdezi tőlem, hogy miért csak rakodó lettem?! Hát istenem, ezt is kell valakinek csinálni...!

— ...

— Hogy mért pont én? Hát mi mást tehettem?! Nem jövök a link dumával, hogy éhes testvéreimet kellett eltartanom, meg beteg volt az anyám, meg ilyesmi. Nem. Mi már — már úgy értem, hogy az osztálytársaim meg én — kinőttünk ebből a hadovából. Mi már a nagy lehetőségekbe születünk bele. Más nem is tehattunk, csak beleszületni. Látja; itt hegyek között van a falu. Középén az iskola, mellette meg a templom. És ezzel az ifjúság be is zárult. Akár az iskola — a volt apácanevelde —, akár a templom harangtornyába másztunk; mindegy volt. Se onnan, se innen nem láttunk túl a hegyeken. És a nagy lehetőségek éppolyan soványan csörgedeztek errefelé, mint nyáron a Nyálkás. Tudja, amelyik ott a Mána alatt folyik el, ha folyik. Emlékszem, már igencsak a vége felé voltunk az utolsó évnék, vártuk, már nagyon vártuk, hogy végleg letegyük az iskolatáskát, amikor jött egy ember, onnan a városból, és mondta, hogy elmehetünk kollégiumba, szakmát tanulhatunk. Már nem tudom, hogy mit ajánlott, két vagy tán három szakmát. Elmondta szíven sorba, hogy mi micsoda, meg hogy mit kereshetünk aztán. Talán tetszett is volna a dolog, dehát az az ember elment, mi meg ittmaradtunk kései kérdéseinkkel. Mert hát szép az, hogy tanulhatunk, meg aztán majd pénzt is kereshetünk, de a kérdés az, hogy HOL!? Érti, uram?!

— ...

— Elmenni innen, elmenni... uram! Hova gondol? Vagy hova gondoljak én? Hát itthagyjam a hegyeket, anyámat, apámat, testvéreimet, azt a darab málnaföldet, amiből annyi pénzt reméltünk, és ami annyi munkát kívánt? Elmenni... No, hiszen! Meg aztán a másik! Hát mit tudhatom én, hogy pont arra születtem?! A két vagy három szakma közül kitanuljak egyet és azt űzzem? Hát tudom én azt előre? Vagy maga tudja, hogy mire született? Mert én nem.

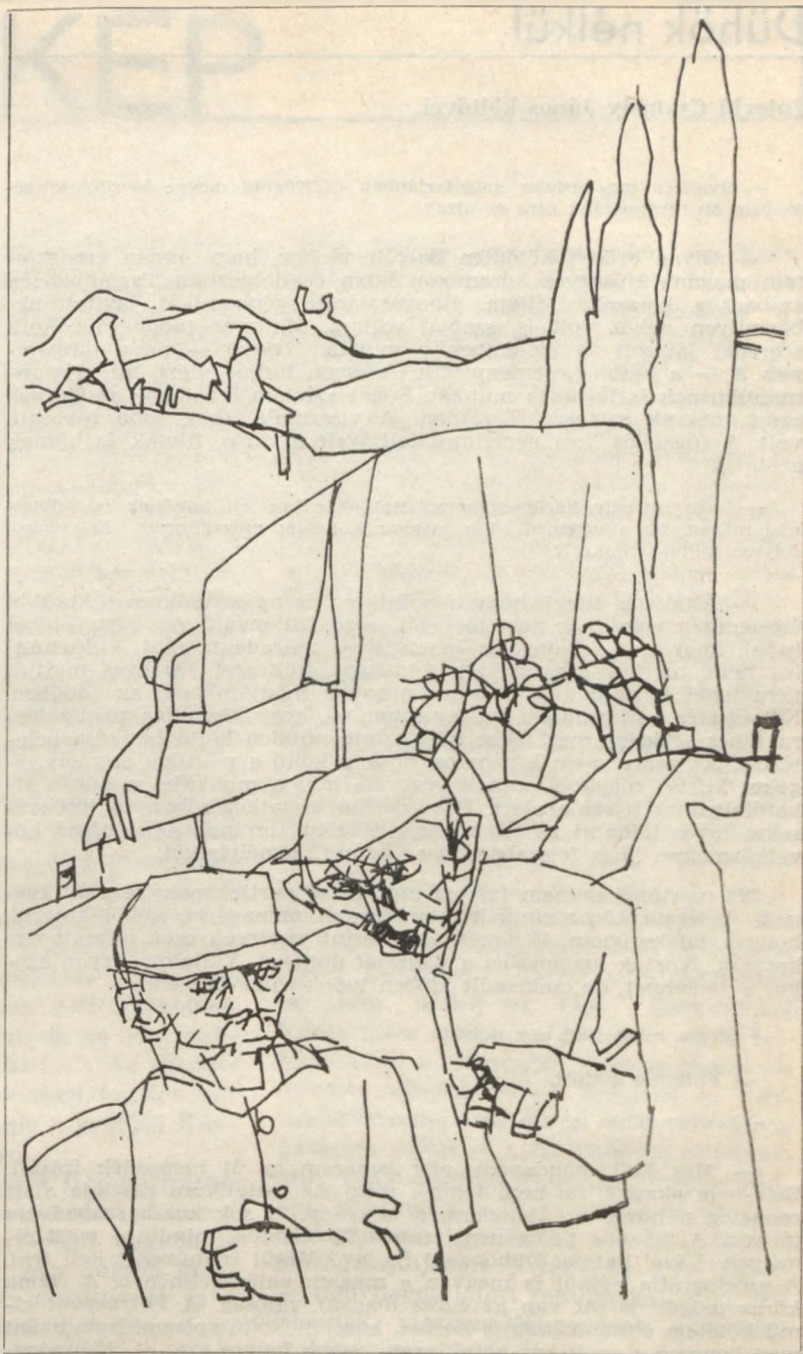
— Akkoriban már mozi is volt, meg egyszer-kétszer televíziót is láttam, amikor a kultúrházban nyitottak egy termet, hogy az emberek odajárjanak. Szórakozni, tudja...! No! Hát láttam én sok mindent, tán eleget is! Csak füleltem. Tudja, a műsorok végén mindig bemondták, hogy ezt, meg ezt ki csinálta. Operatőr, rendező, dramaturg, meg minden... Hát honnan tudtam volna, hogy nem pont azt kellene csinálnom?! Igaz, három közül könnyebb választani, dehát mit tudhatom azt, hogy húsz év múlva mi lesz?! Nem a háborúra gondolok. Csak úgy, magamnak...

— ...

— Igen, hát inkább elmentem a téeszbe rakodni. Az is munka, vagy nem?! Azt mondják, hogy „ezt ide rakd János, amazt meg emide, innen ezt hozzatok a kocsival, onnan meg mást”. Megteszem, mert élni azt kell, aztán hazamegyek, elvégzem az otthonit, elvagyok a ház körül, aztán már vége is a napnak.

— ...

— Ha elmentem volna...? Hm... Ki tudja, mi lett volna akkor? Idegenben máshogy van az ember. Mindenütt csak máshogy van! Nem igaz? Megszokni az idegenek beszédjét, aztán meg tudni, hogy sok idő az, amíg az embernek háza lesz, asszo-

nya, gyereke, és ezt az egészet idegenben... Mert ha hazajövök és szakmám van, akkor megint nem csináltam semmit. Akkor is csak rakodnék, mert itt egy ilyen akármilyen szakmával nem lehet el az ember! Nem mondom, ha ipart válthatnék! De azok a szakmák nem olyanok voltak! Afféle szalagmunkások kellett, így mondják.

— ...

— Persze, hogy jó! Itt ismernek engem. Elmehetek akárkihez, kérhetek akármit: adják. Igaz, sose kértem senkitől semmit. De adnák. Idegenben meg mi lett volna velem? Itt tudják, hogy én vagyok a János, aki a téeszbe rakodó. És ez így van rendjén. Tudják, hogy van egy házam, asszonyom, gyerekek. Most se tennék máshogy. Így van jól, ahogy van, mert másként nem lehetne. Nem igaz?

— ...

— A gyerekek? Hát hiszen aprók még! Majd meglátjuk. Jó volna, ha tanulnának! Most csak tanult emberek kellenek a világnak. Ide vagy két falura van egy gimnázium, majd odemennek. Van ott kollégium is, van ott minden. Közel lesznek. Aztán, majd meglátjuk...

Dühök nélkül

Interjú Csanády János költővel

— Gyakran megfordulsz Salgótarjánban és Nógrád megye kicsiny községeiben. Mi hív hozzánk újra és újra?

— Olyan erősen kötődöm Salgótarjánhoz, hogy onnan eredeztettem magam. Húszéves koromban éltem és dolgoztam Tarjánban: a szabadság korszakát éltem. Bányászjáratú gépkocsikat javítottunk; bármilyen nehéz volt is, szabad voltam. Ma már tudom, mekkora szerepet játszott az életemben a munka. Nekem — de a társaimnak is — a munka esemény volt. A csoda tudja, miért, mi még romantikusnak is láttuk a munkát. Sokat szívtam fel akkor az életből, ezért megyek szívesen Tarjánba. A visszatalálásnak több fokozata volt. A főiskolás kori verseimre felfigyelt a város, hívtak és hívnak azóta is.

— Ilyen intenzív közönségkapcsolattal akár közéleti költőnek is vallhatnád magad. Mi a véleményed a magyar költészet megváltozott helyzetéről folyton kiújuló vitákról?

— Általános tünet, hogy a politikum és az esztétikum a korábbi értelemben véve már nem tartozik össze, különvált. Azt nem lehet tudni, hogy ez a különválás lehetséges-e maradéktalanul. Valószínűleg nem, mert a hagyományt, a magyar költészet 500 éves múltját nem lehet félretolni. A költészet piramis módjára épül az időben. Kétségtelen — legalábbis én így látom —, hogy közvetlen politizálásra nincs szükség, mert ebbe még szinte minden költő bicskája beletrőött. Az persze nem kívánatos, hogy a költő a politikai személyiségeket kiirtsa magából, annak végeznie kell a munkáját a költői alkotófolyamat felszíne alatt. E kérdéskör vonatkozásában jó törekvéseket tapasztalhatni az irodalompolitikában, aminek az a végső következménye, hogy felszabadítja az alkotó személyiséget.

Én mostanában nem tartom magam se partizánnak, se politikusnak. A *Néma kórus* című kötetem beszél önmagáért, abból kiderül, hogyan tájékozodom. Véleményem szerint végérvényesen lefutott egy korszak. Kiirtuk magunkból a politikai dühöket. Vállalom ugyan azokat a verseimet, de csak múlt időben tudok róluk beszélni.

— Mégis, miért tűnt el a dühöd?

— Fölemésztdődött.

— Legyen dühös tehát a soros nemzedék?

— Meg kell mondanom, alig ismerem az új nemzedék frásait. Bele-bele akadok, de nem fognak meg. Az esztétikum zászlaja alatt rengeteg a bővli, az álmodern, a rejtvény. A sok kusza szabadvers fásaszt. A versnek pedig nem szabad fásasztania, mindig a most élményével kell hatnia. Dühöngeni És így? Végül is műveket kell írni. A szociográfia nélkül is megvan a magam valóságélménye. A *Néma kórus* mögött is ott van az egész magyar valóság. A *Forráspont* című kötetem előtt magam is harcos, közéleti költő voltam. Nem szűnt meg bennem a politikai költő, csak kisebb helyre szorult. Mélységében fedezi fel az ember önmagában a mondandókat.

— Kissé rezignáltan hangzik korábbi önmagadhoz és napjaink irodalmi közéletének zajgásához képest.

— A kilábaláshoz és a továbbépítéshez — nehéz tíz évem után — erre van szükségem, ezt kellett megtalálnom. Olyan nehéz válságon mentem át, hogy lemeztelenedtem: elvesztettem a költői hiúságomat, csak a költészetet nem. Adódhat mindez persze abból is, hogy elmúlt az ifjúságom. A versenyfutás most már az idővel folyik. Az a csodálatos az életemben, hogy megmaradt nekem a vers. Volt egy nagy magányos periódusom; '68 táján kezdődött, jó tíz évig tartott. Értelmiségiként próbáltam lábra állni és az ezzel járó életformaváltás megviselt. Kritikai visszhangom is alig volt. Hívni sem hívtak sehol, pedig a meghívások nekem mindig nagy élményforrást jelentettek. Súlyos betegség is mélyítette a válságomat. A betegségből Mérei professzor és a családom segítségével lábaltam ki. Közben azt is tudatosítottam, hogy ebből a pozícióból ki kell törnöm: az emlékeim felé fordultam hát. Visszahelyezkedtem a gyermekkoromba, a kamaszkoromba. A *Néma kórus*-ban írtam ki magamból az emlékeimet, velük együtt valóságélményemet.

Körülöttem sokan tönkrementek az elmúlt években. Kihaltak körülöttem azok, akikhez valamilyen közöm volt: Demény Ottó, Váci Miska, Simon Pista, Gerelyes Bandi, Szabó Pista. Véletlenül tanúja voltam Szabó Pista utolsó perceinek... Alkalmak hoztak vele össze; a kezdet kezdetén még nem is tudtam, milyen értékes novellista, de már szerettem. Ő traktorista volt, én autószerelő. Szabó Pista és a többiek példáján mondhatom, hogy nem hiszek a májzsugorban és az agyembóliában. Pszichikai okokról van szó. A színvonalért való küzdelembe fulladtak bele; a roppant erőfeszítés vitte el mindegyiküket. Mint amikor mélytengeri állatok felszínre vetődnek és szét-pukkadnak a légnyomáskülönbségtől...

— Köteteid vékonyulnak. Mi ennek az oka?

— Nehezebben írok, mint régen. Kalász Márton fel is vetette, hogy miért nincs a *Néma kórusban* hosszú vers. Régebben írtam. Régen is és most csak annyit írok le a versben, amennyi feltétlenül szükséges. Egyre inkább úgy érzem, nincs szükség túl sok szóra. Ezért tömörítésre törekszem. A vers nagy lélegzetvétele nem mindig a hosszúságától függ. A kötetem címadó verse például nagy lélegzetű. Távolodnak egymástól könyveim megjelenési alkalmai, egyben vékonyodnak is. A verscsappanásnak oka volt az is, hogy az *Európai ősz* (1966) után tíz évig nem kaptam kritikát. Juhász Ferenc írta az *Új Írás* ez évi 10. számában, hogy mit jelentett neki egy szeretetteljes kritika. Most a *Néma kórus*ról sok érdemi kritikát olvashattam — de már nem lódtott meg. Már teljesen a belső energiámra hagyatkozva írok. Azért meglepett és jólesett, hogy egy jelentékeny kritikus észrevette a kötetemet és rejtett belső összefüggéseim feltárására méltatott.

— És az Alföldben megjelent ellenkező végletű kritika?

— Nem tulajdonítok neki jelentőséget. Durva támadás, amire nem is érdemes szót vesztegetni. Én realista vagyok. Egyfajta szabadverset művelek ugyan, amiben a rímnek is nagy szerepe van. Kedvelem a kötött formájú tagoló magyar ritmust, amit trocheikusan is lehet olvasni.

— Magányosnak látszol. Nem szeretnél valamiféle költői csoportosuláshoz tartozni?

— Nem érzem hiányát, meg kell hogy mondjam. A műhelyét elsősorban saját magának teremti meg az ember. Arra szükség van, hogy valaki kontrolláljon. Nekem a kontrollt Fodor András jelenti, aki egyben a felfedezőm is volt 1954-ben. Fontos még a folyóirat is; ha valahol szívesen látnak, nem lógok a levegőben. Kezdetben az *Új Írás* köréhez tartoztam, ott éreztem magam otthon és a *Kortárs*-nál, míg Simon István volt a főszerkesztő. A *Palócföld*nél hasonlóképpen otthon érzem magam.

Vezérkedni sohasem akartam, s azon még sohasem gondolkodtam, hogy a csoporthoz tartozásban van-e motiváló erő. Egy időben ki is neveztek magányos farkasnak. Ez a magány abból nőtt ki, hogy elhagytam a fizikai munka világát, ráadásul elég későn. A színművészetin csináltunk egy könyvomat lapot, *Sirály* címmel. Ott kerülünk össze Csurkával, Moldovával, Galgóczival; Veres Péter figyelt ránk, értékelte a munkánkat. Írtam én már gyermekkoromban is, a frontévek alatt — mégis e könyvomat körül tudatosodott a költői hajlalom. Szóval a *Sirály* szerzőivel mi akár nemzedék is, csoport is lehetnénk. A főiskoláról én kerültem ki egyedül költőként. Aztán az évek, az egyéni sikerek és a befutás különböző üteme és nagysága eltávolítottak bennünket. Mindegyikőjüket olvasom azóta is, különösen Galgóczit szeretem.

Még abban az időben, amikor főiskolára jártunk, jöttek föl — hozzám hasonlóan — többen is vidékről fiatalok, mint például Kalász Márton és Kiss Dénes. Az Erzsike presszó volt a törzshelyünk, az a gyülekezet szinte csoportnak látszott. Simon István az akkori pályakezdők közül többünket összefogott, és 1957-ben — még kötet előtt — beválogatott a *15 fiatal költő 105 verse* című antológiába. Ha belelapozol, láthatod, csupa olyan név, aki — három-négy kivételtől eltekintve — ma is építi a pályáját. Simon István valóban összefogott bennünket, de nincs nemzedéki tudat ebben a társaságban sem.

— Kik hatottak rád indulásod idején?

— A gyerekkoromig kell visszanyúlnom. Engem öreg emberek neveltek, talán emiatt voltam koraérett. Nagymamám felolvasott nekem a Bibliából, magyarázatait áhitattal hallgattam. Mindezt felkészülésnek is tekinthetem az Ady-élmény befogadására. A Katolikus Ifjúsági Egyletben rábukkantam Ady *Illés szekerén* című kötetére. Éreztem a szavak szikrázását. Ady halálsejtelve, a holdvilág és annyi más egyéb rekvizitum valószínűleg a falu hatására fogott meg. Nagymama lepődött meg a legjobban, amikor egy karácsony este felolvas-tam neki a versemet: „Jaj istenem, nem is hittem volna, hogy ilyen gondolataid vannak”. Adyt azóta is minden évben újraolvasom.

Nagyon sokat kaptam Nagy Lászlótól. Még a főiskolán egyik kötetéről írtam év végi dolgozatot. A népdalos, egyszerűségét szerettem meg akkor, és ez felszabadítóan hatott rám. Ennek áttételesen köze volt a gyerekkori Petőfi- és Arany-élményemhez is. Mái az akkori Nagy Lászlót szeretem jobban; a későbbi már nehezebben megközelíthető. Az biztos, nem csak nekem, hanem az egész nemzedékemnek zászló volt Nagy László, Simon István és Juhász Ferenc.

— Hogyan összegeznéd pályád mostani pillanatát?

— Az *Új Írásban*, az *Élet és Irodalomban* megjelent rövid prózai írásaimmel feldolgoztam emlékeimet; végén járok múlt felé forduló periódusomnak. Legutóbbi kötetemben (*Néma kórus*) arra vállalkoztam, hogy tudatosítsam magamban a kor újabb kihívásait.

— Köszönöm a beszélgetést.

L. P.

Újabb könyvek híd-szerepben

KÁNTOR LAJOS: KORUNK: AVANTGARDE ÉS NÉPISÉG
SÁNDOR LÁSZLÓ: HAZÁNK: KELET-EURÓPA
RUDOLF CHMEL: KÉT IRODALOM KAPCSOLATAI

A recenzens ritkán vág azonnal a dolgok közepébe, hisz egyrészt a tényyszerűségek, a háttér-összefüggések szükséglete, másrészt a korábbi élmények, szubjektív, motivációk hatása nehezen mellőzhető az ajánlás során. A bevezető, magyarázó gondolatok szerepe fokozódik, ha konkrét funkciójuk — ezúttal: különböző kötetek egységes keretbe foglalásának indoklása — is van.

Három mű — három külföldi illetőségű, szomszéd országbeli szerző: ez a meglehetősen távoli rokonság még aligha magyarázza egymás mellé rendelésüket. Sőt, — miután Kántor Lajos könyve most csak utalásokban lépi túl a magyar nyelvű irodalom határait, Rudolf Chmel tanulmánya pedig legalább fele részben szlovák érdekeltsgű — a tematikai különbözőségek még ellene is szólnak az ilyen recensensi szándéknak. Nem így Sándor László köteté, amelyben az erdélyi, a szlovákiai és a kárpát-ukrajnai magyarokról, valamint a szlávokról — cseh, orosz, szlovák, ukrán alkotókról — írott cikkek, a kelet-európai sorsközösség-koncepció bizonyosságként, együtt kaptak helyet, a *Korunkkal* kapcsolatos emlékek és dokumentumok pedig éppen Kántor Lajos munkásságának forrásvidékére vezetik az olvasót. Mindketten írnak (és hasonló felfogásban) Balogh Edgárról: „Közügyi elkötelezettségnek, politikumnak és irodalomnak az összefonódása, nemcsak szerzőnkre, nemcsak a romániai magyar irodalom egy adott fejlődési szakaszára jellemző, nem is csupán a magyar irodalom hagyományos «betegsége». A rokon sors Közép-kelet-Európa tájain az itt élő népek irodalmának rokon vonásaiban is megfigyelhető, többek közt az író társadalmi felelősségének hangsúlyozott és többnyire közvetlen kifejezésében” — véli Kántor. s e gondolatok lényegében kapocs Rudolf Chmel könyvéhez is.

Hogy a romániai magyar irodalom az egyetemes magyar literatura — és ezáltal a kultúra — integráns eleme, azt nemcsak a Kántor által elemzett, közvetített életművek, alkotások sugallják, de a szerző közel másfél évtizedes közvetlen jelenléte a határainkon inneni irodalmi közéletben szintén az „ötágú sip” Illyés Gyula-i koncepcióját igazolja. Mert ha a Kolozsvárott

élő irodalomtörténész eddig megjelent tizenegy könyvéből néhányat — a jelen kötetével együtt — budapesti kiadó gondozott, sok tanulmánya, jegyzete elsőként magyarországi folyóiratok, lapok hasábjain volt is olvasható, leginkább írói, kritikus, szerkesztői mentalitása példázza az együvé tartozást. Az egységes magyar irodalom reprezentánsa ő — alkotói érdemeit és szemléletét tekintve egyaránt. Munkásságának másik alapvető vonása a felelős magatartásban, a szakmai igényességben keresendő. Nem egyszerű biográfiai adalék, hogy pályáját a hatvanas évek elején-közepén felrajzolt, úgynevezett Forrás-nemzedék szószólójaként kezdte, mert e generációs arcélú csoportosulás nagy hatással volt formálódó értékrendjére, etikai, esztétikai normáira, hagyománytisztelően korszerű gondolkodásmódjának kialakulására is. Meggyőződéssel vallotta, hogy az irodalombírálat megújulása mindenekelőtt saját korosztályától várható. Hitt abban, hogy a „második hegedűsnek” — ahogyan a kritikust nevezi — is lehetnek „saját dallamai”, amelyekből kihallható „egy ember politikai-művészi hite, az egyéni élmények, az írást napfényre hívó viták sugallata...”. Az *Írástól-emberig* című Forráskötetben fogalmazott így, amely hiteles előképe a későbbi Kántor megnyilatkozásainak.

Kántor Lajos új könyvét *Irodalomtörténeti és kritikai portyázások*ként alcímezi. E „kalandozásoknak” azonban nagyon is tudatos útirányuk van: egy „újabb keletű” irodalmi babona, az avantgarde és a népiség szembeállításának helytelenségét, időszerűtlenségét hivatottak bizonyítani, méghozzá kettős értelemben. Egyrészt korunk — tehát századunk — politikai, művészeti tendenciái, vitái tükrében, másrészt a *Korunk*, mint szellemi műhely arculatának változásai nyomán. Kántor, a vagy-vagy alapon igazságot osztani vélő metafizikus szemlélet ellenében Babitshoz „hozzaolvasva” Kassácot, kiemeli József Attila marxista elkötelezettségű avantgardizmusát, s rámutat arra, hogy „Tamási Áront hűsége Farkaslakához, a népi hagyományokhoz nem akadályozta meg abban, hogy a szürrealizmus vívmányaival gazdagítsa prózáját”. Felfedezhető némi hasonlóság Ungvári Tamás könyvével, amelyben a szerző Bertold Brecht és Lukács György merev szembeállítása helyett, az avantgarde és a realizmus kölcsönös feltételezettségét hangsúlyozza. (Lásd szerzőnk recenzióját Palócföld 1930/4. sz. a szerk.) És — egyebekben — Sütő András megítélése is igazolja, hogy Kántor az utóbbi évtizedek erdélyi irodalmában, az általa is formált mai *Korunk* törekvéseiben még határozottabb egységesülését látja az avantgarde és a népiség elvének:

„Sütő András nem egyszerűen az ilyései szociográfiamodelt elevenítette fel, adaptálta; tanult a kortársi világirodalom új tárgyiaságától, megőrizve «istenadta» tehetségét, stílusának népi zamatát s a Tamási-örökséget, ... hevesen polemizálva azokkal, akik még Shakespeare-t is feladnák Strindberg és Tennessee Williams ellenében, csakhogy vélt igazukat irodalomtörténetileg alótámasszák”. Témája szerint „kilóg”, tartalma alapján azonban jogos, hogy e kötetbe is bekerült Kántor Lajos *Kép, világkép* című hosszabb lélegzetű tanulmánya, amely a régi *Korunk* képzőművészeti, művészettörténeti karakterével példázza a „nemzeti és egyetemes, partikuláris hagyomány és modern világlátás, korszerű formanyelv összebékíthetőségét.”

Sándor László „hídépítő” küldetése jó részt életútjából származtatható. A század eleji Budapesten született (1962 óta ismét ott él), de évtizedeket töltött Szlovákiában és Kárpát-Ukrajnában. Kor- és pályatársa volt — többek között — Balogh Edgárnak, Fábry Zoltánnak, Gaál Gábornak, Györi Dezsőnek „Ahhoz a nemzedékhez tartozom, amely az első Csehszlovák Köztársaság viszonyai között — saját bőrén érezve a társadalmi és nemzetiségi elnyomás minden terhét, keservét — Ady, Szabó Ervin, majd Marx és Lenin művei hatására jutott el a tudományos szocializmus vállalásáig és a proletár nemzetköziség, konkrétan a Duna menti népek összefogásának igényéig” — írja. Három ország sajtójában — 1937 és 1978 között — napvilágot látott tanulmányainak, kritikáinak, visszaemlékezéseinek gyűjteménye azt igazolja, hogy pályaképében meggyőződéssé, magatartássá vált e szemlélet. Ebből az alapállásból formálja „arcképvázatait”, ez munkál a konkrét műveket elemző ítéleteinek háttérében is. Előszeregettel ír azokról a könyvekről, melyekben a közös hagyományápolás, a kelet-európai irodalmi párhuzamok és eltérések feltárásának direkt szándékát véli felfedezni. Méltatja például az Igor ének magyarra, *Az ember tragédiája* ukránra fordításait, az átültetést vállaló tolmácsok szerepét az irodalmi kapcsolatok erősítésében. Hiányt pótol a *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában* című írása, melyben e kevésbé ismert és méltányolt „ágra” irányítja a figyelmet. Mint a *Korunk* egykori (1935—40) csehszlovákiai szerkesztője adalékokban és érzelmekben gazdagon idézi a folyóirattal kapcsolatos élményeit, élükön Gaál Gáborhoz fűződő viszonyával. A személyes találkozást pótló sűrű levelezésükből jól lehet következtetni a lap következtetésen megvalósított kelet-európai koncepciójára, politikai és művészettörténeti missziójára is. Kuriózusként hat Balázs Béla, Sinkó Ervin és Lukács

György Sándor Lászlóhoz — illetve általa a Korunkhoz — intézett leveleinek köz-zététele. Ezzel tovább fokozódott az egész kötet dokumentatív erénye, melyet az alapos jegyzetanyag is igazol.

Rudolf Chmel pozsonyi irodalomtörté-nész öt fejezetre tagoltan elemzi a szlo-vák és magyar irodalmi kapcsolatok tör-ténetét, kutatásának hagyományait, mai helyzetét, alapvető szemléleti és metodi-kai problémáit. Szándéka szerint „köny-ve túl szeretne mutatni önmaga jelentő-ségén, s azt is jelezni akarja, hogy.. a té-ma újszerű megközelítése valódi, hamisít-hatatlan és őszinte érdeklődés, kölcsönös megismerésre törekvés eredménye.” Chmel azért hangsúlyozza ezt, mert „a szlovák—magyar irodalmi kapcsolatok vizsgálatá-nak modellje nem minden esetben az ob-jektív irodalmi tények alapján, hanem gyakran az irodalom területén kívüli eső momentumok hatására alakult. Következ-ménye az egyoldalúság, a volt Monarchia egykori ellentmondásainak felélesztése”. Az a véleménye, hogy „a szlovák—magyar irodalmi kapcsolatok tanulmányozásának a múltban történelmi-politikai szerepet szántak, mintha az irodalmi kérdések tisztázásával kellett volna fényt deríteni a két nemzet, illetve a szlovák nemzet és a szlo-vákiai magyar nemzetiségi kisebbség éle-tének és együttélésének bonyolult, ellent-mondásos problematikájára.” Elismerve, hogy az irodalmak kapcsolatai is besoro-landók a társadalmi, történelmi determi-nánsok által meghatározott rendszerbe, azt igyekszik bebizonyítani, „hogy az iro-dalomtudományban a szlovák—magyar irodalmi kapcsolatok súlypontja az iroda-lom területére helyeződik át, ahol az iro-dalmi struktúrák egyenjogúak és sajátos irodalmi tényekként szerepelnek... A szlo-vák—magyar irodalmi kapcsolatok ku-tatásának tárgya tehát a két irodalom párhuzamos jelenségeinek, a kölcsönös ösztönzéseknek, kapcsolatoknak, visszhan-goknak, az irodalmak egymást kiegészítő jellegének, a kettős irodalmisággal, a tipo-lógiai, műfaji, stílusbeli és a fordítással kap-csolatos kérdéseknek, valamint a személyi kapcsolatoknak a tanulmányozása.” Eh-hez az elméleti, elvi alapvetéshez — amely egyébként könyve legnagyobb érdeme — konzekvensen ragaszkodva tesz Rudolf Chmel „kísérletet” (ahogyan maga neve-zi munkáját, amely szlovák területen út-törő jellegű a két irodalom kapcsolatai-nak leírására). Legrészletesebben az iro-dalmak nemzeti jellegét kihangsúlyozó 19. századot (amely a szlovák—magyar iro-dalmi kapcsolatok legbonyolultabb, legel-lentmondásosabb időszaka: „ide vezethető vissza a politikai averzió, amely a kölcsö-nös viszonyban más-más időszakokban kü-lönféle intenzitást ért el”) elemzi. Viszont kapcsolatok genezisést és huszadik századi alakulását, főként mint alapos jövőbeni vizsgálódás tárgyát érinti. Erre minden re-mény megvan az összehasonlító irodalom-történet, a komparatiztika — utóbbi idő-ben tapasztalt fellendülése — révén, „amely a kutatásba az irodalmak belső és egymás közötti vonatkozásainak folyama-

tos összekapcsolásával épül bele”. Köny-ve befejező részében Chmel a szlovák—magyar irodalmi kapcsolatok probléma-körét szélesebb közép-európai, illetve ke-let-európai viszonylatrendszerbe ágyazva tárgyalja; „Ügy tetszik, ez a nemzetek fe-letti irodalmi csoportosítás alkalmas a közbeeső láncszem szerepének betöltésére, amelynek segítségével jobban megérthet-jük és megvilágíthatjuk a nemzeti iroda-lom és a világirodalom közötti kapcsolato-kat” — írja. Kötetét a szlovák—magyar irodalmi kapcsolatok és a „visszhangok” gazdag bibliográfiája zárja — a magya-rok közül például Sándor László munkás-ságára tett utalásokkal.

(Magvető, 1980; Gondolat 1979; Madách 1980.)

Csongrády Béla

Varsány

TANULMÁNYOK EGY ÉSZAK-
MAGYARORSZÁGI FALU
TÁRSADALOMNÉPRAJZÁHOZ

Nógrádsipek

TANULMÁNYOK EGY ÉSZAK-
MAGYARORSZÁGI FALU
MAI FOLKLÓRJÁRÓL

Nógrád tudományos igényű ismertetése, társadalomtudományi és természeti érté-keinek bemutatása, feldolgozása a XVIII. század derekán kezdődött el — mint annyi más tájé az országban —, és azóta ki-sebb-nagyobb megszakításokkal ma is fo-lylik. Az egyes korok szemlélete szerint a tudományok több ágát összefogó művek előbb univerzális ismereteket kívántak ad-ni, az egyes szaktudományok csak később önállósultak. A nógrádi nép sajátos élet-módjáról, kultúrájáról, társadalmi jelensé-geiről csak a múlt század első negyedétől kezdődően jelennek meg tanulmányok, amelyek a nemzeti önismeret folyamato-san erősödő áramlatában egy néprajzi cso-port, a palócság néprajzi értékeinek szó-szólóiként jelentkeztek. Szedes FABIÁN, PINTÉR SÁNDOR, FARKAS PÁL, PALOTAY GERT-RÚD és MANGA JÁNOS neve jelzik ennek a folyamatnak jelentősebb állomásait, de MANGA JÁNOSsal már a jelenben vagyunk, amikor számot adhatunk arról, hogy leg-újabbán két kötet megjelenése gyarapítja a táj népéről eddig nyert ismereteinket.

A Magyar Tudományos Akadémia né-prajzi kutatócsoportja a Szécsénytől délre fekvő területet választotta ki tervszerű, több évig tartó kutatásai számára. Var-sány és Nógrádsipek egy történelmileg, földrajzilag, gazdaságilag és néprajzilag összetartozó, öt egységből álló falucsoport (Nagylóc, Rimóc, Hollókő, Sipek, Varsány) része, amely Nógrád megye lakosságának egyik jellegzetes néprajzi formációja. Mint ilyen kistáji csoport, az utóbbi száz év során többször is magára vonta a kutatók figyelmét, kultúrája ezért bizonyos vonat-

kozásokban (település, viselet, építkezés, szokások) eléggé ismert. A népi kultúra egy-egy faluban leírt aspektusa nagy va-lószínűséggel alkalmazható a csoport többi tagjára is, minthogy többretű, évszázados kapcsolataik révén megközelítően homogén kultúrát lehet közöttük feltételezni.

Ez a prekonceptió befolyásolhatta a néprajzi kutatócsoportot abban, hogy a két nagy témát, a társadalmat és a folk-lórt nem egy falu keretei között kívánta megvizsgálni, hanem két szomszédos falu-ban. Úgy tűnik, a munka végén ez a kis-táji néprajzi egység mégsem bizonyult elég erősnek, mert a Nógrádsipek bevezetőjében a szerkesztő Szemerkenyi Ágnes sajnál-kozva állapítja meg, hogy „nagy lehetőség maradt kihasználatlanul, amikor a két, egymást kiegészítő, egymást támogató ku-tatást nem ugyanazon községben végeztük el”. (12. 1.) A sipeki kötetben ugyanis csak rövid bevezetés vázolja a falu történelmi, demográfiai, gazdasági képét és hiányzik a társadalmi háttér, aminek ismerete a folk-lórkutatásban is nélkülözhetetlen. Ha mind a két kötet pl. Varsányt vizsgálta volna, az eredményekből kirajzolódó kép bizonyára konkrétabb ismereteket közvetítené az olvasó felé a jelenkori nógrádi faluról, mint így. A kettős választásnak azonban előnye is van, így két falu válik kultúrá-jának, életmódjának egy-egy oldalával is-mertté és ez lehetőséget ad a továbbiakban az összehasonlításra, az összetartó és szét-választó vonások feltárására.

A munka célkitűzései között nem fedez-hető fel az etnikus jellegek, a kultúra táji tagoltságának vizsgálata, közvetve mégis segítséget kívánnak nyújtani egy másik, a palóc néprajzi csoport létét, jellegét meg-határozni törekvő kutatás számára. Bod-rogi TIBOR, a Varsány kötet szerkesztője (egyben a kutatócsoport igazgatója) szerint a kutatópontok kiválasztásakor ezért dön-töttek Nógrád megye mellett. „Így lehető-ség nyílik arra — írja —, hogy eredmé-nyeinket egybevevessük a palóckutatás ered-ményeivel, és megállapításaink — később — egy nagyobb táj-, illetve népezység ál-talánosabb jellemzőinek keretében legye-nek elhelyezhetők” (Varsány, 8. 1.). A két kötet ismeretében állíthatjuk, hogy ez a szándék nagymértékben teljesült. Rimóc, az egyik palóc kutatópont közelében és annak kulturális rokonsági körzetében két faluról olyan mélységben kaptunk infor-mációkat, amelyhez hasonlót az északi hegyvidéken még nem tettek közzé. Var-sány és Nógrádsipek olyan modellek lehet-nek, amelyekhez arányítani lehet majd más, hasonló jellegű — északi magyar — kutatópontok anyagát a nagyobb és kisebb etnokulturális egységek meghatározására. Célszerű lenne azonban az eddig nyert ké-pet az anyagi világ lényegesebb összetevőivel is kiegészíteni. A Varsányban kö-zölt, kitűnő viseleti tanulmány mellett újabb hasznos összefüggéseket tárhatna fel a földművelés, táplálkozás, építkezés, ál-lattartás és egyéb ágazatok feldolgozása.

A kutatások célját mind a két kötet szerkesztője meghatározza és részletezi. A vizsgálatok egyaránt „A falu társadalmi szerkezetének és a falusi életmódjának a

változásai” című akadémiai kutatási főirány keretében indultak meg, közvetlen céljuk pedig az elmúlt harminc év alatt lezajlott változások felmérése, a kutatással egykorú helyzet rögzítése volt (Bodrogi Tibor: Varsány, 7. 1.). A külföldön változásvizsgálatnak (culture change) nevezett kutatásoknak hazánkban eddig kevés követője akadt és ezek a vállalkozások is a kultúra egy-egy szűkebb szektorára szorítottak, ám ilyen mélységben és monográfikus községvizsgálat formájában a változásvizsgálatnak előzménye nálunk nem volt. A korábbi és későbbi falumonográfiák a kultúra és társadalom egészét kívánták megragadni, a benne végbemenő alakulás, fejlődés, vagy hanyatlás folyamatának alaposabb és oknyomozó vizsgálata semmiképpen sem volt elsődleges cél. Varsány és Nógrádsipek tehát ebben a tekintetben feltétlenül újat hozott; éppúgy, mint az a törekvés, hogy feltárják, mennyiben felelnek meg a feltárt jelenségek az állami, politikai célkitűzéseknek és mennyiben térnek el azoktól.

Csatlakozik az eddigiekhez még egy célkitűzés, kapcsolódva a magyar néprajz jelen feladataihoz és ezen belül az alkalmazás, a gyakorlati felhasználás kérdéséhez, akár a politikai vezetés döntéseinek elősegítésében, akár a rokon és társtudományokkal igényelt együttműködésben. A szóbeliségre alapozott és nemzedékenként hagyományozódott népi kultúra jelenlegi elhalásának korszakában a néprajztudomány kutatásainak tárgya válik mindinkább megfoghatatlanná és művelőinek azal a kérdéssel kell szembenézniük, hogy az anyagi és szellemi kultúra, a társadalom átforgatólagának forgatagában stúdiumuknak van-e még szerepe és létjo-

gosultsága a társadalomtudományok rendszerében. A kérdésre egyrészt maga a két kötet adott választ azzal, hogy a külföldi példákat is szem előtt tartva, vázolták a társadalmi és kulturális változások menetét, folyamatát olyan szemlélettel és olyan összefüggések feltárásával, amelyek előfeltétele az etnográfiai iskolázottság. A falu legújabbkori és jelenkori átalakulásának, fejlődésének története ez, vagy legalábbis történetének része, amit célkitűzéseivel és módszereivel más tudomány nem tud felkutatni és feldolgozni.

Varsány és Sipek kísérletként jelentkeznek a magyarországi etnográfia történetében, és ennek kell tulajdonítanunk egyes részletekben a teljes siker, a teljes bevezettség hiányát, elmaradását. Ilyen eset a leírások és következtetések általánossága, ellentétben a lokális vonásokat bemutató egyedi képpel. Míg az első esetben a több ezer magyarországi település egyikét ismeri meg az olvasó, addig a másikban csak egyet, ami minden mástól többé-kevésbé különbözik valamiben. Az ilyen megkülönböztető vonásokat sokszor a kicsi és jelentéktelennek tűnő részletekben leli meg a kutató, a tárgykor mélyreható és alapos, de ugyanakkor széles látókörű ismeretével. A változásvizsgálat, mint a magyar néprajz egyik lehetséges jövőbeni útja, akkor válik továbbá valóban etnográfiai stúdiummá, ha nemcsak felfedi a változások folyamatát, azok törvényszerűségeit, hanem kibogozza az átalakulás indítókait, körülményeit és a kezdeményező személyek, intézmények szerepét is. A kutatásnak tehát választ kell adnia mindazokra a kérdésekre, amelyeket a kultúra változásának általános folyamatán belül, annak helyi megfelelője felvet. (Konkrétan

Varsánnyal kapcsolatban hasonló megállapítást tesz Kovácsy Tibor: Ethn. 1979. 564. 1.)

A néprajzi kutatócsoport törekvéseit, elért eredményeit a tudományos közvélemény és elsősorban az etnográfusok nagy figyelemmel kísérték és fogadták. Ennek az érdeklődésnek adott hangot az *Ethnographia* szerkesztősége, amikor az először megjelent Varsány kötetet vitára bocsátotta, felvetve azt a kérdést, hogy „a néprajztudomány sajátos módszereivel, kutató eljárásaival, forgalmi apparátusával mit tud hozzátenni ahhoz, amit a többi tudományág saját eszközeivel is föl tud térni?” A felkérésre a társtudományok képviselői közül öten — szociológusok, történészek és közgazdász — írták meg észrevételeiket és kommentálták, bírálták, méltatták Varsány módszerét és eredményeit. (Ethn. 1979. 531—567. 1.) Nézetem szerint legalább ilyen fontos és figyelemre méltó lenne a közvetlenül érdekelt néprajzkutatók véleménye is, de ez még nem kapott nyilvánosságot, egyelőre még nem jelent meg. Így tehát csak a külső véleményekkel lehet számolnunk, melyek egybehangzóan pozitívak az etnográfia, mint társadalomtudomány mai szerepéről, vitathatatlan illetékességéről. *Andorka Rudolf* szavai szerint „a néprajzi megközelítésű” falumonográfiák olyan elemekkel gazdagítják... a reprezentatív adatfelvételekből kapható képet, amelyek nagyon lényegesen hozzájárulnak a mai magyar társadalmi valóság megismeréséhez”. (Ethn. 1979. 546. 1.) A tudományok kooperációjáról, egymásra utaltságáról a nemzetközi tapasztalatokra hivatkozva annyit mond, hogy a szociológiának a „mikroszintű” kutatásokban a néprajzzal kell együttműködnie. Az együttműködés Varsány esetében az etnográfusok oldaláról megvalósult, sőt annyira megközelítette a szociológia kérdéscsoportjait és tárgyalási módját, hogy az olvasóban felmerül az a gondolat, nem mentek-e túl messze, nem távolodtak-e el túlságosan a néprajztól, a szociálintropológiától. Ezt a kételyt *Vágvölgyi András* osztja el, aki a szociológia módszereinek alkalmazását nem érzi elég erőteljesnek (Ethn. 1979. 564. 1.). A vitából az a következtetés szűrhető le, hogy a társadalomnéprajzi kutatásban tört új út járható és ugyanezt kell elmondani a Nógrádsipekben megvalósult korszerű folklórkutatásról is. Itt is fő feladat a változásvizsgálat, de ugyanakkor a hangsúly a jelenkor kutatásán van, mert a falusi életforma átalakulásával a kultúra és ezen belül a folklór is megváltozik. A kötet tanulmányai ennek a tételnek igazságát bizonyítják, ellentmondva a folklór teljes megszűnését, elapadását valló nézeteknek. Az új szemlélet többek között a szólások, közmondások feldolgozása során azok értelmezésében és használati körülményeinek feltárásában nyilvánul meg (*Szemerkenyi Ágnes*: Nógrádsipek 242. 1.), ellentétben a korábbi egyszerű felsorolással, adatközléssel.

A szociológiai kutatási szempont és módszerek alkalmazása általában nem szorította háttérbe az etnográfia, aninek veszélyéről, cshetőségeiről fentebb már

szóltam. A néprajzi megismerés alapvető forrása, a hagyomány, a közösségi emlékezés valamennyi témában centrális helyzetű. A néprajzi stúdium történeti jellegét mind a két kötet érvényesíti és különösen a folklórtanulmányok egészen távoli időkre utaló következtetéseket vonnak le. A nép évszázadokon át őrzött memóriaköpei apokrif ismereteket örökítenek a jelenkor emberére, olyan ismereteket és eseményeket, amelyek felderítését, értékelését csak a néprajz képes hittel érdemlően el látni. Az archaikus népi szövegek, írásba nem foglalt imádságok pogány ősvallási képzeteket, antik tradíciókat, középkori egyházi műveltséget és európai érzelmi kultúrát őriznek (*Erdélyi Zsuzsanna: Nógrádsípek* 183. 1.). A horizontális szemlélet, az adatok, jelenségek földrajzi elterjedésének problematikája olyan kisebb, vagy nagyobb táji összefüggéseket tár fel, amelyek a népi kultúra integrációjára utalnak. Ehhez a gyűjtést a kontrollközösségekre szükséges kiterjeszteni, mert így szűrhetők csak ki az egyedi vonások és állapítható meg a térbeli elterjedés, amely nagyobb tér- és időterjedelemben vizsgálva elősegíti az eredetkérdés és a lokális sajátosságok kérdésének megoldását (*Pócs Éva: Nógrádsípek* 269—270. 1.). Konkrét esetben *Küllös Imola* használja fel a kartográfiai módszert egy gyermekjáték dalszövegelemzése során és megállapítja ennek észak-magyarországi elterjedését (Nógrád-

sípek 165, 177. 1.). Az időbeni és térbeli összefüggések felfedése, ezek interpretációja felmentheti a néprajzi monográfiát az általános, a jellegtelen jelzővel minősítés alól, attól, hogy megállapításai nem csupán a vizsgált közösségre, hanem a magyar falusi népesség egészére vonatkoznak (*Ethn.* 1979. 550. 551. 1.).

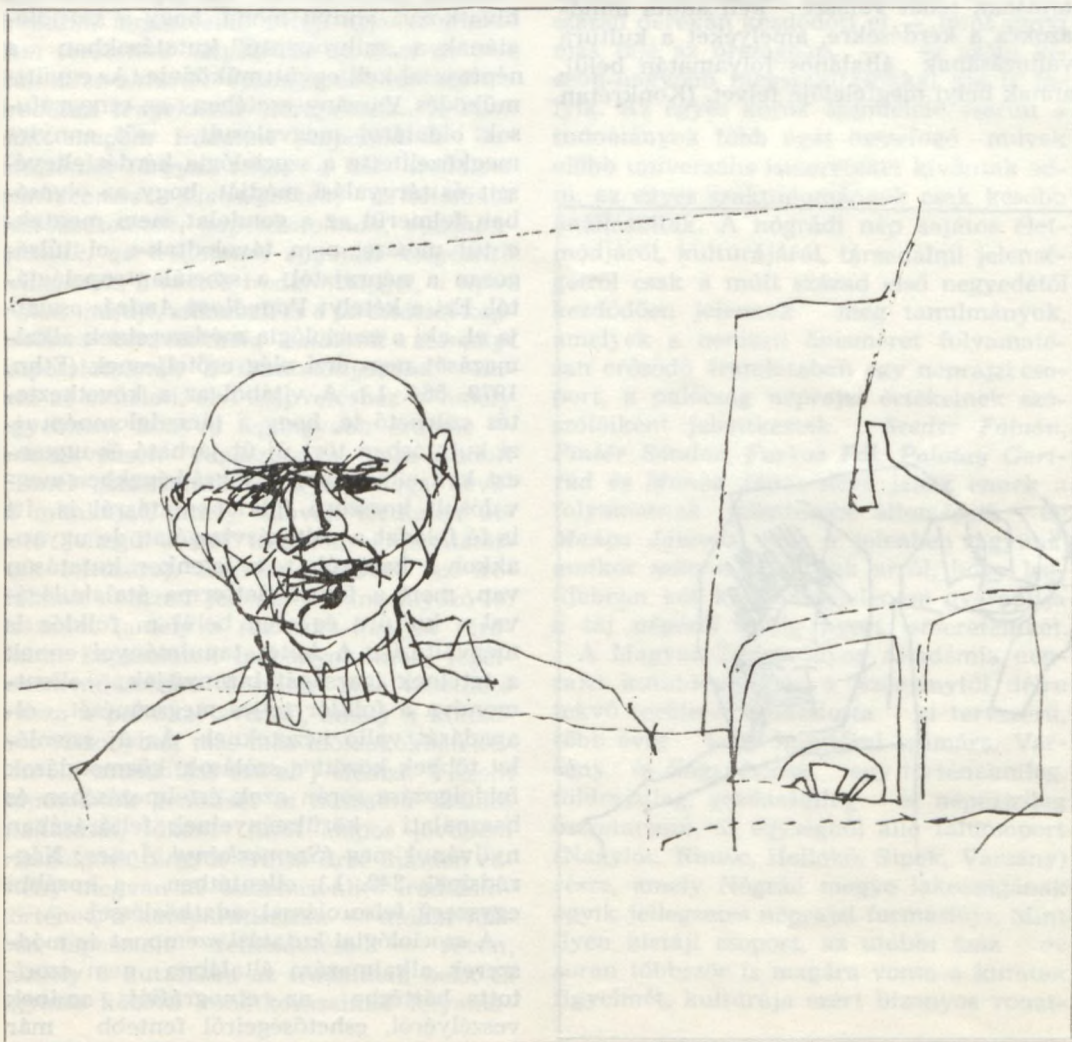
Mint említettem, a néprajzi kutatási módszer a szociológiaival egészült ki, amint ezt *Sárkány Mihály* — Margaret Mead-et idézve — kifejti. A két módszer lényegi különbsége abban áll, hogy a néprajzi mintafelvétel érvényessége nem annyira az esetek számától függ, mint a szociológiában, hanem az adatközlő részletes megismerésétől, ideértve családi és munkakörülményeit, élettapasztalatait, világnézetét, kapcsolatait stb. (*Varsány* 142—143. 1.). Ennek ellenére szinte minden kutató alkalmazta a személyi adatlapokat és a különféle statisztikai kiadványokat, amivel kiegészítette a hagyományos néprajzi kutatónódszert: interjú, megfigyelés, kérdőív használata. Többek között ezen a téren sem egyöntetű minden kutató módszere, így a táj fentebb felsorolt néprajzi kutatóinak eredményeit nem mindenki vette figyelembe: a népviselet bemutatása során támaszkodni lehetett és kellett volna *Flórián Mária* rimóci viselettanulmányára (*Balassagyarmat*, 1966.). Ettől eltekintve, a bevezetőben megfogalmazott célkitűzéseket — véleményem szerint —

szociálintropológiai és folklorisztikai módszerek megtartásával többek között éppen *Gergely Katalin* tudta elérni. Szokatlan, hogy egyes tanulmányok jegyzetanyag és a felhasznált irodalom közlése nélkül jelentek meg, így a kutatás és feldolgozás menete nem követhető, nem tűnik ki, a szerző mennyiben támaszkodott a néprajz korábbi, esetleg helyi eredményeire és elvi, módszertani téren milyen hazai, vagy nemzetközi irodalom ismeretében alakította ki célkitűzéseit és módszereit.

Mint hogy az egész kutatás kísérletként indult, metodológiai következményei miatt nem tekinthető befejezettnek. A néprajztudomány új útjainak és módszereinek kimunkálása során Varsány és Nógrádsípek eredményei és hibái még tárgyalásra fognak kerülni és a viták új eredményeket szülnek majd. De egyes tanulmányok szerzői is úgy nyilatkoztak, hogy témájukat valamilyen irányba bővíteni, folytatni kívánják. Így a Nógrádsípekben feldolgozott közmondás-, szólásanyagot szerzője össze kívánja hasonlítani egy városi, esetleg munkásközösségben nyert későbbi gyűjtéssel (*Szemerkényi Ágnes: Nógrádsípek* 243. 1.), a hiedelemvilág pedig alkalmas lesz arra, hogy feldolgozója ezt mintának tekintve bizonyos tendenciák megállapításához, összevesse egy Heves megyei kontrollközösség anyagával. Így kíván a szerző egy nagyobb terület, vagy éppen az egész magyar néphitre vonatkozó következtetések, megállapítások megfogalmazásához eljutni (*Pócs Éva: Nógrádsípek* 269. 1.). A magam részéről — talán az egész magyar néprajztudomány érdekében is — megismételtem fentebb már röviden kifejezett igényemet a társadalomnéprajz és a folklor után az anyagi kultúra változásvizsgálatának feldolgozására. Nézetem szerint így kiegészülne a kísérlet, a kultúra és társadalom egysége megvalósulna a kutatásban is és valóban modellé válhatna ez a munka a jövő néprajzi kutatómunkájában.

Ami az egyes kutatók munkáját és annak eredményességét illeti, példát mutattak a csoportosan, teamben végzett tervszerű és összehangolt tevékenységre. A terepmunka feltételeinek és nehézségeinek ismeretében semmiképpen sem a bírálat, hanem az őszinte elismerés hangján lehet csak szólni mindkét kötet etnográfusainak, szerzőinek a gyűjtés során kifejtett erőfeszítéseiről és a több szempontú, többféle eredményt hozó és új módszereket kínáló feldolgozásról. A két kötet szerkesztő mellett — akiről fentebb már szóltam — meg kell még emlékeznem *Manga János*-ról, aki a Néprajzi Tanulmányok megnevezésű sorozatot szerkesztette, melyben Varsány a 7., Nógrádsípek a 8. kötetként jelent meg. A néprajzi kutatócsoport kollektív munkájaként elkészült két kötet célkitűzéseit, módszereit és eredményeit tekintve jelentős előrelépés nemcsak Észak-Magyarország — ezen belül Nógrád — falusi lakosságának jelenkori megismerésében, hanem a magyar néprajztudomány fejlődésében is. (*Akadémiai*, 1978., 1980.)

Bakó Ferenc

Helyzetjelentések — versben

Három költő kötetét olvasom. Nem „induló”, nem „kezdő”, csak elsőkötetes szerzők műveit. E három különböző helyzetjelentést három kiadónk jelentette meg. A költők hangvételükben, társadalomképükben, formakultúrájukban rendkívül különbözőek, s tán csak abban a becsületben osztoznak egymással, amellyel ületlehetőségeiket, eszméiket és indulataikat kimondani kívánják.

Csordás Gábor a „műves gondolat” jegyében ír, jól megszerkesztett kötete az indulás botladozásait odahagyó, mely verskultúráról tanúskodó szerzőre vallanak. Az első kötet, a *Kozmosz-könyvek* sorozatában megjelent *a nevelő nevelése* verseit meg kell becsülnünk! Amikor költészetünket elárasztja egyfajta műfaj-koiné, a prózai beszédként induló s a hangvételhez vissza-visszahulló szabadverszöveg (fiatal modern líránk e könnyen gyártható vers communje) — ő műfajokban gondolkodik, verseit a műfaj megkövetelte jegyek irányítják. Ezek határozzák meg versbeszédét, a hangütést, a tónust. Ír rímes-hangsúlyos, dalszerű verset, de igyekszik mind messzebb kerülni a népies daltól. (Ezért használja oly sűrűn az asszonáncot és a bonyolultabb keresztímet). Bemutatkozik egy kevésbé sikerült szonettel is (Reggel). Kedveli a négyes, négy és feles, ötödfelés jambust és a blankverst — ez utóbbi tán legkarakterisztikusabb sorfajtája. Másutt — nem e kötetben — megpróbálkozott az évtizede újból elharapódzott, divathatású haikuval, de van önálló műfajeleménye is: felújítja a középkori francia limlomot, a fatrast. Itt igazán otthon van. Már Babits megfigyelte (*Magyar ritmus*, 1923), hogy a magyar jambus fokozatos fellazítása a szabadvershez vezet. Megtalálhatjuk Csordás blankversei mellett is. A műfajokat sajátos hangnemmel telíti-tágítja: drámai jambusokban írt poémái epikus jellegzetességeket is hordoznak, s elhírvák a költői én többféle vetületének, modalitásának terhére. Így az iróniát, a keserűséget, az elégikus hangnemet, a patetikusát.

A kötet egészéből — hogy a Csordás Gáborra is nagy hatást tevő József Attila kifejezésével éljek — az „osztálytalan intellektuel” jellegzetes és sokszor nem túl érdekes konfliktusai rajzolódni ki. Küzd a költő az általános fogalmak (ideák), és a való ellentétével. Így hagyja cserben őt a „nép” ingerlően szép fogalma is: „se a szemetes, se a kéményseprő, / se a postás nem hasonlít a népre”. Ugyanez egyik legjobb kompozíciójában, a *Rousseau Park Rezervátum* címűben: „És Rousseau szól hozzám az élők árnyait mutatod, / mint-hogy egyenként mind idegen néked a szeretett nép”. Érthető, hogy a költő nem bízik a vers társadalmi hatékonyságában sem: „A vers így készül: szöszmötölve, / mert nem tudni mivégre készül”. Küzd a személyes életlehetőségek valóban szűk

köre, lehetetlen leszűkülése ellen. Sorolja: albérlés, betonlakás, házasságkötés, gyerek-remény, robot, hétvégi megváltás, szegényszagú éjszakai várótermek, csukott kapuk, félelem táplálta bizalmatlanság körülötte . . . A látélet éles kontúrú. Csordás Gábor kritikus látásmódját tisztelem, csak úgy, mint poétikai erényeit. Ám a dolgok, a jelenségek értékelési, „bemérési” pontjával nem értek egyet. Csordás Gábor az érvényes cselekvés, a történelmi tett megvalósulását a 60-as évek második felének forradalmi mozgalmában látja: verseiben minduntalan föltűnik Rudi Dutschko, Angela Davis, Victor Jara, Che Guevara neve, s a párizsi diákmozgalmak leverését követő trauma („utca nem beszélünk, / zárjuk a kertkaput, / vesénket leverték, / a párizsi zsaruk” — *Nemzedék*). Nem tudom, érvényes mérce-e az elmúlt több mint egy évtized történelmi szituációja? De nagyobb baj az, hogy mindez Csordás Gábornál mítosszá válik, s e mítoszban „ki egyszer felmagasztosult mindnek jövője már a múlt”. Hiába a pontos sormetszet, hiába a tiszta jambusok, Csordás Gábor indokolt indulatokat megszólaltató szép sorai ilyenkor hamisan csengenek. De tehetsége a forradalmi romantika ideológiai mankói nélkül is elvezethetik őt maradandó művekhez.

Szervác József maga is azoknak az életét éli, „kiket a történelem elpazarol”. A *Szavak hazáig* kötet első ciklusa jelzi, hogy pontosságra törekszik a szerző: két általánosabb érvényű vers után (Megérkezés, Siratóének) — az első kötetek szokásos gyakorlata alapján — a személyiség adott, konkrét gyökereit járja végig: az őseket, „a megutált kölyökkor” tájait, a felnőtté válást, asszonyt, szerelmet, munkát. A második ciklus az egyedüllétnek, a bezáródásnak szentelt, alapmotívuma a magány. A *Közzé legyen* gyűjteménye barátoké, választott költőelődöké, s az utolsó egy kísérlet az előbbieik szintézisére. A kötet egésze pedig híradást küld a munkásvonatról, gépről, gyárról, kocsmáról, Csepelről. A szerző szándéka szerint pontosan, póztalanul, még ha e szándékot nem is fedi a megvalósulás. Gazdag eletanyag az övé, nemcsak egy kötethez elegendő. De már ott elszegényedik ez a gazdagság, ahol a vers nyelve túl általánossá válik. Ha adott műfajban ír, „megemelkedik” a versnyelv, a szerző látható módon „irodalmiasra veszi” a szöveget. Szervác Józsefet a kimondhatóság kérdése izgatja; a lírai én ritkán játékos, ritkán ironikus verseiben, s a megszólalás, a kimondás igénye eltávolítja őt a tragikus modalitástól is. Ennek megfelelően eluralkodik költeményeiben a retorika: szerkesztési elvű, tartóoszloppá válik, ennek minden veszélyével együtt. A *Siratóének* („siratom őket is, mint ahogyan / siratom mindazokat, akik / természetes halállal halnak és / természetes halállal élnek, kik csak élnek”, mintha Ady Endre retorikus prózájára, a *Magyar Pimodan* befejezésére játszana rá („*Siratom őket, testvéreimet, kik voltak, élnek, s eljövendő ki s kik a Pimodan-hotelbe jutnak. Még több sirással siratom azokat, akiknek még ez sem fog megmaradni, s meghalnak, vagy megbo-*

londulnak szárazon”). Ez a retorikus ismétlésforma tartja össze az *Ítélet* című verset is, ám messze nem üresjárat a sorismétlés a *Vissza a poharakhoz* refrénszerű újramondásaiban. A viszonylag egyhangú dikció a versformák, verstípusok viszonylag szűk skálájával párosul. Figyelemre méltó Szervác József vonzódása a heterometrikus versekhez: a formaváltások itt rákényszerítik őt az igényesebb kompozíciók kimunkálására (Levél a szülőföldre, Közzé legyen). E verseken kívül a legnagyobb ígéretet a kötetzáró *Mír szinte múlt időben* című poéma jelenti: látszólag stilizálatlan, s a kötet előző verseihez képest „nyers” vallomás, emlékezés, kimondás, amelyben az említett túláltalánosítás nélkül szerveződnek egygyé a korábban önálló motívumok, a szeretők, Lágymányos, a napi robot, a kocsmák, a gyerekek, albérlés, a munkaséletpozíció meghatározó koordinátái. Szervác József itt élhet a szabadabb komponálás lehetőségével, nem kell rövidre zárt, „előírással” szerkesztet kimódolnia. Elengedi a forma kötelét a meredély fölött, s ezzel együtt nyelve is megszabadul sok teherterheléstől (bár néhol magmaradnak az „el innen hát barátim”-féle zavaró modorosságok). Ezért cserébe azzal fizet, hogy a retorika összetartó ereje mellett mesterkelt alliterációmotívumokat ír („vicsorgok bor borong bár/ bér bura rátok áldom ezt a karácsony estét”), vagy a vers utolsó részében az ima ősi és receptszerű kérdő-felszólító gesztusával képes csak zárni. Szervác Józsefnek minden lehetősége megvan arra, hogy a későbbiekben ne csak a valódi, hanem az igaz üzeneteket küldje a munkásnegyedekbe kiköltözött és III—IV. osztályúvá nyilvánított magyar Pimodánból. Kötetét a *Magvető Könyvkiadó* jelentette meg.

Balogh Attila a társadalmi hierarchia és az emberi élet bugyirairól ír, a *Lenditem lábamat* című gyűjteménye a szenvedés kötet. Kettős teherterhelést, kettős kirekesztettséget él meg nap mint nap a költő. Az elsőre a cím utal, a bénító betegségre (Heine—Medin-kór), a második a szűkebb, (vagy tágabb?) közösség, a cigányok sorsa. A kötet középpontjába így kerül be a *Szenvedés* és a számozott versek végén álló NUMERO XXXIII. jelzi, hogy a *Megváltás* gondolköré is. Azt hiszem, nem tévedek, ha a kötet 33 versében a 33 éves korában megfeszített Krisztus képzetkörére való utalást látok, utalást a szenvedéstörténetre, a megváltó halálra, a feltámasztásra. Hogyan tehető értelmessé a szenvedés? Mit válthat meg általa Balogh Attila? A passió kikhez közelít, kiktől választ el? Mennyi az értéke a fájdalomnak? E rettentően súlyos kérdések a kötetben persze nem metafizikus módon fogalmazódnak meg, hanem a konkrét sérelmek síkján. S az elesettek, a „nyomorból felocsúdó szegények” világának micsoda élményeit emeli versbe a szerző!

Amikor az egészséges emberek köréből száműzött ember szól rajta keresztül, amikor a szeretet hiánya, a nő hiánya szól belőle, a férfi követelése, amikor az állami gondozott gyerekekkel, a cigányputrik

lakoival szól! Versbeszédét az indulat fűti. Prózaversei többnyire valamilyen beszéd-szituációból indulnak ki („Uraim . . .” NUMERO I. „Részeg voltál . . .” NUMERO VI., „Jaj anyám . . .” NUMERO VII. stb.), ami egyszerre jelent hangütést, egyszerre keretet, formát ad és megkönnyíti a folytatást. Burjánzóan gazdag nyelv az övé, verseiben egymást szülik a képek. képhalmazok az erőteljes, felütéses verszárásokig. A hangnem tág spektrumú: a József Attila Szabad ötletek jegyzék . . . öntépő, faggató, apró mozaikokat egybe-
rántó irásának hatásától az izmusok deklarációnak harsány hangjáig terjed. Két nagy tehertétele mégis van e költeményeknek. Az egyik a lírai én teljes tisztázatlansága, amely minduntalan pózokhoz vezet. A „Költő nem vagyok, csak a harangok nyelvén kiabálok” kijelentésétől a „Bocsássatok meg nekem, hogy tehetséges vagyok” modorságán át a „két munkón könyöklő isten” mindenhatóságáig. A lírai én ilyen helyzetváltozásai eleve megbontják a kötet tervezett egységét. De nagyobb tehertételt jelent ennél a kötetkompozíció megoldatlansága. A versek jellege még megengedi, hogy az egyes művek kompozíciója laza legyen, hogy csak a fentebb leírt jellemzők szervezzék a verset. Am a 33-as szám szimbolikus, utaló kerete önmagában kevés, vele és általa egységes kompozícióvá kellene válnia a verseknek. Nem értem, hogy az általános számszimbolikus szerkezet utolsó verse miért épp a Nagy Lászlónak szentelt? A verssorrend és a NUMERO XXXIII. között semmiféle kapcsolat nincs. Ugyanígy csak töredékek sorozata, lazán egymás mellé került versek egymásutánja alkotja a kötet egészét. kompozíciós vonatkozató utalások hálózata nélkül. Egy újabb kötet már a forma és a kompozíció megtanulására fogja kötelezni Balogh Attilát. Első verseskötetét a Szépirodalmi Könyvkiadó adta ki.

Utaltam arra, hogy a bemutatott három költő világa, versépitkezése és kötetük esztétikai minősége mennyire különböző. Ezért óvakodok a gyors általánosítástól. A pontosabb ítéletek megalkotása amúgy is már az olvasó dolga, az ígéretek beváltása pedig a költőké.

Szigeti Csaba

Zalán Tibor:

Földfogyatkozás

Ha véletlenül saját olvasata nem is, Zalán Tibor *Földfogyatkozás* című kötetének eddigi sajtóvisszhangja megerősítheti az olvasót — ha egy buta fanyalgást nem vesz figyelembe! — az utóbbi évek egyik legegységesebb szerkezetű (ívű) elvű könyvét ismerhette meg. Ez az érdeklődésünkre méltó új költő korai műveinek válogatott s ezáltal szükségszerűen csonka verseskötete gyors, és napjainkban ritka népszerűsége tette szert.

Zalán költészettani, esztétikai, ideológiai-politikai bukdácsolások, prózaversek, mimezislétek, az egy-két tehetségre mutató verstörödék, verssor, vagy önállósulni kész alkotói módszerek lehetőségének felvillantása helyett, saját, jelentős esztétikai hozadékkal is rendelkező versvilágot teremtett, s ezzel lépett a szélesebb nyilvánosság elé. E tény jelentőségét növeli, hogy konvencióinkat (társadalmi szükségleteinket?), amely megtűri az első (második, harmadik . . . , sokadik) kötetek ziláltságát, elegánsan nem veszi figyelembe. Ugyanakkor könyvének tünekeny előnye, hogy sikerült megcsonkolt „életművét” úgy egységre állítani, hogy az öt folyóiratokból, napilapokból nem ismerő olvasóra a kötetegész (már-már kikezdehetetlen) valósága súlyosan és kötelezően nehezedik. Emiatt elkövetkező (megírt második és harmadik) kötetei és az első között olyan szakadék tátong, amely az olvasóban a folytonosság érzetét fogja megkérdőjelezni.

E sebtében felvetődő gondok után már nem lehet feladatunk e kötetben megjelent versek lényegi elemeinek kiemelése, a meglévő tendenciák fölvezetése, vagy felerősítése, a költő valóságunkról alkotott képének tükrözése. Tanúi lehettünk az elmúlt hét évben az irodalmi folyóiratokban, lapokban, antológiákban folyamatosan megjelenő Zalán költővé érésének, eszközei és céljai módosulásainak, pontosulásainak, amelynek kezdetét hivatott a *Földfogyatkozás* bemutatni. S tanúi vagyunk annak a folyamatnak is, amelyben tetten érhető: a *Földfogyatkozás*, (mint kiadvány!) tudathasadásos irodalompolitikánk, könyvkiadásunk egyik ideghorizontató és riasztó mintapéldája.

A kötetben helyet kapott írások egy tizenhat-huszonnégy éves ember munkái, amelyek első változatait szinte egytől egyig ismerhetjük a folyóiratokból. A ciklusokat rendező alkotói értelem bizonyára nem véletlenül kényszerült arra, hogy az eredetileg összefüggő versek erős motívumkötelékeit fellazítsa, s átrendezésekkel e versektől néhol idegen — mert a költő újabb állapotát tükröző — összekötéseket, jelentésmódosulásokat hozzon létre. A kényszerített szerkesztési szándék eredménye, hogy néhány szép korai írás kimaradt, néhány kevésbé sikerült bekerült a könyvbe, de ez rávilágol arra az analitikus munkára is, amely alkotónkra újabban jellemzővé válik.

Azokat a verseket is ismerhetjük, amelyek a könyvbe terjedelmi okok miatt nem kerülhettek be, bár ezek hiányában nem nyerhetünk bepillantást abba a dinamikába, amely e költészetre jellemző. Zalán Tibor — ha nem tévedünk — már négy/három éve, ha eredetében nem is más, de kifejlésében a korábnál jóval körülhatároltabb, biztosabb, pontosabb és fontosabb világot teremtett, mint amilyen a *Földfogyatkozás* verseiből kimutatható. Képi, asszociatív világa konzekvens fogalmisággal telítődött, s forma nyelvi kísérletei határozott önállóságot mutatnak a kortárs magyar nyelvű költészetben.

Mondhatnánk ezt elégséges feltételként könyvismertetésünk /recenzálásunk szublimálása miatt, de sorjázson még néhány indok. Zalán Tibornak sikerült nemzedékét olyan vitába sodornia, melynek végeredménye egy tudatosult és megfogalmazott nemzedéki helyzet lehet, s amelyhez hasonló szándék több mint tíz évvel ezelőtt volt jelen művészeti életünkben.

(Lásd: *Arctalan nemzedék* című, *Életünkben* megjelent esszéje, amely szükségképpen indukálta az év folyamán lezajlott És-vitát, valamint az új költők /művészek helyzetéről folytatott nyári balatonszemesi tanácskozást).

Zalán megjelent tanulmányaiban, kritikáiban a hatvanas-hetvenes években feltörő költők, írók közül azokat próbálta megközelíteni, akikkel kritikai gyakorlatunk nem tudott megmérkőzni, s így elhallgatott, vagy torzként értelmezett. Az új nemzedék e művészek eredményeit nem kerülheti meg, s mert egyelőre a nemzedékből még nem termelődött ki a saját ideológus, Zalán néhány sürgető részfeladat megoldására tett kísérletet.

Szépirozai munkásságában is olyan tárgymegközelítési módszereket használ fel, amelyek hagyománytalannak tűnnek, illetve századelőnk óta folytathatatlanak látszottak irodalmunkban (pl. a *Mozgó Világban* megjelent *Blue Dolphin* című novellája).

Természetes, hogy a sokirányú érdeklődés és irodalmi gyakorlat nyomot hagy költői munkáin is. Költészetében korán megjelent a szintézis igénye; különössége, hogy az analitikus eljárások megtartásával egyidejűleg. A társművészetek gyakorlatának (festészet, zene!) tudatosított következménye, hogy írásaiban a klasszikus értelemben kezelt forma metaforikus tartalommal jelenik meg. Az *Ének a napon felejtett hirtalóért* (*Mozgó Világ*, 1979. február) című monstre versében már e szintetikus összefogás tapasztalható, és epikus vonások is jelen vannak a részletekben. Ha e verssel egyidőben, azonos helyzetben készült, és a *Földfogyatkozás*ban is helyet kapó alkotások együtt jelentek volna meg, az olvasó lehetőséget kaphatott volna arra, hogy költészete változásának indokait kitapinthatja (Fehér zászlo alatt, A férfi indulása, Szeliden, irtalmatlanul, A Kormos fekhelyei, Triptichon), hiszen ez az az írás, amely központi szerepet tölt be a *Megfigyelések és szabad leírások a visszavonulás diszletei között* (Életünk, Alföld, Palocföld, Népszabadság, Népszava, Magyar Nemzet stb.), a *Kísérletek Siva háta mögött* (párizsi Magyar Műhely), és az *Ének Pohárért* című kötet(?)-ciklus (?) költemények felé.

Ez utóbbi három hosszú vers (jobb híján használjuk ezt a kifejezést) közül a *Megfigyelések* . . . versdarabjai hűen példázák azt a változást, azt a felismert társadalmilag megjelent szükségszerűséget, amelynek végeredménye a versszöveg eredetének, alkotásának, szerepének módosulása. A forma és a tartalom együttes extenziója lehetővé tette Zalán számára, hogy olyan bonyolult, csak versfolyama-

tokban áttekinthető/ ábrázolható gondolatrendszereket közvetítsen, amelyben mind a „... Minden pontatlanság megszűbbi a tárgyakat...” felismerés konzekvenciái, s mind az „... emlékek legapróbb elmozdulása is — lásd/ védtelenné tesz jövőnkkel szemben...” józansága, és mind saját lét-élményének „... fordított irányba iramló elmagányosodása...” együttesen kezelhetővé válik. A jelentéstartalmak felhasználása, a fogalmak rétegeztsége a textusban versszervezővé válik, s a változás objektíváló gesztusként beépül az írásokba is...

Mondhatjuk, e költészet eredményeiben szerves része a hazai poézisnek, még hozzá a szerencsésebbek közül való: nincsenek meg azok a hatások, amelyek által irányzatokhoz, iskolákhoz szokás terelni az újonnan jelentkező költőket. (Kozmosz, 1980).

Géczi János

Miskolczi Miklós:

Város lesz, csak azért is..

MAGYARORSZÁG FELFEDEZÉSE

Régi, kritikusoknak szánt „alapszabály”, hogy a szerző nyilatkozatát nem szabad komolyan venni a mű megítélésénél. Álljon az helyt önmagáért. Most mégis három mondatot idézünk Miskolczi Miklós utószavából, mert jellemzőnek tartjuk az egész könyvére vonatkozóan is. Így summázza kutatásait és mondandóját a szerző: „Véleményem biblikus szilárd: Dunaújváros nem az, aminek mondják (hiszik, szeretnék, akarják), hanem az, ami. A kereszt feliratát nem vagyok hajlandó megváltoztatni. Amit megírtam, megírtam”. Kétségtelenül imponáló ez a magabiztosság, amelynek nyomai több helyen is fellelhetők a 408 oldalas kötetben — csak éppen nem indokolt. A baj ugyanis az, hogy a szerző tolla nyomán sem derült ki Dunaújvárosról, hogy tulajdonképpen mi is? Miskolczi Miklós (akinek szülővárosa) talán tudja, de nem tudta bemutatni. Pontosabban fogalmazva: ez a kötet így — erős húzásokkal és módosításokkal — elfogadható lenne talán beadeckernek, de nem értjük, hogyan kerülhetett be ebbe a sokat vitatott, de valamelyes rangra azért vergődött sorozatba? S különösen nem, ha ismerjük a magyar szociográfiai irodalom múltját, élő és elhunyt jeles képviselőit, köteteit is.

Idézzük ide Erdei Ferenc alakját és példáját. Miskolczi Miklósnak lett volna mit (mert igen nagy szüksége van rá!) tanulni a nagy elődtől módszerben, szemléletben, alaposságban, tárgyilagosságban,

tudományos igényességben. S mondjuk ezt azért, mert még nem késő, mert sajnáljuk, hogy ennyi munkája, amit ebbe a könyvébe „investált”, csak ezt a szolid eredményt produkálta.

Mi a legnagyobb fogyatéka a könyvnek? Az, ami egy három-öt gépelt oldalnyi újságcikknek erénye és előnye; az tudniillik, hogy a szerző végig jelen van a könyvben, hogy igyekszik „életszerű” lenni. Ám, ami „színes” mondjuk egy tárcában, helyénvaló aktualitás egy vezércikkben, az a laposságok és közhelyek halmaza egy szociográfiában! Úgy érezzük, hogy a szerző rosszul jelölte ki magának a feladatot. Mindenáron megakarta „védeni” Sztálinvárost (kiktől? miért?!), ahelyett, hogy a műfaj követelményeinek megfelelően leírta, lerajzolta volna azt. A szociográfia szó második tagja ugyanis rajzot, leírást jelent, de semmiképpen nem könnyű kézzel odavetett karcolatot, vagy vázlatot. Ha a szerző átgondolja és megérti a vállalt feladatát és a műfaj követelményeit, akkor maga, a vizsgált valóságanyag szabja meg a megvalósultnál szigorúbb szerkezetet és koncepciót. Választ tud adni az alapkérdésre, hogy mi az, amit vizsgál, leír, s továbbkérdésként azt is firtatja, hogy miért az, miért olyan az, ami, amilyen. Hálás és bevált módszer egy tárgyat, jelenséget úgy bemutatni, hogy leírjuk a történetét. Látszólag ezt teszi Miskolczi Miklós is, de hogyan? Apológiát ír elemzés és történet helyett. Azt bizonygatja, hogy ami van (esetünkben Dunaújváros), az szükségszerű, következképp helyes is. Ma már senki sem vitatja, hogy a gyár és a város léte szükségszerű-e, vagy nem. Létező valóság, amivel számolni kell. Csak hogy ez korántsem olyan evidencia, amelyet kritikátlanul, a múltba visszavetítve is el kell fogadnunk!

Ha Miskolczi Miklós jobban ismeri a magyar szociográfiai irodalmat, akkor maga talál érveket azok ellen a tények és körülmények ellen, amelyekért így csak lelkesedni tud. Igen, ama „hőskorról” van szó. Drágán, embert, anyagot, energiát nem kímélve építette meg a gyárat és a várost egy voluntarista politikai elhatározás. Hogy milyen áron és milyen eredménnyel, arra éppen a szerző ír le számos példát könyve második részében. Már az építés fázisában tettenérhetők ezek, s célszerű is lett volna a szerzőnek jobban utánajárni, hogy kik és milyen kényszerítő körülmények hatására kerültek Sztálinvárosba. Szól a lumpen, a deklasszált elemekből, de viszonylag keveset arról a paraszti rétegről, amely a beszállítók elöl szinte menekül az építkezésekre, a biztonságosabb iparba. Egy részük a téveszkek konszolidálódása után vissza is tér a faluba. Ám ez a tektonikus erejű társadalmi mozgás több figyelmet érdemel. Ha szabad mondani, ennek felmérése, leírása a szociográfia egyik legfontosabb, elodázhatatlan feladata. Éppen azért, hogy jobban megértsük a ma jelenségeit, a ma Dunaújvárosát. Szerzőnk azonban sajnálatos módon moralizál, vagy éppen kedélyesen pletykálkodik ott, ahol

elemeznie kellene. Lelkendezve ír az elsőgenerációs munkások erőfeszítéseiről, míg később némi megütközéssel vegyes csodálkozással, fejcsóválással a dunaújvárosi erkölcsök „lazaságáról”. Fel sem merül benne a kérdés, hogy a két dolog között összefüggés van, s hogy ez korántsem csupán dunaújvárosi „specialitás”. Még akkor sem, ha a statisztikai adatok ott töményebben hívják fel a figyelmet erre a jelenségre.

De nézzük csak sorban, hogy miről is van szó? A faluból városba kerülő szak-képzetlen ember, s ráadásul az életidegen munkásszállásokban, barakkokban idegenül érzi magát. Egyszerre kellene elsajátítania az új szakmát, munkaszokásokat, az eladdig megszokottól gyökeresen eltérő életmódot. A legújabb szociológiai-szociográfiai irodalom (ám a század-eleji is!), valamint néhány írónk (lásd például Galgóczi Erzsébetet, Takács Józsefet, Serfőző Simont, Asperján Györgyöt stb., stb.) pontosan leírták, megfogalmazták ezt. Ám, ami Budapesten, Miskolcon, Ózdon, vagy Salgótarjánban stb. a munkásoknak, a lakosságnak csupán egy (noha jelentős) részét érinti, az Dunapentelén—Sztálinvárosban—Dunaújvárosban egy egész várost jelentett! Nem véletlenül irtuk egymás mellé a három helységnevet, illetve egyazon település metamorfózisát jelölő változatait. Téves volt az ötvenes évek optimizmusa, rövidlátása, amely csupán a munka és a lakás kettősében gondolkodott. Ma is téves ez a szemlélet. Bizonyítja iparunk jelenlegi helyzete, az az erőfeszítés, amellyel próbálunk szakítani az extenzív szakasz visszahúzó erőivel, a szakképzetlen, az alulképzett, az innovációra képtelen munkaerők tömegével. Vannak dolgok, amelyeket (látszólag!) meg lehet oldani egyetlen hórúkkal, lelkesedéssel, míg csupán a csákány és a lapát a szerző szám. Termelni hatékonyan azonban már csak magasan kvalifikált, a munkájában, az életben is otthonosan mozgó, művelt szakmunkással, értelmiségivel lehet. Márpedig ez a feltétel nem volt adott Sztálinvárosban, s ha hihetünk Miskolczinak (s miért ne hinnénk?), akkor ezzel még a mai Dunaújvárosban is gondok vannak. S lesznek is mindaddig (máshol is), amíg fokozatosan át nem alakul a szemlélet magáról a munkáról, termelésről, a munkaerőről.

A könyv legnagyobb paradoxona az, hogy éppen azok az oldalak vágják mellé az olvasót, gondolkodtatják el, amelyeken a szerző dicséri szülővárosát. Itt van rögtön a lakás, a lakótelep problémagubanca. Dunaújváros modellként szolgálhatna Miskolcnak, Újpalotának, minden lakáscentrikus városépítésnek. -tervezésnek arra, hogyan nem szabad, mert életidegen, mert embertelen, antiszociális. A könyvben levő fotók, a dunaújvárosi polgárokkal készült interjúk direkt és indirekt módon is bizonyítják ezt. A lakások, panelházak tömege még nem város! Elvégre az ember nem csupán dolgozik és lakik (már tudniillik, ha jut neki, ha kap lakást...). Az urbs, a civitas

minőséget jelent, szolgáltatások, kulturális, egészségügyi stb. intézményhálózatok szövevényét, gondoskodást az emberrel, a bölcsőtől a koporsóig. Sokáig „megfeledeztünk” erről Dunaújvárosban is. Beértük azzal, hogy a munkaerő így-úgy regenerálja, s reprodukálja önmagát. Csakhogy az ember nem mechanikus gépezet, ahogyan a felvilágosodás néhány gondolkodója képzelte, hanem érző és gondolkodó lény, aki reagál a körülményekre. Hogyan? Úgy, ahogyan Miskolczi is, nem titkolt csodálkoddással, tudomásul veszi: „az erkölcsök rombolásával” például! Sajátos módon, Miskolczi nem sokat bibelődik ezzel a kérdéssel, legfeljebb amikor például a házasságok megromlásán, a válásokon moralizál. Pedig ideje lenne már — s ki, ha nem a szociográfus? — az alkoholizmus okairól is beszélni. Kimutatni, hogy mennyire játszik bele az élet- és munkakörülmények fentebb leírt változása, az ebből következő elidegenedés, neurózis, szorongás, rossz közérzet?

Összegzésként azt mondhatjuk, hogy hálás, de nem könnyű feladatra vállalkozott Miskolczi Miklós, s ez kicsúszott a kezei közül. A napi újságírás szemlélete és módszerei alkalmatlanok egy város keresztmetszetének bemutatására, szociografikus igényű leírására. S ez nem értéktétel, nem azt jelenti, hogy Miskolczi Miklós rossz újságíró. Rövidebb lélegzetű írásaiban olykor frappánsan, szellemesen mutat rá egy-egy jelenségre. Ám szülővárosával úgy járt, mint az úszó, aki a folyó közepén érzi a víz hőfokát, de nem látja a partokat, olykor azt sem, hogy merre folyik a víz. A sorozatról szólván joggal lehetünk igényesek, hisz' az eddigi kötetek magasra emelték a mércét. Elvárhatjuk, hogy a szerző választott témájáról tudja, hogy mi az, ami. Nem menti fel a szerzőt az sem, hogy szülővárosáról ír, s — feltehetően — nem akar érzékenységeket sérteni. Ellenpéldaként ott van Lázár István, akinek még ma sem „bocsátották meg”, hogy nem tud belenyugodni a történelmi borvidék lerombolásába; vagy Tüskés Tibor, Végh Antal, akik ugyancsak „kibeszélték a faljukat”. Dunaújváros — a példa, a modell, ha úgy tetszik — megérte volna, hogy igényesebben, nagyobb invencióval dolgozzák fel. Nem azért, amivel a szerző vitatkozik, mentegette a szeplőket, hanem hogy látva lássuk. A szépet is, a kidobandó rútat is. Dunaújváros ma már része történelmünknek. Nem kell heroizálni. Plakátra festeni azt, ami tény, vagy jóvátehetően tévedés. S mindezt nem azért mondjuk, hogy „deheroizáljunk”. Nem. A felnőtt ember tudni akarja, hogy mi az, amit jól csinált, mit kell ma már másképpen. Gazdagabbak nem lettünk (például energiában, nyersanyagban), de talán bölcsőbbek, józanabbak igen. Márpedig ez az egyetlen potenciális erőforrásunk, ha élünk vele, ha akarunk élni vele. (Szépirodalmi, 1980.)

Horpácsi Sándor

A vád tanúja és a védő

Megjegyzés Könczöl Csaba széljegyzeteihez

(Palócföld, 1980/5.)

Teljesen függetlenül attól, hogy Könczöl Csabának a cinizmust akaratlanul is felmagasztaló értelmezésében gondolataimhoz hasonló előfelvetések találhatók, a cinizmus létjogosultsága — jelentkezzék ez akár a tiszta tudás nyelvén, akár a „megengedhetetlen általánosság” síkján — korántsem igazolódott be. A cinizmus és ironia összefüggését (mint ahogy a cikk címében is igyekeztem jelölni) az emberi életforma fókuszában helyeztem el; az *ironikus életformától a cinizmusig* című választásban éppen azt a két pólust vázoltam, melyen egyfelől az ironikus életforma, mint társadalmilag kívánatos attitűd jelent meg, másfelől a cinizmus, mint „semmilyen értéket nem tisztelő, minden eszményt, s bevett szokást keserű kiábrándultsággal kigúnyoló magatartás” legitimizálásának lehetetlensége. Bármennyire vonzó lenne is a K. Cs. által jelölt konszenzusra hajlanom, ezt a megírt cikk után annál kevésbé tehetem meg, mert a cinizmus és az ironikus életforma között olyan határokat vélek felfedezni, melyeket — hegyi kifejezéssel — csak az „átlátszó gondolat tiszta térségein” lehet összemosni.

Noha minden egyén legmagasabb rendű (és egy hosszú történelmi fejlődés eredményeit sűrítő) joga, hogy csak azt fogadja el és tegye meg, amit jónak lát, amit ésszerűnek tart; mint, ahogy ahhoz is kizárólagos joga van, hogy a cinizmust „aktuális szellemi és gyakorlati életformaként” válassza, de hogy ezt a jogot valamely közelebről meg nem határozott „értékek és tartalmas egyéni és társadalmi célok” nevében és érdekében fogadjuk el, vagy éppen ezt tartjuk követendőnek, semmiképp sem látom bizonyítva. Ha ugyanis K. Cs. — jogosan — a kérdések pontos megfogalmazását kérte tőlem számon, most én is hiányolhatom a fogalmi differenciálást. A vitacikk utolsó előtti bekezdésében a cinizmust úgy igenli, hogy közben elfelejti pontosan meghatározni, melyek azok a „nagyon is konkrét értékek és tartalmas egyéni és társadalmi célok”. Vagy talán K. Cs. olyan tévelygő cinikus lenne, aki

bár szubjektivistá formalizmussal zárójelbe teszi a másik fél véleményét, de szabatosan maga sem tudja meghatározni a *miértet*? Nem vagyok híve a kötözködéseknek, de ha valaki azzal az igénnyel lép fel, hogy pontos disztinkciókat von e valóban háromezer éves műtúra visszatekintő fogalmak között, akkor már pusztán formállogikai szempontból is elvárható, hogy a viszonyítási pontokat — az előbbi megállapításoknál — valamivel teoretikusabban határozza meg. Amennyire jogosult és helyes elítélő álláspontja a cikk kérdéseinek megválaszolatlan-ságával kapcsolatosan, éppoly tagadhatatlan, hogy nem látta: a „megengedhetetlen általánosítású” publicisztikai írásban is elképzelhető, hogy a cinizmus gazdag jelentéshatáréből a szerző csak az appericiált jelentésváltozatokat vegye szemügyre.

Ha a cinizmust valamely meg nem határozható értéktartományra vonatkoztatjuk, egyedülvalóságában úgy összehúzódik, hogy többé semmit sem lehet állítani róla; ácsap a legszélsőségesebb absztraktságba. *Azzal, hogy megállapítjuk, milyen az ördög színe, meg korántsem bizonyítottuk létezését.* Nem vitatom, hogy többféle cinizmus van, de ha a „mindenre rákérdező Szókratész okvetetlenkedő ironiáját”, a „minden erény mögött álcázott bűnt szimatoló La Rochefoucault keserű erkölcsi cinizmusát”, a „politika és az erkölcs összeegyeztethetetlenségét fölismerő Machiavelli cinizmusát” az „olyan korban élünk” síkján akarjuk aktuálissá tenni, akkor óhatatlanul felmerül az alternatíva az elvont, redukálhatatlan cinizmus és a látszólagos társadalomkritika között. Bármelyiket választhatjuk, a hamis emberi viszonyok meghaladhatatlan különösségén azonban mit sem tudunk változtatni. A változtatáshoz bizonyosan kevés a „cinizmus formáját ültött erőtartalekölő beállítottság”, mint ahogyan kevés az a legszélesebb értelemben vett önuralom is, mely sohasem jut el a konkrét tettekig. A tevékenység és a megismerés tudatos szabályozása értelmét veszíti, ha konkrétan nem határozzuk meg, *min* akarunk változtatni. A cinizmus ennélfogva mindenkinek legsajátabb magánügyévé válik, amibe senki sem szólhat bele, hiszen a céljaink eléréséhez szükséges lépéseket „vagy *cinikus*”, vagy *ironikus*an kell megtalálnunk”. Ezek után már csak egy kérdésünk lehet: a vád tanúja, hogyan válhat védővé?

Kerékgyártó L. István

